

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KAVALLALI MEHMET ALİ PAŞA İŞGALİNDE ADANA
EYALETİ (1832-1840)**

Musa ALPARGU

**Tez Danışmanı
PROF.DR. HALE ŞİVGİN**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

OCAK 2021

**KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA İŞGALİNDE ADANA EYALETİ
(1832-1840)**

Musa ALPARGU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

OCAK 2021

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Musa Alpargu

28.01.2021

Kavalalı Mehmet Ali Paşa İşgalinde Adana Eyaleti (1832-1840)
(Yüksek Lisans Tezi)

Musa ALPARGU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2021

ÖZET

1769 yılında Kavala'da dünyaya gelen Mehmet Ali, genç yaşta Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılması için Kavala'dan gönderilen seçme birliklerin başında Kahire'ye gitmiştir. Kahire'de gösterdiği beceri, cesaret ve çalışkanlığı sayesinde hızla güçlenen Mehmet Ali, kısa bir süre içerisinde Mısır'ın halkını, askeri kuvvetini, politik durumunu kavramış ve tanımıştır. 9 Temmuz 1805 tarihinde Mısır Valiliğine atanan Mehmet Ali Paşa Mısır'da birçok başarılı çalışmaya imza atmıştır. Mısır'daki Kölemenleri saf dışı bırakan Mehmet Ali Paşa, Vahhabilerin çıkardıkları isyanları bastırmıştır. Askeri reformlarla ordusunu ve donanmasını güçlendirmiş, tarım reformlarıyla Mısır ekonomisini iyileştirmiştir. 1821 yılında Mora'daki ayaklanmaları bastıramayan Sultan II. Mahmut, Mısır'da büyük yararlılıklar gösteren valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı yardıma çağırmıştır. Mora İsyanındaki yardımlarına karşılık Suriye Valiliğini isteyen Mehmet Ali Paşa istediğini elde edemeyince oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu Suriye üzerine göndermiştir. İbrahim Paşa Osmanlı ordularını mağlup ederek Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Mehmet Ali Paşa ile Sultan II. Mahmut arasında yapılan Kütahya Anlaşmasına göre Adana'nın vergilerini toplama hakkı İbrahim Paşa'ya bırakılmıştır. Böylece Adana Eyaleti de 8 yıl boyunca İbrahim Paşa'nın yönetimine girmiştir. İbrahim Paşa, Adana'da birçok askeri, idari, ekonomik faaliyetler yürütmüştür. Çukurova topraklarında bulunan aşiretlerle ve ayan aileleri ile ilişkiler kurmuştur. Yapmış olduğu çalışmalarla Adana'da yaşamı yeniden örgütleyen İbrahim Paşa tarımsal üretimi arttırmıştır. 8 yıl Adana Eyaletini idare eden İbrahim Paşa, 1840 Londra Konferansı ile birlikte Mısır sorunu çözüme kavuşturulduktan sonra Adana ve diğer işgal ettiği yerleri terk ederek Mısır'a çekilmek zorunda kalmıştır.

Bilim Kodu : 117514
Anahtar Kelimeler : Adana Eyaleti, Mehmet Ali Paşa, İsyan, Aşiret.
Sayfa Adedi : 123
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
ORCID ID : 0000-0001-8632-8100

Adana Province Under Occupation of Kavalalı Mehmet Ali Pasha (1832-1840)
(Master's Thesis)

Musa ALPARGU

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

January 2021

ABSTRACT

Mehmet Ali who was born in Kavala at 1769, went to the Kahire with selected soldiers for rescuing Egypt from French occupation. While he was rising with showing his talent, courage and hardworking, Mehmet Ali recognizes and comprehends, Egypt's military power, political situation, and people in a short time. Mehmet Ali Pasha accomplished many success in Egypt when he was attended as a governor at Egypt in 9th July 1805. Mehmet Ali Pasha who eliminated Kölemens in Egypt, suppressed rebellions of Vahhabis. He strengthened his army and and navy with reforms and beside that with agri-culturre reforms, he strengthened Egypt's economy. Sultan II Mahmut who couldn't suppress rebellion in Mora, called his governor Kavalalı Mehmet Ali Pasha who shows many benefits in Egypt. Mehmet Ali Pasha who request position of Syria governor, against his helps in rebellion at Mora, sent his son İbrahim Pasha and his army to the Syria when he couldn't take what he wants. İbrahim Pasha proceeded till the Kütahya with defeating Ottoman armies. The right of collecting taxes in Adana was given to the İbrahim Pasha with Kütahya Agreement which made between Mehmet Ali Pasha and Sultan II Mahmut. So Adana Province was given under the İbrahim Pasha's governance for 8 years. İbrahim Pasha pursued many activities of military, administrative and economic in Adana. He also maintained relationships with ayans and tribes which settled in the soils of Çukurova. İbrahim Pasha who rearranged his life in Adana, increased agri-cultural production with his studies. After the problem of Egypt has resolved with 1840 London Conference, İbrahim Pasha who managed Adana Province for 8 years, retreated to Egypt with abandoning Adana and the other occupied areas.

Science Code : 117514
Keywords : Adana Province, Mehmet Ali Pasha, Rebellion, Tribe.
Page Number : 123
Thesis Counselor : Prof. Dr. Hale ŞIVGIN
ORCID ID : 0000-0001-8632-8100

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
1. GİRİŞ	1
2. ADANA'NIN COĞRAFİ KONUMU, ADI VE TARİHÇESİ.....	5
2.1. Adana'nın Coğrafi Durumu	5
2.2. Adana Şehrinin Kuruluşu ve İsminin Menşei	6
2.3. Tarihi Süreç İçerisinde Adana Şehri	7
2.3.1. İslam Fetihlerine Kadar Olan Süreçte Adana.....	7
2.3.2. Araplar ve Büyük İslam Devletleri Devrinde Adana	11
2.3.4. Kilikya Ermeni Krallığı Devrinde Adana	12
2.3.5. Ramazanoğulları Devrinde Adana	14
3. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İŞGALİNE KADAR OSMANLI İDARESİNDE ADANA EYALETİ.....	17
3.1. Eyaletin İdari Durumu.....	17
3.2. Eyaletin Demografik Yapısı	20
3.2.1. Adana Eyaleti Sınırlarındaki Aşiretler ve Ayanlar.....	22
3.3. Eyaletin Ekonomik Yaşamı.....	30
3.3.1. Tarım ve Hayvancılık.....	30
3.3.2. Sanayi, Ticaret ve Madencilik.....	32
4. MISIR'DA MEHMET ALİ PAŞA HAKİMİYETİ VE İSYANA GİDEN YOL.....	35
4.1. Bir Tarihi Kişilik Olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa	35
4.2. Mehmet Ali Paşa'nın Mısırda Güç Kazanması ve Mısır Valiliği.....	36
4.3. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Yaptığı Reformlar.....	39

	Sayfa
4.4. Yunan İsyanı Ekseninde Mehmet Ali Paşa ve Bab-ı Ali İlişkileri.....	41
4.5. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye Politikası ve Suriye Harekatı	46
5. MİSİR ORDUSU İŞGALİNDE ADANA EYALETİ	51
5.1. İbrahim Paşa'nın Anadolu Harekatı ve Adana Eyaletini Ele Geçirmesi	51
5.2. Kütahya Anlaşması ve Adana Sorunu	57
5.3. İbrahim Paşa'nın Muhassıllığında Adana Eyaletinin İdaresi.....	62
5.4. Mısır Yönetimi ve İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletindeki Aşiretler ve Ayanlarla İlişkileri.....	74
5.5. İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletindeki Tarımsal Faaliyetleri	80
5.6. İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletine Getirdiği Fellah (Arap Çiftçi) Nüfus	84
5.7. 1839 Nizip Savaşı ve Mısır Ordusunun Adana Eyaletini Terk Etmesi	87
6. SONUÇ	99
KAYNAKLAR	101
EKLER.....	109
EK-1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa	110
EK-2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa	111
EK-3. Kavalalı İbrahim Paşa.....	112
EK-4. Kavalalı İbrahim Paşa Adana'da	113
EK-5. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı.....	114
EK-6. İbrahim Paşa Askerleri Taşköprü Kenarlarında	115
EK-7. Kavalalı İbrahim Paşa Askerleri Taşköprü Üzerinde	116
EK-8. Misis Irmağı ve Köprüsü	117
EK-9. Ordu Kaymakamı Rauf Paşa'nın 5 Ağustos 1832 tarihli maruzatı ...	118
ÖZGEÇMİŞ	123

1. GİRİŞ

Adana, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış önemli bir yerleşim yeridir. Adana kentinin bulunduğu Çukurova Deltası, Akdeniz kıyılarından kuzeyde Torosların yüksek tepelerine uzanır. Dağlık ve ovalık olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılan şehrin stratejik ve jeopolitik önemini arttıran geçitleri bulunur. Özellikle Gülek Geçidi bölgeye çıkan doğu-batı ve kuzey-güney eksenli tüm yolların kesiştiği bir yerde bulunur. Ayrıca Çukurova'yı yıl boyunca besleyen Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının varlığı şehri tarımsal bir çekim merkezi haline getirmiştir. Tarih boyunca şehrin bu avantajlarını kullanmak isteyen medeniyetler Adana'yı elde etmek için mücadeleden kaçınmamışlardır. Tarihi süreç içerisinde Hititler, Asurlar, Romalılar, Memluklar ve Osmanlılar gibi büyük medeniyetler Adana'yı önemli bir yerleşim yeri ve vazgeçilmez bir tarım havzası olarak görmüşlerdir.

Aynı şekilde Mısır da bulunduğu coğrafi konumun sonucu olarak tarih boyunca çok büyük stratejik öneme sahip bir bölge olmuştur. Doğu-batı ticaret yolu üzerinde bulunan Mısır'a hayat veren Nil Nehri bölgeyi önemli bir tarım bölgesi haline getirmiştir. Tıpkı Adana'da olduğu gibi tarihi süreç içerisinde birçok medeniyet Mısır'a hakim olmaya çalışmış ve Nil Nehri'nin getirilerinden faydalanmıştır.

Yavuz Sultan Selim'in 1517 yılında düzenlediği sefer ile Osmanlıların hakimiyetine geçen Mısır'ın sahip olduğu değerler ve özellikle de Hindistan'a giden yol üzerinde yer alması bu coğrafyayı sadece Osmanlı Devleti için değil başta İngiltere ve Fransa için de önemli kılmıştır. 1798 yılında Napoleon Bonaparte tarafından üç yıl süreyle işgal edilen Mısır'da Fransızlar ayrıldıktan sonra uzun süre düzen sağlanamamıştır. Ancak Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılması için Kavala'dan gönderilen seçme askerlerin başında yer alan Mehmet Ali isimli bir asker çalışkanlığı, cesareti, becerisiyle Kahire'de kendini göstermiş ve Mısır'da düzeni sağlamayı başarmıştır. 1805 yılında ise Osmanlı yönetimi Mehmet Ali'yi Mısır'a vali olarak tayin etmiştir.

Mehmet Ali'nin Mısır'a tayin olması ile birlikte Mısır'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu tarihten itibaren 1849 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin en büyük eyaletlerinden birine valilik yapmıştır. Mısır'da uygulamış olduğu projelerle Mısır'ı tam bir düzen içerisinde sokmaya çalışmıştır. Eğitim, tarım, askerlik ve donanma reformlarıyla Mısır'ı baştan inşa etmeyi amaçlamıştır. Şüphesiz Mısır, onun bu çabalarından büyük fayda görmüş, ancak bu durum aynı zamanda ülkeye büyük bir yük de getirmiştir.

Mehmet Ali Paşa'nın hakimiyeti süresince Mısır yenilik hareketlerini ve düş kırıklıklarını bir arada yaşamıştır.

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği Osmanlı tarihi açısından oldukça önemli bir dönemdir. Sultan II. Mahmut yapmış olduğu çalışma ve reformlarda Mısır valisinin bazı çalışmalarını da örnek olarak kullanmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da sahip olduğu asker ve donanma gücünden istifade etmek isteyen Osmanlı yönetimi Yunan isyanı sırasında ondan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa ise nüfuz alanını genişletmek adına yardımına karşılık Suriye valiliğini talep etmiştir. Bu talebi kabul edilen Mehmet Ali Paşa donanması ve askerleriyle Yunan İsyanında padişaha yardım etmiş fakat kendisine vaat edilen Suriye valiliğini elde edemeyince Suriye'yi güç kullanarak ele geçirmeye karar vermiştir.

Mehmet Ali Paşa, Suriye üzerine gönderilen ordunun komutanlığına oğlu İbrahim Paşa'yı getirmiştir. İbrahim Paşa karşılaştığı Osmanlı ordularını tek tek mağlup ederek Akka, Şam, Humus, Halep, Antakya gibi ele şehirleri ele geçirdikten sonra Çukurova üzerine hareket etmiş Adana ve Tarsus'u da 1832 yılında ele geçirmiştir.

İbrahim Paşa'nın Adana'yı ele geçirmesiyle birlikte Memluklu döneminden sonra bir kez daha Adana ve Mısır'ın kaderi birleşmiştir. İbrahim Paşa ele geçirdiği Adana Eyaletini Mısır'a benzetmiştir. Nil'in Mısır'a hayat verdiği gibi bu eyalete de Seyhan ve Ceyhan ırmakları hayat vermektedir. Tıpkı Mısır gibi Adana Eyaletinin de büyük bir tarım potansiyeli olduğunu gören İbrahim Paşa, babası Mehmet Ali Paşa'ya Adana Eyaletinin de ellerinde olması gerektiğini bildirmiştir.

Osmanlılar ile Kavalalılar arasında yapılan Kütahya Anlaşmasında en çok tartışılan konu Adana Eyaleti olmuştur. Osmanlılar Adana'yı Mısır'a kaptırmak istemezken Mısır tarafı ise Adana'dan vazgeçemeyeceğini kesin bir dille ifade etmişlerdir. Mehmet Ali Paşa'nın Adana Eyaleti konusunda ısrarının bir sebebi de Mısır'ın savunmasını düşünmesidir. Şöyle ki; Perslerin, Makedonyalıların, Arapların ve Osmanlıların Mısır'a hep Suriye üzerinden girdiği dikkate alınırsa Mehmet Ali Paşa'nın topraklarının doğal sınırlarının Adana ovalarının kuzeyinden, Toros dağlarından geçmesi gerektiğini düşünmesi normal karşılanmaktadır.

Sonuç olarak Kütahya Anlaşmasında Mısır yönetiminin isteği gerçekleşmiş ve Adana Eyaletinin yönetimi, vergi toplama hakları İbrahim Paşa'ya bırakılmıştır. İbrahim Paşa Mısır'da babasının uyguladığı sistemin bir benzerini Çukurova topraklarında

uygulamaya çalışmıştır. Sekiz yıl gibi kısa bir süre elinde tuttuğu Adana Eyaleti sınırları içerisinde tarımsal projeler hazırlamış, sulama sistemlerini iyileştirmiş, tarımsal üretimi arttırmış ve yeraltı zenginliklerinden faydalanmaya çalışmıştır. Tüm bunları yaparken Adana'nın idaresi konusunda kendine bağlı bir meclis oluşturmuştur.

Bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümleri Adana'nın tarihi süreç içerisinde durumunu kapsamaktadır. Üçüncü bölümde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ve İsyân süreci anlatılmaktadır. Bu bölümde Mehmet Ali Paşa'nın tarihi kişiliği, Mısır'da gerçekleştirdikleri, Osmanlı yönetimi ile ilişkisi ve isyanın başlangıcı anlatılmaya çalışılmıştır. Son bölümde ise Kavalalı İbrahim Paşa'nın hakimiyeti altına giren Adana Eyaletinin durumu ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmada Adana, Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi ile ilgili literatür kullanıldığı gibi Başbakanlık Osmanlı Arşivinden elde edilen Hatt-ı Hümayunlar kullanılmıştır.

2. ADANA'NIN COĞRAFI KONUMU, ADI VE TARİHÇESİ

2.1. Adana'nın Coğrafi Durumu

Adana, Türkiye'nin güneyinde Çukurova'nın merkezi sayılan bir ildir.¹ Doğuda Osmaniye, Kahramanmaraş, Gaziantep; batıda Mersin; kuzeybatıda Niğde; güneydoğuda Hatay ve güneyde Akdeniz ile sınırlıdır. Seyhan Nehrinin her iki yakasında kurulmuş olan il, 35°-38° kuzey enlemleri ve 34°-36° doğu boylamları arasındadır. Şehrin yüzölçümü 14 046 km²'dir.²

Adana şehrinin bulunduğu Çukurova düzlüğü, Akdeniz kıyılarından kuzeyde Toros Dağları'nın yüksek tepelerine uzanmaktadır. Yeryüzü şekilleri bakımından dağlık ve ovalık olmak üzere iki bölüme ayrılır. Dağlık yeryüzü şekillerinden dolayı birçok bölgelere geçitlerle ulaşım sağlanmıştır. Bu geçitler; Amik Ovası'nı İskenderun'a hatta Suriye'ye bağlayan Belen Geçidi, Çukurova'yı İç Anadolu'ya bağlayan Gülek Geçididir. Bölgenin en önemli akarsuları: Asi, Seyhan, Ceyhan, Göksu, Aksu'dur.³

Şehrin büyük ve hareketli kısmı Seyhan nehrinin batı kıyısında yer alsa da sonraki gelişmelerle birlikte şehir nehrin doğu kıyısında da gelişme göstermiştir.⁴

Adana şehri ilk yerleşim zamanlarından beri Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ulaşım yolları üzerinde bulunmuştur. Bugün de Türkiye'nin Ortadoğu ile kara ve demiryolu bağlantısı Adana üzerinden geçer. Bu bağlantı, geçit vermeyen sarp dağlar olan Toroslar'da Gülek Boğazı'ndan sağlanmaktadır.⁵

Adana, Akdeniz iklim özelliklerini taşımaktadır. Yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Bölgede genellikle yamaç yağışları meydana gelmektedir. Bunun yanı sıra gezici hava kütlelerinin karşılaşması ile oluşan cephesel yağışlar da görülebilmektedir. Ovanın ortalaması sıcak olmasına rağmen, şehrin topraklarında yükselti ve yüzey şekillerine nazaran iklim şartları yer yer değişiklik göstermektedir. Yağışlarda da yükselti ve yüzey şekillerine göre değişim görülmektedir.⁶

---

¹ Yurt Ansiklopedisi. (1981). *Adana*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.,s. 8.

² TÜİK. (2011). *Bölgesel Göstergeler TR62 Adana, Mersin*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası,s. 9.

³ TÜİK, a.g.e., s. 9.

⁴ Erdem, Sargon. (2003). *Adana*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1. Ankara Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,s. 348- 349.

⁵ Yurt Ansiklopedisi. (1981). *Adana*, İstanbul,s. 9.

⁶ TÜİK, a.g.e., s. 9.

Adana topraklarının bitki örtüsü ise Akdeniz ikliminin bitki özelliklerini göstermektedir. Kuraklığa uymuş bodur makiler, meşe, defne, mersin gibi ağaçlar yetişmektedir. Adana orman açısından zengin iller arasında yer almaktadır.⁷

2.2. Adana Şehrinin Kuruluşu ve İsmi'nin Menşei

Tarih boyunca birçok kavmin yerleşim yeri olmuş Çukurova ve Adana çevresi birçok farklı isimle anılmıştır.

Adana'yı da içine alan Çukurova bölgesinin ulaşılan en eski adı Kizzuwatnadır⁸ Kizzuwatna'daki büyük Samri (Saros, Seyhan) nehrinin kıyısında, içinde bulunduğu bölgeye adını verecek kadar önemli bir Adaniya veya Ataniya şehrinin mevcut olduğu bilinmektedir.⁹

Mısır'da bulunmuş çivi yazılı El Amarna Mektuplarında Adana'nın bulunduğu bölgenin hakimi olarak Danuna Krallığından bahsedilmektedir. Bu Danuna ifadesinin Kizzuwatnada bir şehir olan Adaniya veya Ataniya ifadesiyle aynı anlama geldiği sonradan yapılan çalışmalarla ortaya çıkarılmıştır. Danuna Krallığının ise Grek efsanelerinde geçen Dananos kavmine dayandığı tahmin edilmektedir.¹⁰

Öte yandan, Adana'nın kuruluş hikayesine göre, şehrin kurucusu kabul edilen gök tanrısı Uranus'un oğlu Adanos'un da bu eski aile veya kavimden geldiği düşünülmektedir. Hint-Avrupa kökenli Adana ismi üzerine yapılan dil çalışmaları ise kelimenin a(n)- "üzerinde, yanında", -danu "nehir" şeklinde tahlil edilebileceğini ve "nehir üzerinde" kelime anlamını taşıyabileceğini göstermektedir.¹¹

Hititler döneminde Uru Adaniya (Adaniya Ülkesi) adıyla anılan Adana eski yazmalarda ve fermanlarda Erdene, Edene, Ezene, Azana adlarıyla geçmektedir. Asya, Avrupa ve Afrika'yı dolaşarak Seyahat-ül Kübra adlı eserini yayınlayan Karçılzade Süleyman Şükrü Bey ise Adana'nın ilk adı olan "Batana"nın İslamiyetten sonra Adana'ya çevrildiğini yazmaktadır.¹²

⁷ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 9.

⁸ Ünal, Ahmet. (2000). "Çukurova'nın antik devirlerde taşıdığı isimler ile fiziki ve tarihi coğrafyası." Artun, E. ve Koz, M.S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne - Adana: Köprü Başı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 19.

⁹ Erdem, a.g.m., s.348-349.

¹⁰ Ünal, a.g.m., s. 20.

¹¹ Erdem, a.g.m., s.348-349.

¹² Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 20.

Adana'nın bulunduğu Çukurova'nın tarihteki diğer bir adı ise Kilikya'dır. Herodot, Kilikya adının Fenike Kralı Agenor'un oğlu Kilik'ten geldiğini söylemektedir.¹³ Bazı araştırmacılara göre ise bölgede bulunan kireç taşına Latin ve İbrani dillerinde "kilkim" veya "silex" denildiğinden bu bölgeye Kilikya veya Cilicia adı verilmiştir.¹⁴

2.3. Tarihi Süreç İçerisinde Adana Şehri

M.Ö. 1900 Luvi Krallığı (Hititlerin bir kolu), M.Ö. 1500 - 1333 Arzava Krallığı (Hititlerden ayrı doğu kökenli bir grup), M.Ö. 1900 - 1200 Hitit Krallığı, M.Ö. 1190 - 713 Kue Krallığı (Frigler), M.Ö. 713 - 660Asur Krallığı, M.Ö. 663 - 612 Kilikya Krallığı, M.Ö. 612-333 Pers Satraplığı, M.Ö. 333-323 Helenistik dönemi, M.Ö. 312 - 133 Selökidler, M.Ö. 178 - 112 Karsunlar dönemi, M.Ö. 395 - 638 Bizanslılar ve M.S.638 İslam devri sırasıyla Ermeni Krallığı, Mısır Türk Memlukuluları, Ramazanoğulları, Osmanlı uygarlıklarının yaşadığı bu topraklar, 5 Ocak 1922 tarihinde Fransız işgalinden kurtarılmıştır. Böylece tarih boyunca on ayrı ve büyük medeniyete, 18 ayrı siyasi yapılaşmaya şahit olmuştur.¹⁵

2.3.1. İslam Fetihlerine Kadar Olan Süreçte Adana

Anadolu insanlık tarihinin tüm safhalarını kesintisiz yaşamış ender coğrafyalardan biridir. Çukurova'nın ve merkezindeki Adana'nın da kuşkusuz bu tarihsel gelişimi yaşadıkları yapılan kazılarla anlaşılmıştır.¹⁶

Çukurova'da uygarlık sürecini aydınlatan kazılardan en önemlileri, Yümüktepe Höyüğü, Tarsus, Gözlükule, Bozhöyük, Sakçagözü, Şamsin, Semahöyük, Tatarlı ve Gedikli Kazılarıdır.¹⁷ Bu kazılarda Çukurova ve çevresinde Neolitik çağa ait yerleşimler tespit edilse de araştırmacılar özellikle Musadağ civarındaki ve Taşucu civarındaki mağaralarda yaptıkları araştırmalarda insanların bölgede Paleolitik çağdan beri yaşadıklarını ortaya koymuştur.¹⁸

Çukurova M.Ö. 3100 yıllarında Bronz çağına girmiştir. Bu dönemde tarımsal ürün fazlası oluşmaya başlamış ve bu da kentlerdeki nüfusu arttırmıştır. Böylece tüccar,

---

¹³ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 21.

¹⁴ Ener, Kasım. (1961). *Tarih boyunca Adana ovasına bir bakış*. İstanbul: Berksoy Matbaası,s. 21.

¹⁵ TÜİK, a.g.e., s. 9.

¹⁶ Ünal, AhmetveGirginer, Serdar. (2007). *Kilikya- Çukurova ilkçağlardan Osmanlılar Dönemine kadar Kilikya'da tarihi coğrafya, tarih ve arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitabevi,s. 109.

¹⁷ Yurt Ansiklopedisi, "Adana", İstanbul, 1981, s.20.

¹⁸ Ünal, Ahmet. (2000). "Adana'da Kizzuwatna Krallığı", Artun, E. ve Koz, M.S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne - Adana: Köprü Başı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,s. 44.

din adamı, katip ve zanaatkarlardan oluşan bir kentliler topluluğu oluşmuştur.¹⁹ Bölge bu dönemde Ege, Suriye, Orta Anadolu ve Mısır ile ilişkiler kurmuştur.²⁰

M.Ö. 1900 yıllarında ise Kültepe ve Boğazköy tabletlerine göre Çukurova'nın batısında Arzava Krallığı doğusunda Luviler bulunmaktadır. Kültepe'deki tabletlere göre Luviler Asur ticaret kolonilerine bağlıdır. Arzava ise Mısır ile sürekli işbirliğinde olan Hititleri tehdit eden bir Krallık görünümündedir. Hitit kralı I. Murşili Arzava'yı ele geçirerek Hitit Federasyonuna bağlamıştır.²¹

M.Ö 1500 dolaylarında ise bölgede Kizzuwatna diye anılan bir krallık olduğu anlaşılmaktadır. Tabletlerden anlaşıldığına göre ilk etapta bağımsız bir karakter taşıyan Kizzuwatna Krallığı Hitit İmparatoru Şuppiluliuma devrine kadar Hititlerle eşit esaslara dayanan birçok anlaşma imzalamıştır.²²

Kizzuwatna Krallığı Şuppiluliuma'nın büyük babası Tudhaliya II zamanında topraklarını Mezopotamya ovasına yayacak kadar genişletmiş ve bu dönemde Hititlerin müttefiki olarak kalmıştır.²³

Ancak Şuppiluliuma'nın Kuzey Suriye seferleri sonrasında Kizzuwatna tamamen Hitit egemenliği altına girmiştir.²⁴ Böylece, ticaret yolları üzerinde bulunan Adana da Hitit Krallığının sınırları içinde kalmıştır.²⁵

Bölge Hitit hakimiyetinde gerek müstakil gerek yarı müstakil bir şekilde idare edilmiştir. Hitit hakimiyetinde Kizzuwatna halkının huzur içinde yaşadığı kabul edilmektedir.²⁶ Hitit hakimiyeti M.Ö 1200 yıllarında Deniz Kavimlerinin istilaları sonucu çökünce bölgede Kue Krallığı kurulmuştur. Kueler hakkında Asur metinlerinden bilgi sahibi olunmuştur. Asurlularla ticaret yaptığı bilinen bu krallık Asur İmparatoru Salamansar zamanında Asurlulara bağlanmıştır(M.Ö. 858-824).²⁷ Asur İmparatoru II. Sargon zamanında tamamen Asur egemenliğine giren Kue

---

¹⁹ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 20.

²⁰ Ünal, Ahmet, a.g.m., s. 46.

²¹ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 21.

²² Ünal Ahmet, Girginer Serdar, a.g.e., s. 111.

²³ Ener Kasım, a.g.e., s. 43.

²⁴ Ünal Ahmet, a.g.m., s. 57.

²⁵ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 22.

²⁶ Ener Kasım, a.g.e., s. 52.

²⁷ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 22.

Krallığı 696 yılında başlattıkları ayaklanma sebebiyle katliama uğratılmış, sağ kalanlar başka bölgelere sürülmüştür.²⁸

Asur İmparatorluğu yıkıldıktan sonra yerel Kilikyalı beyler yeniden bağımsızlıklarını kazanmışlardır.²⁹ Kilikya'da yaşayanlar Hitit kültürünün özelliklerini taşımışlardır. Giyim kuşamlarında, yazılarında ve estetik beğenilerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Greklerle Perslerin arasında sömürge savaşları başlayınca Kilikyalılar Perslerin tarafını tutmuştur.³⁰

M.Ö. 401 yılına kadar Persler Kilikya'yı yerli bir hanedan olan Syennesis³¹ hanedanına mensup krallar aracılığıyla yönetmiştir. Sadece ülkeye bir süvari birliği yerleştirmişlerdir. Başka bir deyişle Anadolu'nun diğer bölgelerinde de olduğu gibi Kilikya'da da direkt bir Pers hakimiyeti söz konusu olmamıştır.³²

Herodot Kilikyalılar'ın Kral I.Darius'a (M.Ö.522-486) gün başına birat olmak üzere senede 360 beyaz at ile 500 talent gümüş vermekle yükümlü olduklarını yazar ki, bu oldukça yüksek bir rakamdır ve Kilikya'nın gümüş ve at varlığı bakımından ne kadar zengin olduğunun bir belirtisidir.³³

Adana'yı da içine alan Çukurova bölgesi M.Ö. 333 yılına kadar Pers satraplığı olarak kalmıştır. Tarsus satraplığın merkezi konumundayken Niğde, Antalya, Maraş, Urfa kentleri de Kilikya Satraplığına bağlıdır. Kilikya Satraplığı Perslerin Greklere karşı başlattığı savaşlarda önemli rol oynamıştır. Herodot'a göre; Kilikyalılar, Xerxes'in M.Ö 481 yılında başlattığı savaşta Perslere yüz gemi vermişlerdir.³⁴

M.Ö. 333 yılında Makedonya Kralı İskender Persleri İssos savaşında yendikten sonra bölgenin hakimiyeti Makedonya'ya geçti. İskender'in ölümünden sonra Kilikya hakimiyeti önce komutan Antigonos'a daha sonra Suriye Kırallığı Seleukos'a geçmiştir.

---

²⁸ Erdem Sargon, a.g.e., s.348-349.

²⁹ Ünal, Ahmet. (2006). Hitit İmparatorluğunun yıkılışından Bizans Döneminin sonuna kadar Anadolu ve Çukurova tarihi. *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3),76.

³⁰ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 22.

³¹ Ener Kasım, a.g.e., s. 61.

³² Ünal Ahmet, Girginer Serdar, a.g.e., s. 208.

³³ Ünal Ahmet. A.g.e., s. 79.

³⁴ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 23.

Bu dönemde Kilikya'nın egemenliği Mısır'daki Ptolemaos ve Seleukos arasında birkaç kez el değiştirmiştir.³⁵

Bu dönemde Kilikya kıyılarında ortaya çıkan korsanlar bölgede bulunan bazı limanları yağmalamışlardır. Hatta Kilikya'nın kıyı kentlerinde kurdukları bağımsız yönetimler Pontus ve Ermeni Krallıkları tarafından tanınmıştır.³⁶ Bölgeye yüz elli yıl³⁷ kadar hakim olan korsanlar Roma'nın ticaretine ve deniz aşırı ulaşımına engel oldukları için Romalılar bölgeye prokonsül Antonius'u göndermişlerdir.³⁸ Ancak Antonius'un bölgeye gitmesi Kilikya'nın

Roma egemenliğine girdiği anlamına gelmemektedir. Antonius görevlendirilmesi korsanlarla mücadele etmesi amacı taşımaktadır.³⁹

Kilikya ancak Mithradates savaşlarından sonra bölgeye giden Pompeius'un Kilikya Korsanlarını etkisiz hale getirmesinden sonra tamamen Roma egemenliğine geçmiştir. (M.Ö. 67)⁴⁰ Pompeius Mısır'dan ayırmış olduğu Kıbrıs'ı da katmak suretiyle Kilikya eyaletini yeniden teşkilatlandırmıştır.⁴¹

Roma egemenliği Kilikya kentlerinde büyük değişikliklere yol açmıştır. Misis çok genişlemiş çevresi büyük surlarla çevrilmiştir. Köprüler ve çeşmeler yaptırılmıştır.⁴² Genel olarak Roma egemenliğine geçen Anadolu'nun diğer kentleri gibi Kilikya da çok yüksek bir refah yaşamıştır.⁴³

395 yılında Büyük Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca Kilikya bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) elinde kalmıştır. Adana, Roma İmparatorluğu ve özellikle Bizans yönetimi altında büyük bir gelişme göstermiştir. Önemli bir ticaret merkezi olmuştur. İpekli kumaş dokumacılığı ve dut ağacı yetiştiriciliği gelişmiştir. Sulama kanalları ve yollar yeniden düzenlenmiştir.⁴⁴

---

³⁵ Erdem, a.g.e., 348-349.

³⁶ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 9.

³⁷ Erdem, a.g.e., 348-349.

³⁸ Ünal, a.g.e., s. 79.

³⁹ Ünal ve Girginer, a.g.e., s. 227.

⁴⁰ Ünal, a.g.m., s. 82.

⁴¹ Mansel, Arif Müfid. (2014). *Ege ve Yunan tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 508.

⁴² Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 9.

⁴³ Ünal ve Girginer, a.g.e., s. 232.

⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 24.

Hadrianus tarafından II. Yüzyılda yaptırılan Taş Köprü Justinianus tarafından muhtemelen aynı yerde tekrar yaptırılmıştır.⁴⁵ Köprünün bu ikinci yapımında genişletildiği tahmin edilmektedir. Köprü kitabesinde yer alan bilgilere göre; Mimar Oksentios'un köprüye bentler ve setler ekleyerek nehrin taşma sorununun engellenmesi için uğraştığı belirtilmiştir.⁴⁶

610 yılında Heraklios başa geçtiğinde İmparatorluk bir yandan iç sorunlarla uğraşırken bir yandan Avar ve Sasaniler ile uğraşmıştır.⁴⁷ Sasaniler saldırıları sonucu Tarsus'u ve Antakya'yı ele geçirseler de⁴⁸ Heraklios 622'de Sasanileri geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Yapılan barış anlaşmalarına karşın bölge sık sık el değiştirdiği için Adana ve çevresinde barış ortamı sağlanamamıştır. Öte yandan, aynı tarihlerde Müslümanlar Bizans imparatorluğu için yeni bir tehlike olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁹

2.3.2. Araplar ve Büyük İslam Devletleri Devrinde Adana

Adana'ya yapılan ilk İslam akınları Hz. Ömer döneminde başlamıştır.⁵⁰ Hz. Ömer döneminde Araplar, Adana bölgesine girince Bizans ile anlaşma yapmışlar ve bu anlaşma gereğince bu Tarsus, Adana ve Misis kentlerini kapsayan bu alanda bir tampon bölge oluşturmuşlardır.⁵¹

645 - 646 tarihleri arasında ise Muaviye Bizans ile yapılmış bu anlaşmayı tanımayarak Adana ve çevresine sefer düzenlemiştir.⁵² Bu seferden sonra Bizans İmparatoru Heraklios harekete geçerek Adana, Antakya, Tarsus civarını tahrip etmiştir.⁵³

Bölgenin asıl fethi ise Emevi Halifesi Abdülmelik zamanında gerçekleşmiştir. Abdülmelik'in oğlu Abdullah Misis bölgesini ele geçirmiş ve buranın kalesini tamir ettirip üç yüz asker yerleştirmiştir.⁵⁴

---

⁴⁵ Halaçoğlu, Yusuf. (2003). *Adana*, TDV İslam Ansiklopedisi, C.1., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 349-353.

⁴⁶ Ener, a.g.e., s. 86.

⁴⁷ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 24.

⁴⁸ Halaçoğlu, a.g.m., s. 349-353.

⁴⁹ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 24.

⁵⁰ Halaçoğlu, a.g.m., s. 349-353.

⁵¹ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 24.

⁵² Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 24.

⁵³ Ramazanoğlu, Gözde, (1968). *Adana'da Tarih Tarihte Adana*. İstanbul: Barış Matbaası, s. 25.

⁵⁴ Çıplak, Necati. *İçel tarihi*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, s. 87.

705 yılında halife olan Velid, kardeşi Mesleme ve oğlu Abbas'ı Kilikya bölgesine göndermiştir. Mesleme 712 yılında Misis'e gelerek buradaki Rumları Bizans'a sürerken Abbas da 713 yılında Tarsus'u ele geçirmiştir.⁵⁵

Emevi ve Abbasi aileleri arasındaki halifelik ve saltanat mücadelesinden faydalanan Bizans İmparatoru Konstantin Kilikya bölgesini yeniden ele geçirse de Halife Mehdi zamanında Müslümanlar tekrar bu bölgeye başarılı akınlar yapmışlardır. Mehdi'nin oğlu Harun Reşid zamanında ise bölge tekrar Müslümanların eline geçmiştir.⁵⁶

Bu dönemle birlikte Türklerden oluşan birlikler muhafızlık görevi yapmaları için Tarsus, Misis, Adana gibi sınır şehirlerine yerleştirilmeye başlanmıştır. Askeri üs olarak da kullanılan bu sınır bölgesi şehirlerinde yönetim de yine bu birliklerin başındaki Türk komutanlara verilmiştir.⁵⁷

Harun Reşid zamanında, Adana ve bütün Çukurova'da birçok bayındırlık işleri ve kalkınma çalışmaları yapılmıştır. Çukurova'nın verimli topraklarında kurulan sulama sistemi, tarım ve bahçeciliği geliştirilmiştir.⁵⁸

Onuncu asır başlarında iç çekişmeler ve kumandanlar arasındaki anlaşmazlıklar nedeniyle bölgeye yapılan Bizans akınları sıklaşmıştır. Deniz hakimiyetini de ele geçiren Bizans İmparatorluğu 965 yılında tüm Çukurova'da egemenliği yeniden eline geçirmiştir.⁵⁹

Bu sırada Kilikya'da büyük bir kıtlık çıkmış ve veba salgını başlamıştır. Bizans'ın saldırılarına karşı çaresiz kalan uç kumandanları harekete geçememiştir. 969 yılından sonra Müslümanlar Çukurova, Hatay ve Kuzey Suriye'den çekilerek bölgeyi Bizans İmparatorluğuna bırakmışlardır. Bu suretle Adana Ovası ikinci defa olarak Anadolu Selçukluları devrine kadar Bizans İmparatorluğu elinde kalmıştır.⁶⁰

2.3.4. Kilikya Ermeni Krallığı Devrinde Adana

1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'nun kapısı Türkler'e açılmıştır. Bu zaferle birlikte Türk birlikleri Anadolu içlerine daha güçlü ve güvenli akınlar yapmışlardır.⁶¹ 1082'de

---

⁵⁵ Öz, Hikmet. (1991). *Tarsus Tarihi*. Tarsus: Tarsus Belediyesi Yayınları, s. 41.

⁵⁶ Çıplak, a.g.e., s. 88.

⁵⁷ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 26.

⁵⁸ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 25.

⁵⁹ Gönay, Süha. (1976). *Adana Ovalarının iktisadi ve içtimai tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, s. 82.

⁶⁰ Ener, a.g.e., s. 125.

⁶¹ Öz, a.g.e., s. 46.

sultan unvanını alan Süleyman Şah, Philaretos Brachamios'un Güneydoğu Anadolu bölgesinde bir Ermeni prensliği kurması üzerine Çukurova bölgesine bir sefer düzenleyerek Tarsus, Adana, Misis, Aynizerbâ ve yörelerini fethetmiştir.⁶²

Bu süreçten sonra Süleyman Şah Çukurova'da Ermeni çetelerle mücadele etmiştir.⁶³ Ancak Süleyman Şah Tutuş ile yaptığı savaşta ölünce yerine geçen oğlu Kılıç Arslan da Melikşah tarafından hapse atılmıştı. Bu sebepten dolayı Anadolu Selçuklularında karışıklık dönemi başlamış ve bundan Adana ovaları da zarar görmüştür.⁶⁴

1092 yılında Kılıç Arslan'ın dönüşüyle Anadolu Selçukluları yeniden örgütlenmiş bu dönemde Adana, Misis, Anavarza onarılmıştır. Ama bu girişim de uzun ömürlü olmamış 1097 Haçlı Seferleriyle Adana ve çevresi Haçlıların eline geçmiştir.⁶⁵

Haçlı Seferleri başladığı sırada Kilikya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan Ermeniler Haçlılara yardım etmiş ve bu sayede Haçlı birlikleri Tarsus, Adana ve Misis'i kolayca ele geçirmişlerdir.⁶⁶

Haçlıların Antakya'da prenslik kurmasından sonra fırsattan yararlanan Ermeniler de Çukurova'da bir prenslik kurmuşlardır.⁶⁷ Bu sırada Bizans İmparatorluğu da bölgeye sürekli askeri seferler düzenlemiştir.⁶⁸

Ermenilerin kurdukları prenslik, varlığını Haçlılara borçlu olması bir yana hiçbir zaman tam bağımsız yaşayamamıştır. Selçuklulara, Bizans'a, Moğollara ve Memluklulara tabi olmuşlardır.⁶⁹

Adana ve çevresinde Selçuklu hakimiyetinin bittiği 1097 yılından Ramazanoğlu idaresinin kurulduğu 1378 yılına kadar istikrar sağlanamamıştır. Kısa süreler içinde bölgede bulunan yerleşimler el değiştirmiştir.⁷⁰ Şehirler ve verimli arazilerde tahribat oluşmuş, nüfus azalmış ve inşaat faaliyetleri durma noktasına gelmiştir.⁷¹

---

⁶² Kaya, Selim. (2010). *Süleyman Şah*. TDV İslam Ansiklopedisi, C.38. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 105-108.

⁶³ Çıplak, a.g.e., s. 110.

⁶⁴ Gönay, a.g.e., s. 85.

⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 25.

⁶⁶ Ener, a.g.e., s. 138.

⁶⁷ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 29.

⁶⁸ Gönay, a.g.e., s. 86.

⁶⁹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 30.

⁷⁰ Gönay, a.g.e., s. 87.

⁷¹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 31.

Son olarak bölgeye ilk akınların 1320 yılında gerçekleştiren Memlûklular saldırılarıyla Ermenileri oldukça zayıflatmıştır. 1375 yılında Kilikya'ya girip Kral VI. Levon'u tutsak eden Memlûklular Kilikya Ermeni Krallığına son vermişlerdir.⁷²

2.3.5. Ramazanoğulları Devrinde Adana

13. Yüzyılda Orta Asya'da başlayan Moğol istilasının Yakın Doğu'ya yayılmasıyla birlikte, Anadolu'ya ikinci büyük göç dalgası başlamış ve Türk nüfusunu Anadolu'da mutlak çoğunluk haline getirmiştir. Bu olay Çukurova'yı ve Adana'yı da doğrudan etkilemiştir.⁷³

Türkmenler, Çukurova ve Adana'nın ele geçirilmesinde Ermenilere karşı Memlûklulara yardım etmişlerdir.⁷⁴ Memlûklulara yardım eden bu Türkmenler Üçok koluna mensuplardır. Üçok kolunun başlıca boyları ise Yüreğir ve Kınıktır.⁷⁵ Yüreğirlerin başında Ramazan adlı bir bey bulunmaktadır.⁷⁶

Yüreğirlerin kışlakları ise Seyhan ve Ceyhan Nehirleri arasında kalan bölgedir.⁷⁷ 1352 yılında Ramazan Bey Çukurova'daki Türkmenlerin emirliğine tayin edilmiştir.⁷⁸ Kaynaklar Ramazanoğulları Beyliği'nin bölgedeki yönetim etkinliği 1353 tarihinden başlatma konusunda uzlaşmış gibidir.⁷⁹

1378 yılına gelindiğinde Ramazanoğulları bir beylik statüsünü kazanmıştır. Ancak Mısır Memlûklarına tek başlarına karşı gelemeyeceklerini anladıkları için uzun süre onlara bağlı kalarak yarı bağımsız bir beylik olarak yaşamışlardır.⁸⁰

Adana, Ramazanoğulları yönetiminde gelen Türkmen göçleriyle birlikte daha kalabalık bir kent görünümünü almıştır. Şehrin imarı ve şenlendirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.⁸¹

Memlûklar ise himayesi altındaki beyliklerin güçlenmesini engellemek için onları birbirine karşı kışkırtmışlardır.⁸² Şahabeddin Ahmed zamanında Ramazanoğulları

⁷² Yurt Ansiklopedisi, s. 26.

⁷³ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 33.

⁷⁴ Kartekin, Enver. (1979). *Ramazanoğulları Beyliği tarihi*. İstanbul:Doğuş Matbaası, 1979, s. 18.

⁷⁵ Sümer, Faruk,(1964). *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 23.

⁷⁶ Kurt, Yılmaz. (1992). *16. Yüzyıl Adana Tarihi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 14.

⁷⁷ Sümer, a.g.e., s. 24.

⁷⁸ Öz, a.g.e., s. 55.

⁷⁹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 41.

⁸⁰ Kartekin, a.g.e., s. 32.

⁸¹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 41.

birçok kez Memluklar saldırılarına maruz kalmıştır.⁸³ Ramazanoğlu İbrahim Bey zamanında Ramazanoğulları, Dulkadiroğulları ve Karamanoğullarıyla ittifak kurup Memluklara karşı gelince Memlukların bir kez daha saldırılarına maruz kalmış ve İbrahim Bey bunun bedelini canıyla ödemiştir.⁸⁴

Timur'un istilasından sonra bölgede bir süre istikrasızlık hakim olmuştur. Osmanlıların Çukurova'ya göz diktiğini düşünen Memluklar Çukurova'yı doğrudan yönetimlerine almışlardır.⁸⁵

1480 yılında Ramazanoğullarının başına Halil Bey geçmiştir. Onun zamanında Adana Ulu Cami inşası başlamıştır. Halk tarafından çok sevilen Halil Bey'e diğer Türkmen beyleri de büyük saygı duymuştur. Halil Bey Osmanlılarla da iyi ilişkiler kurma siyasetini izlemiştir.⁸⁶

1485 - 1490 yılları arasında Osmanlılar ve Memluklar arasında bölgede ciddi bir savaş yaşanmıştır. İlk etapta başarı kazanan Osmanlılar Tarsus ve Adana'yı ele geçirse de daha sonra tekrar kaybetmişlerdir. 1488 yılındaki Ağaçayırı savaşında Osmanlı kuvvetleri mağlup olmuş ve Karagöz Paşa da idam edilmiştir. 1491 yılında Memluklarla yapılan barışta Adana ve Tarsus'un Memluklara ait olduğu kabul edilmiştir.⁸⁷

Halil Bey'in 1510 yılında ölümünden sonra yerine kardeşi Mahmut Bey geçmiştir. Mahmut Bey 1514 yılında Mısır Sultanı tarafından görevden alınınca yerine Selim Bey getirilmiştir.⁸⁸ Bunun üzerine Mahmut Bey de İstanbul'a gitmiştir.⁸⁹ Yavuz Sultan Selim de Mahmut Bey'in bu tutumunu beğenerek ona iki yüz bin akçelik dirlik ve savaşlarda padişahın yanında bulunma ayrıcalığını bahşetmiştir.⁹⁰ Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine de katılan Mahmut Bey savaşta Memluklar tarafından

---

⁸² Kurt, a.g.e., s. 15.

⁸³ Adana Valiliği. (1968). *Adana İl Yıllığı 1967*. Adana: İpek Matbaası, s. 66.

⁸⁴ Sümer, a.g.e., s. 37.

⁸⁵ Kanat, Cüneyt. (2000). Memlükler ve Çukurova. Artun, E. ve Koz, M.S. (Ed.). *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne - Adana: Köprü Başı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 104.

⁸⁶ Ramazanoğlu, a.g.e. s. 42.

⁸⁷ Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1983). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 195.

⁸⁸ Kurt, a.g.e., s. 17.

⁸⁹ Sümer, a.g.e., s. 56.

⁹⁰ Kartekin, a.g.e., s. 62.

öldürülmüştür. Sefer sonunda ise Memlukların yenilmesiyle Ramazanoğlu toprakları sancakbeyliği şeklinde Ramazanoğullarına bırakılmıştır.⁹¹

1520 yılında Adana sancakbeyi olarak Ramazanoğlu Piri Bey görevlendirilmiştir. Bölgede birçok isyanı bastıran Piri Bey daha sonra Paşa rütbesi alarak Beylerbeyliği yapmıştır.⁹²Piri Paşa döneminde Adana'da tarım ve sanayi alanında çok önemli işler başarılmış, sayısız yapılar inşa edilmiştir. Sellere karşı Seyhan yakasına setler yaptırılmış, ırmağın kıyıları bağ ve bahçelerle donatılmıştır. İki büyük ipek imalathanesinden başka ipek böceği yetiştirmek için dutluklar oluşturulmuştur. Kurmuş olduğu vakıf sayesinde Adana halkının ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.⁹³

1608 yılına kadar Adana, ayrıcalıklı bir sancak olarak Ramazanoğullarındadır. 1608 yılında Pir Mansur Bey'in görevden alınmasından sonra Osmanlılar artık Adana'ya Ramazanoğullarından vali tayin etmekten vazgeçmiştir. Bu tarihten sonra Adana, İstanbul'dan gönderilmiş valilerce yönetilmiş, Ramazanoğullarının siyasi etkinliği de son bulmuştur.⁹⁴

---

⁹¹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 46.

⁹² Sümer, a.g.e., s. 57.

⁹³ Yurt Ansiklopedisi, s. 27.

⁹⁴ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 51.

3. MEHMET ALİ PAŞA'NIN İŞGALİNE KADAR OSMANLI İDARESİNDE ADANA EYALETİ

3.1. Eyaletin İdari Durumu

Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra yönetimi Ramazanoğullarına bırakılan Adana'nın 1608 yılından sonra yönetim şekli değişmiştir. 1608 yılına kadar olan idari dönem yukarıda açıklanmıştır. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin Adana'yı 1608 yılında beylerbeyliği statüsüne getirmesiyle başlayan süreç açıklanacaktır.

1608 yılında Celali isyanları sırasında Canbulatoğlu'na bağlı kuvvetler Adana ve çevresini yağmalamıştır. Ramazanoğullarından Pir Mansur Bey bu olayda etkisiz ve yetersiz kalmış, bunun üzerine Osmanlı yönetimi Adana'yı müstakil bir beylerbeylik statüsüne getirmiştir.⁹⁵ XVI. yüzyıldan itibaren beylerbeylik görev alanına eyalet, görevliye de vali adı verilmeye başlanmıştır.⁹⁶ Bu değişimle birlikte Adana'nın eyalet yapıldığı ve Adana şehrinin eyaletin paşa sancağı ve merkezi olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁷

Ayn Ali Efendi'nin 1609 tarihli risalesinde Adana, Halep Eyaletine bağlı olarak gösterilmiştir. Bu tarihte Halep Eyaleti Paşa sancağı olmak üzere Halep, Adana, Ekrad-ı Kilis, Birecik, Üzeyr, Maarra, Balis, Türkman-ı Halep ve A'zaz, Menbiç sancakları olmak üzere 10 sancağı vardır. Adana sancağı ile ilgili olarak Adana hass-ı miriliva 1.000.995 akçe ve 200 köyü vardır şeklinde bilgi verilmiştir. Ayrıca Adana'nın sonradan eyalet olduğu bilgisi de aktarılmaktadır.⁹⁸

1631- 1632 tarihli idari taksimat defterinde Adana Eyaleti, Adana, İçel, Tarsus ve Sis sancaklarından oluşmaktadır.⁹⁹ Bu arada Tarsus ve Sis sancakları bir dönem Adana'dan alınarak Kıbrıs Eyaleti'ne bağlanmıştır.¹⁰⁰

⁹⁵ Kılıç, Orhan. (2016). "Adana hükümetinden Adana eyaletine", Kurt, Yılmaz ve M. Fatih Sanar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova*, C.2., Ankara: Akademisyen Kitabevi, s. 13.

⁹⁶ Ergül, Hatice. (2006). *53 Nolu Adana Şerhiye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 52.

⁹⁷ İnbaşı, Mehmet (2016). "Adana Eyaleti ve İdareciler (1750-1800)", Kurt, Yılmaz ve M. Fatih Sanar (Ed.), *Tarihte Adana ve Çukurova*, C.2., Ankara: Akademisyen Kitabevi, s. 47.

⁹⁸ İnbaşı, a.g.m., s.48.

⁹⁹ Karsandık, Özlem (2012). *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana (1839-1876)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 59.

¹⁰⁰ Bilgili, Ali Sinan, (2001). *Osmanlı Döneminde Tarsus Sancağı ve Tarsus Türkmenleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 37.

1632 -1641 yıllarına ait tevcihat kayıtlarında Adana, Eyalet-i Adana ifadesiyle geçmektedir. Buradan alınan bilgilere göre bu tarihler arasında Vardar Ali Paşa'nın, Sevindik Paşa'nın, Tarsus sancakbeyi iken Adana Beylerbeyi olan Mahmut Paşa'nın ve Cafer Paşa'nın Adana eyaletinde valilik yaptığı bilinmektedir.¹⁰¹

Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Adana'nın, Adana, Tarsus, İçel ve Alaiye sancaklarından oluşan bir eyalet olduğunu yazmaktadır.¹⁰²

1653 tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnamesine göre ise Adana eyaleti lağvedilmiş¹⁰³ ve Halep Eyaletine bağlanmıştır.¹⁰⁴

1688 yılında Adana'nın yine bir eyalet olduğu, 1689 - 1700 tarihli tevcihat defterlerinde Tarsus, Sis, İçil, Alaiye sancaklarından oluşmaktadır.¹⁰⁵

1708 yılında ise kısa bir süre Adana, Konya Eyaletine bağlanarak idaresi Çerkesi Hama Paşa'ya verilmiştir.¹⁰⁶

1702 yılında Tarsus ve Sis sancakları Adana Beylerbeyi Seyyid Ahmed Paşa tarafından arpalık olarak tasarruf edilmekteyken 1735 - 1736 tarihli kayıtlarda Tarsus ve Sis sancakları malikane olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁷

Kenan Ziya Taş, 1783 - 1785 yılları arasında Adana'nın idari yapısını; Nefs-i Şehr-i Adana, Kaza-yı Yüreğir, Kaza-yı Karaisalı, Kaza-yı Karakışla, Kaza-yı Sarıçam, Nahiye-i Dindarlı, Nahiye-i Canib-i şehr olarak yedi bölüme ayırmış Nefs-i Şehr-i Adana ve Yüreğir Kazasının kadılığının aynı kişide olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁸

18. yüzyılın tamamında Adana Eyaleti, paşa sancağı Adana'nın dışında Tarsus, İçil, Alaiye ve Sis sancaklarından oluşmuş ve bu taksimat bir değişikliğe uğramamıştır.¹⁰⁹

---

¹⁰¹ Kılıç, a.g.m. s. 27.

¹⁰² Zuhuri Danışman Yayınevi, (1969). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, C:9,s. 168.

¹⁰³ Bilgili, a.g.e., s. 37.

¹⁰⁴ İnbaşı, a.g.m. s. 49.

¹⁰⁵ Karsandık, a.g.t. s. 59.

¹⁰⁶ Kurt, Yılmaz. (1997). *Ahmet Bey Menemencioğlu*, Ankara: Akçağ Yayınevi, s. 15.

¹⁰⁷ İnbaşı, a.g.m., s. 52.

¹⁰⁸ Kenan, Ziya Taş, (1998). 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri, *OTAM*, 9, 371.

¹⁰⁹ Kılıç, a.g.m., s. 28.

1631	1700 – 1717	1717-1730	1750-1800
Adana/Paşa Sancağı	Adana/Paşa Sancağı	Adana/Paşa Sancağı	Adana/Paşa Sancağı
Tarsus malikane	Tarsus malikane	Tarsus	Tarsus malikane
Sis malikane	Sis malikane	Sis	Sis malikane
İç-il nam-ı diğer Silifke	İç-il	İç-il	İç-il
-	Alaiye	Alaiye	Alaiye ¹¹⁰

1700-1740 yılları arasında Adana Eyaletine 26 yönetici ataması gerçekleştirilmiştir. 1756 - 1792 yılları arasında ise 79 yönetici ataması gerçekleştirilmiştir. Bu 36 yıl içerisinde Adana Eyaleti'nde 55 vali görev yapmıştır.¹¹¹

19. yüzyıla gelindiğinde idari anlayışta birçok yeniliklerin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu yüzyılın başından itibaren vilayetlerin başkente bağlılığını sağlamak için kuvvetli bir merkezîyetçilik yaratılmıştır.¹¹² Eyaletlere atanacak yöneticiler Mukaataat Hazinesi aracılığıyla padişaha önerilmiş ve atamalar gerçekleştirilmiştir.¹¹³

Musa Çadırcı'nın verdiği bilgilere göre fakir eyaletlerden sayılan Adana Eyaleti, geliri bir veziri geçindirecek bir durumda olmadığından çoğunlukla mutasarrıf aracılığıyla yönetilmiştir.¹¹⁴ 1831 tarihli "Osmanlı Devletinin Eyalet ve Sancak Mülki Taksimatı" adlı düzenlemede Adana, Tarsus, Beylan (Bilan), Payas (Üzeyir) ve Kars-1 Maraş (Kadirli) sancakları Adana Eyaletini oluşturmaktadır.¹¹⁵ Adana Eyaleti Mukataat Hazinesine bağlanmışken, Anadolu yöresi ordu başkomutanı Hüseyin Paşa'nın teklifi üzerine Tarsus sancağıyla birlikte Muhassıllık olarak Niğbolu Muhafızı Sadık Paşa'ya verilmiştir.¹¹⁶

19. yüzyılda Adana'ya atanan yöneticiler ve yerli aşiretler arasında birçok anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Bu durum İbrahim Paşa'nın Adana'yı ele geçirmesine kadar da devam etmiştir. Örneğin; 1829 yılında Adana'ya vali olarak atanan Esat

¹¹⁰İnbaşı, a.g.m., s. 52.

¹¹¹İnbaşı, a.g.m., s. 54.

¹¹² Karal, Enver Ziya. (2011). *Osmanlı Tarihi*, C:5, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 155.

¹¹³ Çadırcı, Musa (2013). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 15.

¹¹⁴ Çadırcı, a.g.e., s. 13.

¹¹⁵ Karsandık, a.g.t., s. 60.

¹¹⁶ Çadırcı, a.g.e., s. 15.

Paşa, Ulukışla ve Bereketli Madeni civarına gelmiş ancak daha fazla ilerleyemeyerek Niğde'ye çekilmiştir. Çünkü, Tarsus'ta Kelağazade, Adana'da Hasanpaşaoğlu yönetimi ele geçirmiştir.¹¹⁷ Ayrıca bu dönemde Aşiret mensuplarına mütesellimlikler verilmiştir. Mütesellim olan kişiler yetkilerinin ellerinden alınmaması için valilere direnmişlerdir. Örneğin; Cabbarzade Mehmed Paşa ile anlaşamayan Menemencioğulları Aşireti İstanbul'a adam gönderip Paşa'yı şikayet etmişlerdir. Şikayet olumlu sonuçlanarak Mehmed Paşa'nın yerine Ağa İbrahim Paşa Adana valiliğine atanmıştır.¹¹⁸ Adana aşiretleri, valiler ve mütesellimler arasındaki olaylar eyalette birçok karışıklığa sebep olmuştur. Bu karışıklıklar öyle bir noktaya gelmiştir ki bir süre sonra Adana halkı, karışıklıklar yüzünden perişan olduklarını ve Adana'ya yeni vali atanmasını istemediklerini üst makamlara bildirmişlerdir.¹¹⁹

3.2. Eyaletin Demografik Yapısı

Adana ile ilgili ilk nüfus bilgilerine 16. yüzyılda yapılan tahrirler yoluyla ulaşılmıştır. Burada yapılan tahrir kayıtlarında Adana Eyaletindeki nüfus şehirliler, köylüler ve konar göçer gruplar olarak üç gruba ayrılmıştır. 1572 tahrir verilerine göre Adana şehir merkezi nüfusu yaklaşık 3000-4000 olarak tahmin edilmektedir.¹²⁰ Yine aynı tahrir verilerine göre konar göçer nüfus ise yaklaşık 18.000 olarak tahmin edilmektedir.¹²¹ Evliya Çelebi'nin 1671 yılında verdiği bilgilere göre, Adana halkının Oğuz - Türkmen taifesinden olduğu bilinmekle birlikte şehirde Fellah, Ermeni, Rum ve Yahudiler de yaşamaktadır.¹²² 1825 yılında Adana'ya gelen gezgin Labord ise Adana nüfusunu 25.000 olarak vermektedir.¹²³

19. yüzyılın başlarında, imparatorluğu dağılma ve çökmekten kurtarma çabaları doğrultusunda nüfus, arazi, mal - mülk sayımı yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla sonradan oluşturulan ordunun giderlerini karşılama sorunu ortaya çıkmıştır. İmparatorluğun vergi kaynakları ve askerlik çağındaki nüfusu bilinmeden bu sorunun çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Bunun üzerine 1830'da oluşturulan özel bir mecliste, bütün ülkede genel bir sayım yapılması

---

¹¹⁷ Ergül, a.g.t., s. 59.

¹¹⁸ Ahmet Bey Menemencioğlu, a.g.e., s. 19.

¹¹⁹ Ergül, a.g.t., s. 59.

¹²⁰ Yörük, S. (2015). *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Adana Şehri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 137.

¹²¹ Kurt, a.g.t., s. 71.

¹²² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, c:9, s. 166.

¹²³ Ener, a.g.e., s. 178.

kararlaştırıldı. Genel nitelikteki bu sayımdaki amaç, Anadolu ve Rumeli'deki erkek nüfusunun saptanmasıydı.¹²⁴

1831 sayımında Adana Şehir merkezinde 3020 Müslüman, 1030 Fellah, 2215 Ermeni, 236 Rum olmak üzere 6501 erkek nüfusa sahipti.¹²⁵ Bu kadar da kadın olduğu kabul edildiğinde Şehir merkezinde yaklaşık 13.000 kişinin yaşadığı ortaya çıkmaktadır.¹²⁶

Yüreğir kazasına bağlı köylerde 155 Müslüman, 845 Fellah olarak toplamda 1000 kişi kayıtlara geçmiştir. Yüreğir'de 628 Müslüman, 49 Fellah, 168 Ermeni, Akçakoyunlu aşiretine bağlı 245 kişi, Őambayatı Cemaatine bağlı 113 kişi, Dindarlı'da 107 kişi, Sarıçamda Karsantılı aşiretine mensup 550 kişi, Aşağı Dindarlı'da 552 Müslüman, Karaisalı'da 878 Müslüman, Yörükan cemaatine mensup 304 kişi olmak üzere toplamda 4594 erkek nüfus sayılmıştır.¹²⁷ Bu kadar da kadın olduğu kabul edildiğinde Yüreğir ve Yüreğir'e bağlı yerleşimlerde 9000 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.

Bilan sancağında ise 702 Müslüman, 1582 Fellah, 481 Ermeni ve Rum olmak üzere toplamda 2769 Erkek nüfus sayılmıştır.¹²⁸ Bu kadar da kadın olduğu kabul edildiğinde sancakta 5500 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.

Payas ve Azir Sancağında ise; Payas köylerinde 472 Müslüman, 55 Fellah, 679 Rum ve Ermeni olmak üzere toplamda 1206 erkek sayılmışken, Misis'te 247 Müslüman, 147 Ermeni olmak üzere 394 erkek sayılmıştır.

Bu kadar da kadın olduğu kabul edildiğinde bu yerleşimlerde 3200 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Tarsusta ise Şehir merkezinde 1816 Müslüman, 1075 Fellah, 493 Rum ve Ermeni olmak üzere toplamda 3384 erkek nüfus sayılmıştır. Kusun'da 1904 Müslüman, Yörükan taifesine mensup cemaatlerde 697 erkek nüfus sayılmıştır. (Kulak Cemaati 29 kişi, Hacıhamzalı Cemaati 99 kişi, Kuru Cemali Cemaati 19 kişi, Kılıçlı Cemaati 13 kişi, Çavuşlu Cemaati 28 kişi, Terekli Cemaati 379 kişi, Karakürek taifesi ise 79 kişi, Fazıl Cemaati 38 kişi, Perçilan Cemaati 9 kişi, Bayramlı 4 kişi) Elvanlı'da 995 erkek nüfus sayılmışken, Ulaş'ta 1140 erkek nüfus

¹²⁴ Çadırcı, a.g.e., s. 45.

¹²⁵ Karal, Enver Ziya (1995). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, s. 172.

¹²⁶ Çadırcı, a.g.e., s. 49.

¹²⁷ Karal, a.g.e., s. 173.

¹²⁸ Karal, a.g.e., s. 174.

sayılmıştır.Yine Tarsus'a bağlı Kuştimur kazasında 1307 Müslüman erkek nüfus sayılmışken 113 Rum ve Ermeni erkek nüfus sayılmıştır. Namrunda ise 1348 Müslüman, 197 Ermeni ve Rum, Tahtacı, Karadikili, Torak Taifesinden 659 kişi sayılmış ve toplamda 2204 erkek nüfus tespit edilmiştir. Gökçeli'de 1074 Müslüman erkek, 1068 Yörük Taifesinden erkek, 99 Rum ve Ermeni olmak üzere 2256 kişi sayılmıştır.¹²⁹ Ayrıca Karabalı aşiretinden de 1710 kişi sayılmıştır. Toplamda 15710 erkek nüfus olarak sayılan Tarsus'ta bir o kadar da kadın olduğu kabul edildiğinde ortalama 31.420 kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.¹³⁰

İçel sancağına tabi 12 kazada toplam 20567 Müslüman, 270 Reaya, 481 Çingene olmak üzere toplam nüfusu 21318'dir.¹³¹ Bundan başka 10076 Müslüman Yörük sayılmıştır. İçel sancağında toplam Müslüman nüfus 30643, reaya 270, Çingene 481 olmak üzere 31394 kişi olarak gösterilmiştir. Alaiye Sancağında ise Müslüman nüfusun toplamı 28792, reyanın ise 490 kişiden oluşmaktadır.¹³² Toplamda tüm Adana Eyaleti'nin nüfusunun 90.000 - 93.000 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir.¹³³

3.2.1. Adana Eyaleti Sınırlarındaki Aşiretler ve Ayanlar

Adana ve çevresinin Türkler tarafından fethinden sonra bölgeye birçok Türk boyu yerleşmeye başlamıştır. Yerleşenler genelde Oğuzların Üç-ok ve Boz-ok koluna mensup boylardır. Adana ve çevresindeki en önemli boylar ise Yüreğir, Avşar, Sırkıntılı, Varsak, Tecirli, Cerid, Bozdoğan Türkmenleridir.¹³⁴ Bölgeye yerleşenlerin büyük kütlesi Yüreğirli'lere mensupken, Ramazanoğulları, Varsak veya Farsaklar, Karaisaoğulları bu kütle içinden çıkmıştır.¹³⁵

Adana ve çevresinde yerleşen aşiretlerin büyük bir bölümü Yüreğir boyuna mensuptur. Yüreğirler, Memlukların Kilikya'yı ele geçirmesi sırasında onlara yardım

---

¹²⁹ Karal, a.g.e., s. 175-176.

¹³⁰ Poş, Abdullah (2008). "19. Yüzyılda Tarsus Nüfusu"Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8(2), s. 102.

¹³¹ Karal, a.g.e., s. 115.

¹³² Eskisürmeli, Hidayet (2007). *19.Yüzyılın Ortalarında Adana Vilayetinin Demografik Yapısı ve İskan Siyaseti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde,s. 17.

¹³³ Karal, a.g.e., s.177; Eskisürmeli, a.g.t., s. 17; Karsandık, a.g.t., s. 190.

¹³⁴ Halaçoğlu, a.g.m., s. 13.

¹³⁵ Aydın, S. (2006). "Toroslarda Yaylacılık ve Çukurovanın Önemi." *Kebikeç Dergisi*, 21,116.

ederek Çukurova'ya girmişlerdir. Osmanlı hakimiyeti Çukurova'da başladığı sıralarda Yüreğirler oymak teşkilatını kaybetmişlerdir.¹³⁶

Avşarlar ise Anadolu'da bulunan en büyük Türkmen aşiretlerinden biridir. Celali İsyancılarından sonra Adana-Kozan arasında kışlamaya başlamışlardır. Ancak bazı Avşar aşiretleri XVI. yüzyıldan beri zaten Sis ve Kars Sancaklarında yaşam sürmüşlerdir.¹³⁷1700-1800 yılları arasında Rakka civarını terk ederek Çukurova'ya gelmişler ve Gökvelioglu, Kozanoğlu gibi Türkmen beylerinin himayesine girmişlerdir.¹³⁸XVIII. yüzyıldan sonra kitle halinde Zamantı ve Binboğa'da yaylaya çıkmaya, kışın da Sunbas suyu ve Anavarza Kalesi civarında kışlamaya başlamışlardır.¹³⁹ Hiç kuşku yok ki Çukurova ve çevresinin en güçlü aşireti Avşarlardır. XIX. Yüzyılın ortalarında 3000 haneyle, 40.000 koyun, 3000 keçi, 40.000 inek ve 9000 deve ile göç ettikleri söylenmektedir.¹⁴⁰

Çukurova'da yaşamış önemli aşiretlerden bir diğeri de Sırkıntılılardır. Sırkıntılılar, Adana ve Kozan arasındaki bölgede yaşayan kalabalık nüfusa sahip bir aşirettir. Başındaki aileye Sırkıntioğulları denmekteyse de XVIII. yüzyıldan önceki dönemleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bir görüşe göre Bozdoğan Türkmenleri taifesinden oldukları tahmin edilmekteyken¹⁴¹ diğer bir görüşe göre Avşar veya Varsak taifesinden olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴²Büyük kısmı Tarsus ve çevresinde yaşayan Tarsus Türkmenlerinin diğer adı Varsak Türkmenleridir.¹⁴³ Osmanlı tarihlerinden ve Tahrir kayıtlarından anlaşıldığına göre Varsaklar Oğuzların Üç-ok koluna mensupturlar.¹⁴⁴ Varsak Türkmenlerini Kusun, Ulaş, Kuştemür, Esenlü, Elvanlu, ve Orhan Beğlü gibi gruplar oluşturmaktadır.¹⁴⁵ Varsakların önemli bir bölümünü teşkil eden Ulaş Boyu, Oğuzların Üç-Ok koluna mensup Bayındır ve Salur aşiretlerinden oluşmaktaydı. Yine Kusun, Kuştemür, Elvanlı ve Gökçeli boyları da Üç-Ok

---

¹³⁶ Sümer, Faruk. (2003). "Yüreğir", TDV İslam Ansiklopedisi, C.44, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 52-53.

¹³⁷ Sansar, Fatih. (2006). *Tanzimat Döneminde Bir İskan Modeli: Fırka-i Islahiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*. Osmaniye: Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-2, s. 55.

¹³⁸ Topaloğlu, Murat. (2007). "Osmanlı Devletinin Çözülme Devrinde Kozanoğulları". (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, s. 44.

¹³⁹ Eskisürmeli, a.g.t., s. 26.

¹⁴⁰ Aydın, a.g.m., s. 125.

¹⁴¹ Eskisürmeli, a.g.t., s. 29.

¹⁴² Sansar, a.g.e., s. 57.

¹⁴³ Bilgili, a.g.e., s. 157.

¹⁴⁴ Sümer, Faruk, *Çukurova tarihine dair araştırmalar*. s. 71.

¹⁴⁵ Bilgili, a.g.e., s. 158.

kolundandı. Diğer taraftan Esenli Boyu, Oğuzların Boz-Ok koluna bağlı Dodurga Boyu ve bu boya bağlı aşiretlerden meydana gelmekteydi.¹⁴⁶

Gavur Dağı (Nur Dağları) hakimi olarak bilinen Tecirli aşireti ise Çukurova'nın en hırçın aşiretlerindendir.¹⁴⁷ Önceleri Dulkadirililere bağlı Akçakoyunlu boyundan oldukları tahmin edilmektedir ve Amik Ovası'nda kışladıkları bilinmektedir.¹⁴⁸ XVII. Yüzyılda Ceyhan ırmağı ve Haruniye ovasında kışladıkları bilinmektedir.¹⁴⁹ Daha sonraki süreçte Tecirli, yaylak olarak Uzunyayla'yı kullanmışlardır. Ahmet Cevdet Paşa Tecirliyi cahillikle ve hırsızlıkla nitelendirmektedir. Hatta Müslümanlığın sadece isim olarak Tecirliyi yaşandığını söylemektedir.¹⁵⁰ Tecirli aşireti Adana- Halep yolundaki kervanları basıp yağmaladıkları için "Tüccarlı", "Tacirli" olarak da bilinmektedir.¹⁵¹

Çukurova topraklarında konar göçer faaliyetlerde bulunan Cerit aşireti ise 1600-1607'de konup göçtükleri mahallelerde yağmacılık yaparak arkalarında hiçbir şey bırakmadıkları için kendilerine sil-süpür adı verilmiştir. Cerit; iyi at koşturana, cirit oynayan anlamına da gelmektedir.¹⁵² Cerid aşireti, meşhur Akçakoyunlu aşireti ile aynı ulusa mensup olup Maraş Varsaklarındanır.¹⁵³ Ceridler; Tecirli ve Afşarlar gibi Ceyhan ırmağının kıyısında kışlayıp, yaz gelince kuzeyde Elbistan, Zamantı yöreleri ile Uzunyayla'ya gittikleri ifade edilmektedir.¹⁵⁴ XIX. yüzyılda Çukurova'daki Ceridler 1200 çadır civarında bir nüfusa sahip olup, 14 obadan meydana geliyordu: Tatarlı, Altıgöz, Bekirli, Azizli, Veysiye, İmran, Hadilli, Değirmendere, İseli, Hürüuşağı, Ceyhan Bekirli, Almagöllü, Yalak, Mustafabeyli.¹⁵⁵

Son olarak bölgede yer almış önemli aşiretlerden Bozdoğanlar ise Önceleri Silifke taraflarında iken XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Adana ve çevresinde yerleşmeye başlamış Türkmen aşiretlerdendir. 1730'lu yıllarda Osmanlıların tuttukları kayıtlarda

---

¹⁴⁶ Poş, a.g.e., s. 266.

¹⁴⁷ Topaloğlu, a.g.t., s. 49.

¹⁴⁸ Sansar, Fatih (2013). "19. Yüzyılda Çukurova Türkmen Aşiretleri I: Cerid ve Tecirli", *Studies Of The Ottoman Domain*, 3(5), s.3.

¹⁴⁹ Eskisürmeli, a.g.t., s. 27.

¹⁵⁰ Cavid, Baysun. (1986). *Ahmet Cevdet Paşa, "Tezahir 21-39"*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.126.

¹⁵¹ Topaloğlu, a.g.t., s. 50.

¹⁵² Topaloğlu, a.g.t., s. 51.

¹⁵³ Çelik Akif Bilge, *"Fırka-i İslahiye"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, s. 24.

¹⁵⁴ Eskisürmeli, a.g.t., s. 28.

¹⁵⁵ Sansar, a.g.m., 2013, s. 3.

aşiretin kara çadır sayısı 4000 olarak verilmektedir.¹⁵⁶Kerimoğulları tarafından idare edilen Bozdoğanlılar XIX. Yüzyılda 2500 çadırlık bir nüfusa sahiptir. Yüreğir ovasında kalan Kütük Bozdoğanlar 1400 çadırlık bir nüfusa sahipken Kütük Bozdoğanları obalarından en önemliler Menemenci, Tekeli, Karahacılı ve Kürkçülü olup bunlardan Menemenciler Karaisalı yöresine yerleşmişlerdir.¹⁵⁷

XVIII. Yüzyıl ortalarına gelindiği zaman Osmanlı devlet düzeni her yönü itibariyle ayanlık rejiminin tam ortasında bulunmaktadır. Bu düzen önceleri "Celali İsyancıları" sırasında doğmuş daha sonra devlet bu düzeni kabul etmek zorunda kalmıştır. Ayanların idari, mali ve askeri başlıklar altında birçok görevi ve ayrıcalıkları bulunmaktadır.¹⁵⁸ Adana ve çevresine bakıldığında Kozanoğulları, Menemencioğulları, Küçükaliogulları, Hasanpaşazadeler gibi büyük ayan aileleri XVI. yüzyılda görülmemektedir. Ancak devlet otoritesinin zayıflamasıyla beraber XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi rol oynamaya başlamışlardır.¹⁵⁹

Adana ve çevresinin en büyük ayanlarından biri kuşkusuz Kozanoğullarıdır. Kozanoğulları'nın kökeni hakkında farklı görüşler yer almaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Kozanoğulları Antep'in Kozan köyünden gelerek "Sis" diye tabir edilen bölgeye yerleşmişler ve bölge daha sonra "Kozan" adını almıştır.¹⁶⁰ Abdurrahman Münir Kozanoğlu ise Kozanoğullarının Kayı boyunun Koson oymağının başı olan Koson Beyin soyundan geldiklerini söylemektedir.¹⁶¹ 1928 yılında bölgeyi gezen Ali Rıza Yalman ise yörenin oldukça dağlık olmasından dolayı gölgelik (kuz) yerlerinin çok oluşundan Farsça çoğul eki (an)'ı alarak "Kuzan" adını aldığını ifade etmiştir. Bu yaklaşıma göre de Kozanoğullarının bölgeden isim aldığı tahmin edilmektedir.¹⁶² Kozanoğulları, Osmanlı belgelerinde XVII. Yüzyılın sonlarından itibaren eşkıyalık hareketleriyle yer almışlardır. XVIII. Yüzyılın başında Sis'i merkez yaparak Kozandağı bölgesinde egemenliklerini gerçekleştirmişlerdir.¹⁶³

---

¹⁵⁶ Yurtsever Cezmi, "Çukurova Tarihi", Ekrem Matbaası, Adana, 2003, s. 76.

¹⁵⁷ Sansar, a.g.e., s.60.

¹⁵⁸ Akdağ, M. (1970). "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8-12(14-23),58-61.

¹⁵⁹ Kurt, a.g.e., s. 359.

¹⁶⁰ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 109.

¹⁶¹ Kozanoğlu Abdurrahman Münir, (1983). *Kozanoğulları*. İstanbul: Bakış Müessesesi, s. 8.

¹⁶² Onar, M. (2000). "Kozanoğulları", Artun, Erman ve M. Sabri Koz (Ed.), *Efsaneden Tarihe Tarihten Bugüne- Adana: Köprü Başı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 367 -368.

¹⁶³ Aydın, a.g.m., s. 122.

XVIII. Yüzyıl ortalarında Yusuf Ağa'nın başa geçmesiyle birlikte çevredeki aşiretler kontrol altına alınmış ve Divanoğulları ortadan kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti Kozanoğullarının gücünü İç Anadolu bölgesinde güçlü bir ayan ailesi olan Çapanoğulları yardımıyla kırmaya çalışmış ancak Kozanoğulları Çapanoğullarını yenilgiye uğratmıştır.¹⁶⁴ Yusuf Ağa hakimiyet kurduğu bölgenin batısını oğlu Sarı Ali'ye vermiş, doğusunu da diğer oğlu Samur Bey'e vermiştir.¹⁶⁵ Samur Bey, Haçın kasabasıyla Kozan belinden Kadirli'ye kadar olan araziye kontrol ederken Gülleşen köyünü merkez yapmıştır. Ali Bey ise Feke ve Kozan arazilerinin bulunduğu alanı kontrol ederken Belenköy'ü merkez yapmıştır. Bu şekilde ikiye bölünen beylik hiçbir zaman aralarında ayrılık gözetmezken birbirlerine destek olma yoluna gitmişlerdir.¹⁶⁶

1830'lu yılların başında Batı Kozan Ağası Ali Bey, oğlu Mehmet Bey tarafından bir çadırda öldürülmüş ve Mehmet Bey "Çadırcı" lakabını alarak babası yerine geçip Batı Kozan Ağası olmuştur.¹⁶⁷ 1832 yılından itibaren bölgeye giren Mısırlılarla Doğu Kozan Ağası Samur Bey iyi geçinmiştir. Ancak Çadırcı Mehmed Bey Mısırlılara itaat etmeyince önce Mısırlılardan oluşan bir kuvvet Batı Kozan üzerine gönderilmiştir. Bu kuvvet Çadırcı Mehmed Bey tarafından yenilgiye uğratılınca İbrahim Paşa, yerel güçlerle desteklenmiş bir kuvveti daha Batı Kozan üzerine göndererek Çadırcı Mehmed Bey'i yenebilecektir.¹⁶⁸

Kozan bölgesinin bazen Adana'ya bazen Ankara'ya bağlanması ve Maraş'a da yakın olması sebebiyle bölgede tam bir devlet otoritesi sağlanamamıştır.¹⁶⁹ Ticaret, hayvancılık, bağ, bahçe ve tarla tarımı ile uğraşan Kozanoğulları özellikle ticari işlerde Ermeni tüccarlardan yararlanmışlardır.¹⁷⁰

XIX. Yüzyılda Çukurova'da Karaisalı ve çevresinde yaşamış, önemli siyasi faaliyetlere katılmış ayanlardan biri de Menemencioğullarıdır. Menemenci adının İzmir'in Menemen ilçesiyle bir bağlantısı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak Faruk Sümer'e göre aşiretin adının Menemen kasabasıyla ilgisi yoktur ve Menemencioğulları İçel taraflarından gelmiştir. Menemencioğulları beylerinden Ahmet Bey'e göre ise Menemen kasabasından geldikleri için Menemenci ismini

---

¹⁶⁴ Onar, a.g.m., s. 369.

¹⁶⁵ Eskişürmeli, a.g.t., s. 39.

¹⁶⁶ Kozanoğlu, a.g.e., s. 23.

¹⁶⁷ Onar, M. (1987). *Saimbeyli*, Ankara: Ekin Yayıncılık, s. 26.

¹⁶⁸ Kozanoğlu Abdurrahman Münir, a.g.e., s. 27; Topaloğlu, a.g.t., s. 79; Onar, a.g.m., s. 370.

¹⁶⁹ Yurtsever, Cezmi, (2004). *Sis*. Adana: Ekrem Matbaası, s. 60.

¹⁷⁰ Topaloğlu, a.g.t., s. 17.

almışlardır. Menemencilerin kökeni Bozdoğanlar aşiretine dayanmaktadır. Bozdoğanların bir kolu olan Kütük Bozdoğanlarının önemli obalarından biri de Menemenci obasıdır. Menemenci obası Çukurova'da Karaisalı ve çevresine yerleşmişlerdir.¹⁷¹

1776 yılında Menemencioğulları beylerinden Boz Osman o tarihte Adana valisi bulunan Çelik Mehmed Paşa tarafından idam edilmiştir. Boz Osman'ın idamından sonra aşiret reisliğine Ahmed Bey getirilmiştir.¹⁷²

Ahmed Bey zamanında Menemencioğulları, Adana, Tarsus ve Karaisalı yöresinde güç kazanmıştır. Ahmed Bey bu yörelerden devletin alması gereken vergileri toplama işini de kendi üzerine almıştır. Aşiretin kontrolündeki topraklarda tarımla meşgul olmuşlar, Mersin sahillerinden gemilerle Avrupalı tüccarlara tarım ürünleri satarak zenginleşmişlerdir. Ahmed Bey, hem Tarsus ve hem de Adana'da şehir meclisinde Ayan olarak da görev yapmıştır.¹⁷³

1799 yılında Karsantıoğlu aşiretinden Piş Hasan isimli biri Ahmed Bey'e suikast düzenlemiştir. Bunu üzerine aşiret reisliğine henüz 15 yaşında olan Hacı Habib Bey geçirilmiştir.¹⁷⁴ 1810 yılında Hacı Habib Bey Tarsus'a mütesellim olunca kardeşi Hacı Nabi Bey'i aşirete boy beyi olarak atamıştır.¹⁷⁵

1813 yılında Adana valiliğine atanan Beylanlı Mustafa Paşa gücünü topladıktan sonra Hasanpaşazade ve Menemencioğulları üzerine yürümüş, Menemencioğullarını Milvan Kalesi'nde 6-7 ay kadar kuşatmıştır. Sonunda Milvan Kalesi ele geçirilmiş ve yıktırılmıştır. Menemencioğullarından Ahmed Bey'in Adana'ya rehin olarak gönderilmesi karşılığında sulh yapılmıştır. Hacı Habib Bey ise önce Halep Valisi Cabbarzade Mehmed Paşa'ya sığınmış daha sonra Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın yanına gitmiştir. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa, Hacı Habib Bey'e 2500 guruş maaş tahsis etmiştir. 7-8 yıl sonra Hacı Habib Bey affedilmiş ve tekrar Adana'ya dönerek Adana ayanı olmuştur.¹⁷⁶

---

¹⁷¹ Menemencioğlu Ahmet Bey, "Menemencioğulları Tarihi" s. 10. Kurt, Y. "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri 1" s. 14.

¹⁷² Kurt, a.g.m., s. 360.

¹⁷³ Yurtsever, C. (2016). *Pozantı Tarihi*, Adana: Ekrem Matbaası, s. 56.

¹⁷⁴ Kurt, a.g.m., s. 360.

¹⁷⁵ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 21.

¹⁷⁶ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e. s. 30; Kurt, "Menemencioğulları İle İlgili Arşiv Belgeleri 1" s. 5.

1832 yılında İbrahim Paşa, Belen yakınlarında Osmanlı ordusunu mağlup edip Konya'ya kadar gelmiştir. Mısır kuvvetlerinin Çukurova'yı ele geçirmesiyle ayan aileleri hangi tarafı destekleyeceği konusunda zorlanmışlardır. Hacı Habib Bey, Mısırlıların hakimiyetinin geçici olduğuna kanaat getirdiği için Osmanlı tarafını desteklerken, Ahmed Bey Mısırlıların tarafında yer almıştır. Ayrıca Ahmed Bey İbrahim Paşa'dan birçok görev alarak yerine getirmiştir. Ancak Menemencioğulları'nın her iki tarafa verdiği destek de gerçekçi olmayıp aşiretin geleceğini ve çıkarını koruma amaçlı yapılmış hareketlerdir.¹⁷⁷

Arşiv kayıtlarından XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığı görülen Küçükaliogulları ise Adana Eyaletine bağlı olan Payasın ayanıdır. Ailenin isminin nereden geldiği hakkında pek bilgi bulunmamaktadır.¹⁷⁸ Ünlü Şair Dadaloğlu bu ailenin Özer Türkmenlerinden geldiğini şiirlerinde zikretmiştir.¹⁷⁹

Payas hakimi Küçükaliogulları her ne kadar sonradan ortaya çıkmış olsa da Türkmenler arasında büyük itibar sahibi olmuşlardır.¹⁸⁰ Belgelerde 1760 yılında rastlanan Küçük Ali'nin Payas dolaylarında eşkıyalıkta bulunduğu anlaşılmaktadır.¹⁸¹ Küçük Ali'den sonra oğlu Halil Bey ailenin başına geçmiştir. Halil Bey, babasının yanında yetenekli bir eşkıya olarak yetişmiştir. Elinde bulundurduğu güçlerle surre alaylarını yağmalamış, kara yollarını kesmiş hatta eline geçirdiği ve yaptırdığı gemilerle deniz yolunda da etkili olmuştur. Devlete gücünü kabul ettiren Halil Bey'e kapucubaşılık ve mirlivalık rütbeleri verilmiş daha sonra Payas Mutasarrıflığına getirilmiştir.¹⁸²

Halil Bey'den sonra ailenin başına geçen Dede Bey ilk iş olarak babasının borçlarını ödemeye çalışmıştır. Fakat babası gibi eşkıyalıktan vazgeçmemiş ve eşkıyalara himaye etmiştir.

---

¹⁷⁷ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 31-32.

¹⁷⁸ Şakiroğlu, Mahmut, (1991). "Çukurova tarihinden sayfalar 1. Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları". *Tarih araştırmaları dergisi, 1990-1991, 15(26)*, s. 104.

¹⁷⁹ Yavuz, Nuri, (2012). "Fırka-i Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri", *Akademik Bakış, 5(10)*, 119.

¹⁸⁰ Sansar, F. (2005). "Tanzimat Döneminde Çukurova Hanedan Ailelerinin Tasfiye Edilmesi", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1)*, s. 84.

¹⁸¹ Eskisürmeli.a.g.t., s. 41.

¹⁸² Şakiroğlu, a.g.m., s. 108-109.

Devlet'in aldığı sert tedbirlerle Dede Bey Payas'tan uzaklaştırılmış ve idam edilmiştir. Ölümünden sonra da parasına el konulmuştur.¹⁸³

Dede Bey'den sonra ise ailenin başına Mustafa Bey'in geçtiği görülmektedir. Mustafa Bey de zamanla seleflerinin izlediği yolu izlemeye başlamıştır. Adana ayanlarından Menemencioğulları ve Hasanpaşazadeler arasındaki mücadeleye katılmıştır. Daha sonra Payas'a tayin edilmiştir. Onu uğraştıran diğer bir mesele ise Mısırlıların Anadolu işgali olmuştur. Önce Mısır tarafını destekleyen Mustafa Bey daha sonra vazgeçerek Maraş'a gitmiştir. İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu terk etmesinden sonra esas yurdu Payas'a geri dönecektir.¹⁸⁴

Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) kazasından Adana'ya gelen önemli ayanlardan biri de Hasanpaşazadelerdir. 1770 yılında Hasan Paşa, Adana valisi olduktan sonra onun adıyla anılan büyük bir aile olmuşlardır. Önceleri Menemencioğullarından kız alıp aralarında bir ilişki meydana getirmişler daha sonra onları bertaraf ederek Adana'ya hakim olmuşlardır.¹⁸⁵

1829 yılında Hasanpaşazade Hacı Ali, yanına aldığı diğer aşiretler ve ağalarla Adana'yı basıp valinin kaçmasına sebep olmuşlardır.¹⁸⁶

Hasanpaşazadelerin geldiği yer olan Kars-ı Zülkadriye kazasının Kozan'a bağlı Sunbas nahiyesinde hüküm süren Gökvelioğulları da Çukurova'nın önde gelen ayanlarından. Kozan Beyine vergi vermeyen bu aile Kars kaza müdürüne dahi karşı gelmişlerdir.¹⁸⁷

1757 yılında Gökvelioğlu Mustafa Bey, devlete itaat etmemesi sebebiyle hapse atılmış daha sonra kefaletle serbest bırakılmıştır. Aile, XIX. Yüzyılın sonlarına kadar derebeylik yönetimlerini devam ettirmiştir.¹⁸⁸

Yağbasanlar adıyla anılan ayan ailesi de Sunbas nahiyesinin üst taraflarında hüküm süren bir Türkmen ailesidir. Kethüdası Gençoğlanoğlu Ahmed Ağa'dır. Cesur bir adam olan Ahmed Ağa'nın bir dönem arası Kozanoğlu Yusuf Bey ile arası

---

¹⁸³Şakiroğlu, a.g.m., s. 131-133.

¹⁸⁴Şakiroğlu, a.g.m., s. 134-135.

¹⁸⁵Sansar, a.g.m. 2013, s. 64.

¹⁸⁶Eskisürmeli, a.g.t., s. 43.

¹⁸⁷Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 118.

¹⁸⁸Topaloğlu, a.g.t., s. 48.

bozulmuşsa da bir sene sonra barışmışlardır.¹⁸⁹ Başına buyruk bir derebeylik olan Yağbasanlıların kalabalık olduğu diğer bir yöre ise Saimbeyli çevresidir.¹⁹⁰

Son olarak, bahsedilmesi gereken önemli ayanlardan olan Kerimoğulları, Bozdoğan aşiretinin boy beyi ailesidir. Çukurova'da XVIII. Yüzyıldan itibaren güçlü bir ayan ailesi olarak ortaya çıkmıştır.¹⁹¹ Osmanlı yönetimi de bu aileyi Çukurova'nın önemli bir ayan ailesi olarak kabul etmiştir.¹⁹²

3.3. Eyaletin Ekonomik Yaşamı

3.3.1. Tarım ve Hayvancılık

Osmanlı Devleti başından beri bir tarım devleti olarak yapılanmış ve tarım üzerinden aldığı vergiler gelirin büyük bir kısmını meydana getirmiştir.¹⁹³ Adana ise iklimi ve doğal şartlarının elverişli olması sebebiyle her türlü hububat, meyve ve sebze yetiştiren bir coğrafyadır. Ancak tarım genel olarak tahıla dayalıdır.¹⁹⁴

XVI. Yüzyılda, Adana ilindeki 342.400 dekar olan toplam ekim alanının %47'sinde arpa, %32'sinde buğday, %19'unda pamuk, %2'sinde susam yetiştirilmektedir.¹⁹⁵

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Adana ovasının ekilmiş arazilerinin çokluğunu belirtip, limon, turunç, şeker kamışı, pamuk, nar, incir ve zeytinin bolluğundan bahsetmiştir. Pamuğun birçok yere Adana ovasından gittiğini de eklemiştir.¹⁹⁶

Adana'da pamuk ekimi ilkçağlarda başlamıştır. Yüzyıllar içerisinde küçük ölçekli ekim faaliyetinden çıkarak dokuma sanayisi boyutuna ulaşmıştır.¹⁹⁷

XVI. Yüzyılın sonlarında pamuğun Adana'da en çok üretildiği yer Yüreğir Ovasıdır.¹⁹⁸ XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik çöküntüye paralel olarak Çukurova'da pamuk ekimi azalsa da özellikle XVIII.

---

¹⁸⁹ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 118.

¹⁹⁰ Taş, Nazmiye, (2015). "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Çukurova Bölgesinde Eşkıyalık Faaliyetleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars, s. 30.

¹⁹¹ Sansar, a.g.e., s. 65.

¹⁹² Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., s. 31.

¹⁹³ Sansar, a.g.e., s. 67.

¹⁹⁴ Karsandık, a.g.t., s. 246.

¹⁹⁵ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 55.

¹⁹⁶ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 245.

¹⁹⁷ Özudoğru, Ayça (2010). "Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana, s. 73.

¹⁹⁸ Kurt, "XVI. Yüzyıl Adana Tarihi" s. 121.

Yüzyılın son çeyreğinde Ayas İskelesi'nden yerli ve yabancı tüccarlar aracılığıyla pamuk ihracı yapılmıştır.¹⁹⁹

Adana'da tarımı yapılan önemli bir ürün de çeltiktir. Çeltik, ovadan geçen çay kenarlarında, arklar ve oluklar açılmak suretiyle elde edilen arazilerde üretilmiştir.²⁰⁰ Çeltikçilikte özellikle göçer iş gücü kullanılmaktadır.²⁰¹

Bu ürünlerin yanı sıra nohut, mercimek, fasulye, şeker kamışı, tütün, soğan, sarımsak, salatalık, karpuz, kavun, acur, çok çeşitli kabak, pırasa, enginar, Kıbrıs baklası, şalgam, pancar, ala bamyası, patlıcan, domates, turp, havuç, marul, kereviz, elam, armut, şeftali, ayva, nar, erik gibi ürünler Adana ve çevresinde bolca yetiştirilen tarım ürünlerindedir.²⁰²

Hayvancılık faaliyetleri Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi Adana ve çevresinde de yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bölgedeki yörüklerin ve büyük aşiretlerin geniş hayvan sürüleri olduğu bilinmektedir. Özellikle Toroslar'daki Yörüklerin ürettikleri yün ve deri gibi temel ham maddeler şehirde debbağhanelerin kurulmasına ve dokumacılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁰³

At, kısrak, eşek, manda, inek, öküz, keçi, davar, koyun, deve, tosun gibi türlerin yoğun olarak yetiştirildiği görülmektedir.²⁰⁴ Tarsus ve Adana sancaklarında özellikle Kızıl Koyun cinsi beslenmiştir. Koyunlar yazın Toroslarda, kışın kıyıdaki ovalarda otlatılmıştır.²⁰⁵ Ayrıca zahmete dayanıklılık, hız ve yorulmama özelliklerine sahip Anadolu atlarının yetiştirildiği yer yine Çukurovadır.²⁰⁶ Ek olarak, Adana, Sis ve Tarsus civarında arıcılık da önemli bir faaliyet alanıdır.²⁰⁷

---

¹⁹⁹ Taş, Kenan Ziya, (1998). "18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, s. 374.

²⁰⁰ Bilgili, a.g.e., s. 427.

²⁰¹ Ramzanoğlu, a.g.e., s. 55.

²⁰² Karsandık, a.g.t., s. 246-247.

²⁰³ Ramzanoğlu, a.g.e., s. 56.

²⁰⁴ Uğur, Sacit (2011). "I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Tarsus (1876-1926)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, s. 299.

²⁰⁵ Bilgili, a.g.e., s. 445.

²⁰⁶ Ramzanoğlu, a.g.e., s. 57.

²⁰⁷ Kurt, a.g.t., s. 142.

3.3.2. Sanayi, Ticaret ve Madencilik

Adana Eyaletindeki sanayi işletmeleri genelde küçük boyutlu kuruluşlardır.²⁰⁸ Bu kuruluşlar tarım ve hayvancılık hammaddelerinin işlenmesine yönelik çalışmaktadır.²⁰⁹ Bu işletmeler arasında ma'saralar, boyahaneler, karhaneler, değirmenler, dinkler, fırınlar ve tuz ocakları sayılabilmektedir.²¹⁰

Zeytinyağı, pamuk ve susam yağı çıkarmaya yarayan ma'saralar ile çırçır ve iplik atölyeleri bu kuruluşlar arasında en yaygın olanlarıdır.²¹¹ Adana'daki boyahaneler de dokuma yapıldığı için oldukça gelişmiştir. XVI. Yüzyılda Adana'daki boyahane gelirleri 35.000 akçeye ulaşmıştır. Ayrıca önemli sanayi kuruluşlarından olan değirmenlerin sahiplerine mülk olarak verilmesi değirmen yapımının teşvik edildiğini de göstermektedir²¹².

Adana ve Tarsus hem uluslararası ticaret yolları üzerinde bulduklarından hem de hac yolları üzerinde bulduklarından Çukurova'nın önemli ticari merkezleri olmuşlardır. Hindistan - Basra - Bağdat üzerinden gelen kervanların Anadolu'ya Gülek Boğazı üzerinden geçmeleri bu bölgenin ticari faaliyetlerini desteklemiştir. XVI. Yüzyılda bu transit ticaretten Adana Köprüsü, Misis Köprüsü ve Tarsus Kapısında ticari vergiler elde edilmiştir.²¹³

Öte yandan, deniz ticareti açısından önemli iki limana sahiptir. Bunlardan Ayas Limanı, özellikle pamuk ticaretinde öne çıkmıştır. Tarsus Limanı ise XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda yerli ve yabancı birçok tüccarın ticari faaliyet yürüttüğü bir yerdir.²¹⁴ Daha çok Rumların ticari faaliyetlerde buldukları anlaşılmaktadır.²¹⁵

Ticari faaliyetlerin gerçekleşmesi için şehirlerin içerisinde birçok han, bedesten, çarşı, mağaza ve dükkanlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlarda un, buğday, arpa, sabun, kuru üzüm, incir ve pamuk gibi ürünler satılmıştır.²¹⁶

²⁰⁸ Alkan, Mustafa, (2014). *Adana vakıfları insan, vakıf ve şehir*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 162.

²⁰⁹ Taş, a.g.m., s. 374.

²¹⁰ Alkan, a.g.e., s. 162.

²¹¹ Taş, a.g.m., s. 374.

²¹² Ramazanoğlu, a.g.e., s. 57.

²¹³ Kurt, a.g.t., s. 154.

²¹⁴ Aytar, İbrahim Halil ve Kendirci, Hasan, (2015). "19. Yüzyılda Tarsus Kenti'nin Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *HistoryStudies International Journal Of History*, 7(4), s. 27.

²¹⁵ Aytar, İbrahim, (2009). 19.Yüzyılda Tarsus'ta Gayrimüslimler, *Mersin Sempozyumu 2008*, Yüksel Özdemir, Ali Arslan (Ed.), Mersin: Mersin Valiliği Yayınları, s. 2225.

²¹⁶ Kurt, "XVI. Yüzyıl Adana Tarihi" s. 157.

Adana şehir merkezinde bulunan Ramazanoğlu Çarşısı bunlardan en önemlilerindedir. İçerisine Yeni Han, Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı ve Gün Han'ı almaktadır.²¹⁷Bunun yanında Tarsus'ta bulunan Kırık Kaşık Bedesteni, Dutlu Han, Hindi Han, Yahşi Bey Kervansarayı, Debbağlar Çarşısı gibi kuruluşlar, hem şehir merkezinde hem de köy ve yaylalarda kurulan pazarlar ticaretin yoğun olarak yapıldığı yerlerdendir.²¹⁸ Adana ve Tarsus o dönemde geçerli bütün ulaşım olanaklarına sahip olmaları nedeniyle yakın ve uzak tüm pazarlara açıktır. Hayvancılık, tarım ve sanayi ürünleri kolaylıkla toplanıp başka yerlere taşınabilmekte ve paraya çevrilebilmektedir.²¹⁹

Adana Eyaleti içerisinde yapılan madencilik faaliyetleri ise çok eski dönemlerden beri devam etmektedir. Karaisalı, Kars-ı Maraş, Sarıçam gibi bölgelerde maden ocakları bulunmaktadır. Ayas bölgesinde Tuz madenleri yer almaktadır. Bu tuz madenlerinin kontrolünü bizzat devlet yapmıştır. Ayas Limanı madenlerin taşımıcılığında kullanılan önemli bir mevkiidir. Ayas, Berendi ve Kınık kazalarında bulunan madenler XVII. Yüzyılın başında Celali Ayaklanmaları sırasında zarar görmüşlerdir.²²⁰ Tarsus'ta ise madenlerin yoğun olduğu ve en çok işlendiği bölge Ulaş Nahiyesidir.²²¹ Mısırlıların Çukurova'yı işgaliyle birlikte İbrahim Paşa bölgeye getirdiği Maden Mühendisi Russenger'e Toroslarda maden tetkik çalışmaları yaptırmıştır.²²²

---

²¹⁷ Alkan, a.g.e., s. 151-160.

²¹⁸ Poş, a.g.m., s. 254-255.

²¹⁹ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 58.

²²⁰ Kurt, a.g.t., s. 152-153; Ramazanoğlu, a.g.e., s. 56-57; Alkan, a.g.e., s. 168.

²²¹ Uğur, a.g.t., s. 323.

²²² Ener, a.g.e., s. 179.

4. MISIR'DA MEHMET ALİ PAŞA HAKİMİYETİ VE İSYANA GİDEN YOL

4.1. Bir Tarihi Kişilik Olarak Kavalalı Mehmed Ali Paşa

Mehmed Ali Paşa'nın 1769 yılında Kavala'da doğduğu bilinmektedir.²²³ Ancak bazı araştırmacılar Mehmed Ali Paşa'nın 1770 veya 1771 yıllarında doğduğunu iddia etmişlerdir. Wellington ve Napolyon'un doğum yılı olan 1769 tarihinin Mehmed Ali Paşa'nın daha sonradan bilinçli şekilde öne çıkardığı düşüncesiyle iddialarını desteklemişlerdir.²²⁴

Mehmed Ali'nin kökeninin Arnavut olduğu öne sürülse de oğlu İbrahim Paşa tarafından yazılan bir belgede Mehmed Ali Paşa'nın babası İbrahim Ağa ve dedesi Osman Ağa'nın bir kan davası nedeniyle Konya'dan Kavala'ya göç ettiği belirtilmektedir.²²⁵

Babası İbrahim Ağa'nın yaşayan tek oğlu olan Mehmed Ali'nin çocukluğu Kavala'da geçmiştir.²²⁶ Babası vefat ettikten sonra amcası Tosun Ağa'nın himayesine girmiş, Tosun Ağa da devlet tarafından idam edilince Leon adlı bir tütün tüccarı adına çalışmaya başlamıştır.²²⁷

İlk başlarda postacılık ve simsarlık yapan Mehmed Ali, on sekiz yaşında askerlik hizmetine geçmiştir. Mısır'ın Fransız işgalinden kurtarılması için Kavala'dan gönderilen seçme erlerin başında Kahire'ye gelmiştir. Okuma yazma bilmeyen Mehmed Ali, çalışkanlığı, cesareti ve becerisiyle Kahire'de kendini göstermiş ve serçeşmelik unvanı ile Kahire'deki başıbozuk askerlerin başına geçmiştir.²²⁸

Mehmed Ali, Fransızlarla mücadele sırasında her iki tarafın savaş yeteneğini doğrudan doğruya görme fırsatına erişmiş aynı zamanda bu iki askeri gücün arasında bir karşılaştırma yapma imkanı bulmuştur. İki yıl içinde Mısır'ın halkını, askeri kuvvetini, politik durumunu kavramış ve tanımıştır.²²⁹

²²³ Karal, a.g.e., s. 125.

²²⁴ Sinoue, Gilbert, (2002). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun. İstanbul: Doğan Kitapçılık*, s. 31.

²²⁵ Kutluoğlu, Muhammed Hanefi, (2002). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa*, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 62-65.

²²⁶ Altundağ, Şinasi, (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1830-1841 I. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 22.

²²⁷ Savaş, Mevhibe, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Neticeleleri Hazırlayan Unsurlar*, Aksu (Mahalli Gazetesi), S:407-430, s. 1.

²²⁸ Karal, a.g.e., s. 125.

²²⁹ Çetin, A. (1998). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valiliği*. İstanbul: Özel Baskı Yayınları, s. 29-30.

Mehmed Ali'nin on yedisi erkek, on üçü de kız olmak üzere otuz çocuğu olmuştur. Bu kalabalık aileden sadece üç kız, Tevhide, Nazlı, Zeynep ve yedi erkek, İbrahim, Tosun, İsmail, Said, Hüseyin, Abdülhalim ve Mehmet Ali çocuk yaşta ölümden kurtulup yetişebilecektir.²³⁰ Oğullarından özellikle İbrahim, Tosun ve İsmail sonradan Mısır'da oldukça şöhret kazanmışlardır.²³¹ İbrahim, Kavalalıların Suriye ve Anadolu seferlerini yöneten birinci isim konumuna gelecektir.

4.2. Mehmet Ali Paşa'nın Mısırda Güç Kazanması ve Mısır Valiliği

Napolyon'un Mısır Seferi, Mehmet Ali'nin Mısır'daki hakimiyetine giden yolu açmıştır. Napolyon bu seferde Mısırda önemli bir güç olan Kölemenleri zayıflatmış ve yeni bir güç odağına zemin hazırlamıştır.²³² Böylece Mehmet Ali, bu süreçten sonra idareyi eline almak için uğraşacaktır.²³³

Ancak bu dönemde Mısır'ın durumu çok karışıktır. Bölgede İngiliz kuvvetleri, Osmanlı Kuvvetleri ve Kölemenler vardır. Bölgenin iktidarında anarşi bulunmaktadır. Türkler, genel olarak Hüsrev Paşa'nın emrindedirler. Ordudaki Arnavutlar ise Tahir Paşa'nın emrinde bulunmaktadır. Kölemenler (Memlukler) ise sadece kendi beylerinin emri doğrultusunda hareket eden bir görünümde dirler. Bu beylerden en önemlileri ise Osman el Bardisi, Mehmet el Elfi ve İbrahim Bey idiler. Bu beyler, kendi aralarında da rekabet halinde olup Mısır toprağında kalan serveti ele geçirmeye çalışmışlardır.²³⁴

1802 yılında merkezi yönetim Mehmet Hüsrev Paşa'yı Mısır'a vali olarak atamıştır. Hüsrev Paşa öncelikle Kölemenleri ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunmuş fakat başarılı olamamıştır. Ordudaki Arnavut askerler Tahir Paşa liderliğinde Mehmet Hüsrev Paşa'ya muhalefet edince Mehmet Hüsrev Paşa, Kahire'yi terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine merkezi yönetim Tahir Paşa'yı Mısır'a vali atamıştır. Tahir Paşa vali olduktan üç hafta sonra iki yeniçeri tarafından öldürülmüştür. Bunun sonucunda Mehmet Ali, Arnavut birliğinin kontrolünü ele geçirmiştir. Memluklardan Osman Bardisi Bey ile anlaşarak Kahire'yi

---

²³⁰Sinoue, a.g.e., s. 43.

²³¹Eren, Emine (2008). *"Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Mısır Meselesi"*,(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,s. 5.

²³²Eren, a.g.t., s. 6.

²³³Altundağ, a.g.e., s. 24.

²³⁴Özer Özkaya Sevda, (2007). *Osmanlı Devlet İdaresinde Mısır (1839-1882)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, s. 99.

terk etmiş olsa da hala Mısır'da bulunan Mehmet Hüsrev Paşa'yı saf dışı bırakmıştır. Böylece Mehmet Ali Mısır'daki önemli iki rakibinden kurtulmuştur.²³⁵

8 Temmuz 1803 tarihinde merkezi yönetiminin Mısır'a atadığı yeni vali Cezayirli Ali Paşa'dır. Ali Paşa, Kölemenlere önemli ödünler verir. Her bir bey bundan sonra yılda on beş kese altın gelir getirecek topraklara sahip olacak, bey yardımcıları da köy ve kasabalardan gelir elde edebilecektir. Kölemenlere şart olarak da ülkenin ve vergilerin yönetimine karışmamaları istenmiştir. Bunu kabul eden Memluk Beylerince Ali Paşa kabul edilmeyi başarmıştır.²³⁶ Fakat Mehmet Ali ve Mısır'da etkinliğini kaybetmek istemeyen bazı Kölemen beyleri işbirliği yaparak Ali Paşa'yı tuzağa düşürüp Kahire yolunda öldürmüşlerdir.²³⁷

Mısır'da devlet otoritesini sağlamaya kararlı olan merkezi yönetim Mehmet Hüsrev Paşa ve Tahir Paşa'dan sonra Hurşid Paşa'yı Mısır'a vali olarak atamıştır. Hurşid Paşa vali olduktan sonra Mısır'daki karışıklıkların Mehmet Ali'nin başının altından çıktığını Bab-ı Ali'ye bildirmiştir. Bab-ı Ali, Mehmet Ali'yi Mısır'dan uzaklaştırmak için vezirlik rütbesiyle Cidde Valiliğine atamıştır. Böylece Paşa unvanını da alan Mehmet Ali, Mısır'dan çıkmadığı gibi Hurşid Paşa aleyhine bir isyan tertiplemiştir.²³⁸ Kahire halkı, "Hurşit Paşa fukarayı soymak istiyor, memleket altüst oldu" diyerek sokağa dökülmüştür. Halk, Hurşit Paşa'nın azledilmesini ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliğine atanmasını istemiştir.²³⁹

Böylece Mehmet Ali, Mısır'ın son valileri Hüsrev, Tahir, Ali ve Hursit Paşaları bertaraf ettikten sonra Mısır'da idareyi eline almayı basardı.

Babı-ı Ali 9 Temmuz 1805 tarihinde yıllık vergi ödemek ve Hicaz'daki Vahhabilerin isyanını bastırmak şartıyla Mehmet Ali'yi Mısır'a vali tayin etti.²⁴⁰

Mehmet Ali, Mısır valiliğine atandıktan sonra kendisinden önceki valiler gibi ilk önce zor durumda kalmıştır. Ancak eskiden beri süregelen kargaşalıkları ortadan kaldırmaya kararlıdır.²⁴¹ Mısır'da güçlü bir idare kurmanın önündeki ilk engeller

---

²³⁵ Özkoç Özge (2013). *İmparatorluk İktidarının Sınırında Osmanlı Mısır: Mehmet Ali Paşa Döneminden Hidivliğe* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 62.

²³⁶ Sinoue, a.g.e., s. 66.

²³⁷ Çetin, a.g.e., s. 68 - 69.

²³⁸ Savaş, a.g.m., s. 3.

²³⁹ Özkoç, a.g.t., s. 66.

²⁴⁰ Eren, a.g.t., s. 7.

²⁴¹ Uçarol, Rifat, (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, s. 168.

Kölemenler ve İngilizlerdir.²⁴² Elfi Bey ve Osman Berdisi Bey'in ölmesiyle Kölemenlere liderlik yapabilecek güçlü bir ismin olmayışı Mehmet Ali Paşa'nın elini rahatlatmıştır.²⁴³ Mart 1807'de ise İskenderiye'yi zapt etmiş İngilizlere karşı kazandığı mücadeleler sayesinde elini iyice güçlendirmiştir. Mısır sahillerini ablukaya alan İngilizlere karşı merkezi yönetimden hiç yardım almadığı halde Reşit'te zafer kazanmıştır.²⁴⁴

İngilizlere karşı kazandığı zaferden birkaç hafta sonra Mehmet Ali Paşa, Mısır valisi olarak kalma şartı sultana altı bin kese göndermiştir.²⁴⁵ Bu başarılar üzerine Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'da rehin tutulan oğlu İbrahim Mısır'a defterdar olarak gönderilmiştir.²⁴⁶

1807 yılından itibaren Mehmet Ali Paşa, Kahire'ye hakim olmuştur. Ancak Aşağı ve Yukarı Mısır'da kölemen güçler hala etkindiler. Paşa, Mısır'a hakim olmak için kölemenleri tam anlamıyla saf dışı bırakmanın gerekli olduğunu düşünmüştür. 1810 yılında kölemenler Şahin Bey liderliğinde Paşa'ya savaş ilan etmişlerse de Mehmet Ali Paşa kuvvetlerine karşı başarılı olamamışlardır.²⁴⁷

1811 yılında ise Mehmet Ali Paşa, oğlu Tosun Paşa'nın Arabistan'da Vahhabiler ile savaşmak üzere atanmasını kutlamak üzere sarayında bir şenlik düzenlemiştir. Bu şenliğe tüm Memluk aile reislerini davet eden Mehmet Ali Paşa, kölemen liderlerini sarayın dar bir geçidinde Arnavut askerlerine kurşunlattırıştır.

Olayda dört yüz elliden fazla Memluk lideri öldürülmüştür.²⁴⁸ Bu olay sonucunda Kölemenler saf dışı bırakılmıştır.

Kölemenlerin saf dışı kalmasından sonra Mehmet Ali Paşa, Vahhabileri hedef almıştır. Vahhabiler o sıralarda nüfuz alanlarını Mekke ve Yemen'e kadar genişletmişlerdir.²⁴⁹ Mehmet Ali Paşa, oğulları İbrahim ve Tosun Paşa'yı Vahhabiler

---

²⁴² Karal, a.g.e., s. 126.

²⁴³ Özer, a.g.t., s. 115.

²⁴⁴ Altundağ, a.g.e., s. 25- 26.

²⁴⁵ Sinoue, a.g.e., s. 102.

²⁴⁶ Altundağ, a.g.e., s. 26.

²⁴⁷ Özkoç, a.g.t., s. 69.

²⁴⁸ Fahmy, Khaled, (2010). *Paşanın Adamları- Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 83.

²⁴⁹ Bilinir, Sedat, (2012). *"Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın Şark Meselesindeki Yeri"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis, s. 89.

üzerine sefere yollamıştır.²⁵⁰ Tosun ve İbrahim Paşalar ilk başlarda Vahhabileri kontrol altına almakta zorlanmışlardır. Ancak İbrahim Paşa, 1819'da Necit'i işgal ederek Necit Sultanı Abdullah'ı esir alarak İstanbul'a göndermiştir. Diğer Vahhabi liderleri de Mısır'a getirilmiştir. Sonuç olarak Mehmet Ali Paşa, Vahhabilere karşı büyük bir başarı kazanmıştır. Böylece kutsal şehirlere ve hacca olan erişim ile transit ticaret yolları yeniden güvene girmiştir. Bu olay Mehmet Ali Paşa ile Mahmut II arasının daha olumlu bir hal almasına vesile olmuştur. Bu başarısı, Mehmet Ali Paşa'nın bütün İslam aleminde büyük bir şöhret sahibi olmasına neden olmuştur. Hicaz'ın idaresi İbrahim Paşa'nın eline geçmiştir ve bundan sonra da Mehmet Ali Paşa'nın nüfuzu bütün Arabistan'a yayılmıştır.²⁵¹

4.3. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Yaptığı Reformlar

Mehmet Ali Paşa, 19. yüzyılın ilk yarısında Mısır'da gerçekleştirdiği uygulamalarla "Modern Mısır'ın Kurucusu" olarak anılmıştır.²⁵² Mısır'da çok büyük işler yapan Mehmet Ali Paşa, iktisadi, askeri ve bahri bakımdan ülkenin manzarasını tamamen değiştirmiştir.²⁵³

Nil Nehrini İskenderiye'ye bağlayan Mahmudiye Kanalını açarak sulama işlerini düzenlemiştir.²⁵⁴ Ziraatte ürün vergisini kabul ettirerek öncelikle pamuk olmak üzere afyon, pirinç, hububat ekimine büyük önem vermiştir. Suriye'den getirilen usta işçiler sayesinde dut ağacı yetiştirtmiş ve ipek üretimini 1832 - 1833 yılları arasında 12.000 okkaya kadar çıkartmıştır.²⁵⁵ Tarımsal üretimi arttırmak amacıyla fellahları disiplin altına alarak üretim sürecini doğrudan belirlemeye çalışmıştır.²⁵⁶ Aynı zamanda kurduğu tekeli sistemiyle neredeyse Mısır'ın tek tüccarı haline gelen Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın ürünlerini ihraç etmekle yetinmeyip ithalata karşı önlemler alarak Mısır'ı dışa bağımlılıktan kurtarmaya çalışmıştır.²⁵⁷ Böylece 1805'te

---

²⁵⁰Karal, a.g.e., s. 127.

²⁵¹Bilindir, a.g.t., s. 89.

²⁵²Özkoç, a.g.t., s. 71.

²⁵³Bağçeçi Y, ahy, "İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıali İlişkileri (1841-1849)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32), s. 220.

²⁵⁴Savaş, a.g.m., s. 7.

²⁵⁵Eren, a.g.t., s. 13.

²⁵⁶Özkoç, a.g.t., s. 76.

²⁵⁷Sinoue, a.g.e., 203.

Mısır'ın senelik geliri 13.000 kese iken 1824'te 400.000 keseye yükselmiştir. Bunun 12 000 kesesi vergi olarak İstanbul'a gönderiliyorken gerisi kendisine kalmıştır.²⁵⁸

Eğitime de oldukça önem veren Mehmet Ali Paşa üç dereceli öğretim sistemini kabul etmesinden başka, Avrupa'ya yüzlerce öğrenci göndermiştir.²⁵⁹ Fransa, İngiltere, İtalya gibi ülkelere giden öğrenciler 1831 yılından itibaren dönmeye başlamışlardır.²⁶⁰ Mehmet Ali Paşa, dönen ilk öğrencilerden özellikle batının teknik alandaki önemli eserlerini çevirmelerini istemiştir.²⁶¹ 1826 - 1836 arasında gönderilmiş 108 öğrenciden 69'u sanayi, 14'ü denizcilik, 12'si tıp, 9'u mühendislik, 2'si veterinerlik, 2'si de idari hizmetler alanında görev almıştır. Bunun yanında yapmış olduğu çalışmalarda yabancı asker ve sivil uzmanları da kullanmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın hizmetinde Fransız, İtalyan, Leh, İngiliz, Amerikalı, Alman, İspanyol birçok uzman bulunmuştur.²⁶² Ayrıca Bulak'ta 400 kişinin görev aldığı ve Avrupa eserlerini Arapça ve Türkçe basan bir matbaa kurduğunu. 1828'de ise Vaka-yi Mısriye adında Türkçe ve Arapça gazete yayımlatmaya başlamıştır.²⁶³ Kurduğunu askeri okulların yanında eczacı, ebe, lisan, maden, muhasebe, sanat, ziraat ve veteriner gibi farklı türde birçok okul açtırmıştır.²⁶⁴

Mehmet Ali Paşa'nın en önemli reform hareketi ise modern bir ordu kurmak olmuştur. Paşa, Mısır'daki iktidarını korumak ve daha iyi bir hale getirebilmek için doğrudan kendisine bağlı düzenli bir orduya ihtiyaç duymuştur.²⁶⁵ Ordunun oluşturulması için Fransa'dan getirttiği uzmanlardan yararlanan Mehmet Ali Paşa²⁶⁶ önce Sudanlıları askere aldıysa da başarılı olamamış daha sonra Mısırlı köylüleri askere alarak hedefine ulaşmıştır.²⁶⁷ Ordunun eğitimi için Süvari, Mızıka, Topçuluk, Piyade ve Denizcilik okulları açtırmış, hatta Paris'te Fransız Harbiye Nezareti idaresinde bir Mısır okulu kurduğunu.²⁶⁸ Bu suretle 100.000'den fazla askerden oluşan orta doğunun en güçlü ordularından birine sahip olan Mehmet Ali Paşa bunun

---

²⁵⁸ Savaş, a.g.m., s. 7.

²⁵⁹ Bağçeci, a.g.m., s. 220.

²⁶⁰ Ergün Mustafa, (2015). "Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması", *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(3),s. 279.

²⁶¹ Akşin, Sina, (1997). "Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908", Cumhuriyet Yayınları,s. 285.

²⁶² Ergül, a.g.m., s. 280.

²⁶³ Bağçeci, a.g.m, s. 220.

²⁶⁴ Eren, a.g.t., s. 11.

²⁶⁵ Özkoç, a.g.t., s. 72.

²⁶⁶ Savaş, a.g.m., s. 7.

²⁶⁷ Fahmy, a.g.e., s. 87.

²⁶⁸ Ergül, a.g.m., s. 281 -283.

yanında güçlü bir donanma da oluşturmuştur. Mehmet Ali Paşa donanmasının büyüklüğü hakkında 24 Temmuz 1827'de oğlu İbrahim'e yazdığı mektupta:

"Oğlum, Allah'ın yardımıyla İslam dünyasında sahip olunan en güçlü donanmanın hakimiyiz" demiştir.²⁶⁹

Böylece Mehmet Ali Paşa, Mısır'da geniş ölçüde ve her alanda kalkınmayı sağlamıştır. Bütün bu çalışmaları İslam dünyasında kendisine karşı sevgi ve saygı, Hristiyan aleminde de hayranlık uyandırmıştır.²⁷⁰

4.4. Yunan İsyanı Ekseninde Mehmet Ali Paşa ve Bab-ı Ali İlişkileri

Mehmet Ali Paşa, 1812-1827 yılları arasında Osmanlı Padişahı ile doğrudan bir çatışma içine girmemeyi tercih etmiştir.²⁷¹ Hatta Osmanlı Devletine karşı olan sorumluluklarını yerine getirmiş, verilmesi gereken vergileri ödemiş ve savaş zamanı ordu göndermiştir.²⁷² Osmanlı Devleti birçok olayda onun yardımına bağlı hareket ettiği gibi Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da yaptığı çeşitli reformlar Osmanlı Devleti için model teşkil etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa tüm bunları yaparken karşılığını da istemekten çekinmeyecektir.²⁷³ Mehmet Ali Paşa ile Bab-ı Ali arasındaki ilişkilerin bozulmasının birçok sebebi olsa da en önemlisi Mora İsyanı ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir.

1821'de İpsilanti Boğdan'da Osmanlılara karşı bir ayaklanma başlatmıştır.²⁷⁴ Bu ayaklanma Osmanlı Devleti tarafından bastırılrsa da bu kez Mora'daki Rumlar baş kaldırmışlardır. Mora'da bir isyanın başarılı olması için daha elverişli şartlar vardır. Bu bakımdan Eflak ve Boğdan'da İpsilanti tarafından çıkarılan isyana göre daha rahat gelişme ortamı bulmuştur. Patras patriği Pol Germanos'un bütün Rumları Türklere karşı savaşa davet etmesiyle isyan milli ve dini bir karaktere bürünmüştür. Türkler kalelere kapanarak savunmaya koyulmuşlarsa da yardım görmedikleri için kaleler teker teker asilerin eline geçmiştir. Asiler ele geçirdikleri şehirlerde buldukları Türkleri öldürerek mallarını yağma etmişlerdir.²⁷⁵

---

²⁶⁹ Eren, a.g.t., s. 12.

²⁷⁰ Karal, a.g.e., s. 128.

²⁷¹ Özkoç, a.g.t., s. 105.

²⁷² Bilinir, a.g.t., s. 72.

²⁷³ Özkoç, a.g.t., s. 105.

²⁷⁴ Armaoğlu, Fahir. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (189-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 171.

²⁷⁵ Karal, s. 112-113.

Mora İsyanı bütün Avrupa'da büyük bir heyecana ve isyana karşı sempatiye sebep olmuştur. Bu ise İstanbul'da hem telaş hem de sinire sebep olmuştur. İsyana karşı sert tedbirler düşünülmüşse de İngiliz elçisinin gayretiyle İstanbul yatırılmıştır.²⁷⁶ Ancak isyanda suçlu oldukları tespit edilen Kayseri, Edirne, Tarabya, Edremit Piskoposları ve Patrik Gregoryus idam edilmiştir.²⁷⁷ Suçlu görülen bu patrik ve piskoposların idam edilmesi Avrupa kamuoyunu Osmanlı aleyhine döndürmüştür.²⁷⁸

Mora İsyanı hakkında Avrupa Devletleri farklı düşüncelere sahiptirler ve farklı politikalar benimsemişlerdir.²⁷⁹ Rum isyanını destekleyen devletlerin başında Rus Çarlığı gelmiştir. Bu isyan Rusya'nın dış politikada hedefi olan İstanbul'a ve boğazlara sahip olabilmek amacıyla ulaşması bakımından büyük bir fırsat görülmüştür. Rusya'yı Rum isyanında Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçiren olay Filiki Eterya üyesi olan Fener Patriği Gregoryus'un isyanda rolü olduğu gerekçesiyle patrikhanede idam edilmesi olmuştur.²⁸⁰

Önceleri Yunan isyanını desteklemeyen İngiltere'de ise dış işleri bakanlığına Canning'in gelmesiyle isyana bakış açısı değişmiştir. Yunanlıların bağımsız olduktan sonra Rusya'ya minnet duymasından endişelenen İngiltere, kendi hakimiyetinde bir Yunanistan hedefiyle Mora İsyanı desteklemeye karar vermiştir.²⁸¹

Osmanlı Devletine yardım eden veya yardım etmeye çalışan tek devlet ise Avusturya ve lideri Metternich olmuştur. Metternich'in Osmanlı tarafında görünmesinin nedeni ise müdahale sistemine bağlılığı ve Rusya'nın Yunanistan vasıtasıyla Balkanlarda güçlenmesinden endişelenmesidir.²⁸² Nihayetinde Avusturya başbakanı Metternich, Osmanlı Devleti'nin Rum isyanını bastırmakta güçlük çektiğini görünce, Sultan II. Mahmut'a Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemesini tavsiye etmiştir.²⁸³

---

²⁷⁶Armaoğlu, a.g.e., s. 171.

²⁷⁷ Akşin, a.g.e., s. 101.

²⁷⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 171.

²⁷⁹ Özer, a.g.t., s. 120.

²⁸⁰ Eren, a.g.t., s. 16.

²⁸¹Armaoğlu, a.g.t., s. 173.

²⁸²Armaoğlu, a.g.t., s. 174.

²⁸³ Aslan, Meryem (2017). *"Mısır Sorununun Takvim-i Vekayi'ye Yansımaları (1831-1841)"*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bitlis Eren Üniversitesi- Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bitlis, s. 12.

Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için büyük çabalar harcarsa da başarılı olamamıştır. Yeniçerilerin yetersiz performansları, Milis askerlerin isteksiz savaşmaları sonucunda padişah bitmek bilmeyen bu savaşa son vermek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemek zorunda kalmıştır.²⁸⁴

II. Mahmut'un bu isteği Mehmet Ali Paşa'ya oldukça çekici gelmiştir. Böyle bir sefere katılmak istemesinin esas iki sebebi vardır. Birincisi kurduğu modern ve genç ordunun gücünü dünyaya göstermiş olacak, ikincisi uzun zamandır istediği Suriye paşalığını bu hizmet karşılığında almayı planlamış olmasıdır.²⁸⁵

Ayrıca Mehmet Ali Paşa, yardım talebine olumsuz cevap verdiği takdirde İstanbul'da aralarında Hüsrev Paşa'nın da bulunduğu bazı kıskanç devlet adamlarının kendisini Mısır Valiliğinden uzaklaştırmaya çalışacaklarını düşünmüştür. Bu yüzden, Mısır'da merkezi otoriteyi kurmaya çalıştığı bu dönemde padişah tarafından uzaklaştırılmak istememiştir.²⁸⁶ İstanbul'un merkezileşme eğilimlerinin arttığı bu süreçte Mısır'da hayli özerk hareket eden Mehmet Ali Paşa, Girit ve Mora Valiliklerinin²⁸⁷ kendine verilmesi şartıyla yardıma olumlu cevap vererek İstanbul nezdinde makbul bir vali olarak görülmek istemiştir.²⁸⁸

Nihayetinde Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasında 54 savaş gemisi, 16.000 asker, 800 at²⁸⁹ 150 sahra topu ve 400 ticaret gemisiyle İskenderiye'den yola çıkmıştır.²⁹⁰ Önce Rodos'a uğrayan bu filo, Hüsrev Paşa'nın başında olduğu Osmanlı Donanması ile birleşmeye çalışmıştır.²⁹¹ Fakat Kavalalılara karşı derin bir kin besleyen Hüsrev Paşa ile İbrahim Paşa arasında büyük anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.²⁹² Rum denizciler ise içlerinden "İbrahim belki Girit'e gelmeyi ister ama kışın böyle bir deniz yolculuğunu göze alamaz" diye düşünmüşlerdir.²⁹³ Fakat

---

²⁸⁴ Karal, a.g.e., s. 115.

²⁸⁵ Sinoue, a.g.e., s. 248.

²⁸⁶ Özkoç, a.g.t., s. 106.

²⁸⁷ Akşin, a.g.e., s. 103.

²⁸⁸ Özkoç, a.g.t., s. 105.

²⁸⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 174.

²⁹⁰ Karal, a.g.e., s. 115.

²⁹¹ Sinoue Gilbert, a.g.e., s. 250.

²⁹² Ahmed Lutfi Efendi, (1999). "Vakanüvis Ahmed Lutfi Efendi Tarihi I" Haz: Ahmet Hezarfen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 32-33.

²⁹³ Bilinir, a.g.t., s. 74.

İbrahim Paşa, onlara yanıldıklarını göstermiş ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra 26 Şubat 1825'te Modon'dan Mora'ya çıkmıştır.²⁹⁴

Hükümetin dört yılda bastıramadığı isyanı, İbrahim Paşa'nın düzenli kuvvetleri hızla yatıştırmışlardır.²⁹⁵ Mora asilerden temizlenirken çarpışmaların en şiddetlisi Missolonghi'de olmuştur. İbrahim Paşa burayı 1825 yılı başında kuşatmaya başlamışsa da asiler 15 ay direnmiş ve 1826 yılının Nisan ayında teslim olmuşlardır. Diğer yerlerde de şiddetli çarpışmalar olmuşsa da İbrahim Paşa kuvvetleri asileri yenmeyi başarmıştır.²⁹⁶

Artık Rum İsyanları sona ermiş görünürken Avrupalı devletlerin müdahale etmesi isyanlara uluslararası bir boyut kazandırmış ve devletler arasında diplomatik sorunlar oluşturmuştur.²⁹⁷ Avrupa Devletlerinin müdahalesinin gerçekleşmesi Eylül 1825'te Yunan Geçici Hükümetinin, İngiltere'nin Türkiye Büyükelçisi Canning'e başvurarak İngiltere'nin himayesine girmek istediklerini bildirmesi ile başlamıştır.

Aynı zamanda etrafta İbrahim Paşa'nın Mora ahali keserek yarımada Mısırlıları yerleştireceği haberlerinin dolaştığını söyleyerek müdahale için gerekli bahaneyi bulmaya çalışmışlardır.²⁹⁸ 4 Nisan 1827'de Wellington Dükü, Rusya'ya giderek Yunanistan'ın özerk bir prenslik olmasını öngören Petersburg Protokolünü imzalamıştır.²⁹⁹ 6 Temmuz 1827'de ise İngiltere, Rusya ve Fransa Londra'da bir araya gelerek Londra Protokolünü imzalamışlardır. Bu protokole göre; bağımsız bir Yunanistan'ın kurulmasının İstanbul tarafından kabul edilmediği takdirde protokolü imzalayan üç devlet Yunan asilerine yardım edecek ve Osmanlı Hükümetini yola getirmek için baskı uygulayacaklardır.³⁰⁰

Bunun üzerine İngiliz ve Fransız donanmaları, Mora'ya yeni Mısır kuvvetlerinin çıkmasını önlemek ve İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı donanmasını kontrol altında tutmak üzere, Mora kıyılarını abluka altına almaya başlamıştır. Daha sonra Rus donanması da bunlara katılmıştır. Osmanlı - Mısır donanması Navarin limanındayken üç müttefik donanması, Navarin'i kuşatmışlar ve İbrahim Paşa'dan

---

²⁹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 174.

²⁹⁵ Karal, a.g.e., s. 115.

²⁹⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 174.

²⁹⁷ Eren, a.g.t., s. 18.

²⁹⁸ Özer, a.g.t., s. 122.

²⁹⁹ Akşin Sina, a.g.e., s. 106.

³⁰⁰ Karal, a.g.e., s. 117.

ateşkes istemişlerdir. İbrahim Paşa, Osmanlı Devleti'nden yetki ve izin isteyeceğini bildirince, 20 Ekim 1827 sabahı İngiliz, Fransız ve Rus donanması Osmanlı - Mısır donanmasına saldırmışlardır. Bu saldırıda Osmanlı Devleti 6000 asker kaybetmiştir. Müttefikler ise sadece 140 kişi kaybetmişlerdir. Ayrıca 64 parçalık Osmanlı - Mısır donanması tamamen tahrip edilmiştir.³⁰¹

Osmanlı hükümeti, ortada harp durumu olmadığı halde, donanmasını batıran üç devletten tazminat ve tarziye istemiştir. Ancak üç devletin elçileri de Navarin olayının sorumluluğunu Türk kaptanlara yüklemiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Fransa, İngiltere ve Rusya arasında siyasi ilişkiler kopmuştur. İngilizler, İbrahim Paşa kuvvetlerini Mora'dan Mısır'a götürmek için gemiler göndermişlerdir. Fransa da 30.000 kişilik bir kuvvetle geçici olarak Mora'yı işgal etmiştir. Rusya ise Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir.³⁰²

Navarin Olayı Osmanlı - Rus ilişkilerinin tamamen bozulmasına ve iki devlet arasında bir savaşa sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusya ile bir savaş yapacak durumda değildir fakat Pertev Paşa'nın Yunanistan'ın bağımsızlığının ancak bir savaşla kabul edilmesi gerektiği görüşü neticesinde Rusya ile savaşa girilmiştir.³⁰³

Savaş, Rusların saldırısıyla başlamıştır. Osmanlı kuvvetleri savunma savaşı yapacak şekilde yerleşmişlerdir. Ruslar, 1828'de yaptıkları saldırılarla Tulçı, Maçin, İbrail ve Hırşova kalelerini almayı başarmışlardır. 1829'da Silistre ve Edirne Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Anadolu'nun doğusunda ise Ruslar, Kars, Ahıska, Anapa ve Erzurum'u ele geçirmişlerdir.³⁰⁴ Avrupalı Devletler ise Rusya'nın başarısından ve İstanbul'a yaklaşmasından oldukça tedirgin olmuşlardır. II.Mahmut'a barış yapması için baskı yapmaya başlamışlardır. Bu durum karşısında Osmanlı Hükümeti, Prusya elçisi aracılığıyla barış istemek zorunda kalmıştır.³⁰⁵ Rusya'da ise beklenmedik bir zamanda çıkan kargaşalıklar Çar Nikola'yı barış isteklerini kabul etmek zorunda bırakmıştır.³⁰⁶

---

³⁰¹ Armaoğlu, a.g.e., s. 180.

³⁰² Karal, a.g.e., s. 119.

³⁰³ Armaoğlu, a.g.e., s. 182.

³⁰⁴ Karal, a.g.e., s. 120.

³⁰⁵ Akşin, a.g.e., s. 107.

³⁰⁶ Karal, a.g.e., s. 120.

14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Anlaşması bir anlamda Osmanlı Devleti'nin vasiyeti görünümündedir.³⁰⁷ Bu anlaşmayla Rusya'ya fazla toprak kaybetmeyen Osmanlı Devleti, Yunanistan bağımsızlığını tanımıştır. Ayrıca Rusya'ya 137 milyon frank savaş tazminatı ödemeyi kabul etmiştir.³⁰⁸ Bu tazminat miktarı Osmanlı Devleti için ağır bir yük oluşturmuştur. Daha sonraları Yunanistan'a bazı toprak ödümleri verilerek indirilmeye çalışılmıştır.³⁰⁹

Mehmet Ali Paşa ise Rus savaşında Osmanlı Devleti'ne 12.000 askerle yardım edeceğine dair söz vermişse de sözünde durmamış veya duramamıştır.³¹⁰ Daha sonra askeri yardım yerine para yardımı yapabileceğini bildiren Mehmet Ali Paşa³¹¹ bahane olarak yolun uzaklığını ve donanmasının çok kötü durumda olduğunu öne sürmüştür.³¹² Ancak yardımı yapmamasının gerçek sebebi Yunanistan'a müdahalesinin getirdiği maliyet ve yapmak zorunda kaldığı masraflar karşısındaki mutsuzluktur. Üstelik tüm bu maliyetlerin sonucunda ulaşmak istediği Suriye valiliğini de alamamıştır.³¹³

4.5. Mehmet Ali Paşa'nın Suriye Politikası ve Suriye Harekatı

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Yunan isyanı sırasında Mora ve Girit valiliklerinin kendisine verilmesi karşılığında Osmanlı birliklerine yardım etmiştir. Mora, Yunanistan'a verildikten sonra Suriye valiliğini istemişse de padişah buna izin vermeyince Girit valiliğiyle yetinmek zorunda kalmıştır.³¹⁴ Ancak Suriye valiliğini ele geçirmek hiç aklından çıkmamıştır. Yunan İsyanındaki çabalarından dolayı Suriye ile ödüllendirilmeyen ve herhangi bir tazminat alamayan Mehmet Ali Paşa bu durum dolayısıyla mutsuzken Sultan II. Mahmut da Ruslara karşı yardım etmeyen Mehmet Ali Paşa'ya kızgındır.³¹⁵

Sultan II. Mahmut, Osmanlı tahtına çıktığı andan itibaren paşa, ayan, bey vs. gibi iktidar ortaklarını ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Sultanın uygulamaya çalıştığı

---

³⁰⁷Sinoue, a.g.e., s. 279.

³⁰⁸Armaoğlu, a.g.e., s. 184.

³⁰⁹Yalçınkaya, Alaaddin, (2002). *III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası*, Türkler Ansiklopedisi, C:12, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 31.

³¹⁰Eren, a.g.t., s. 24.

³¹¹Özkoç, a.g.t., s. 114.

³¹²Özer, a.g.t., s. 123.

³¹³Sinoue, a.g.e., s. 279.

³¹⁴Gencer, Fatih, (2018). "İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi", *HistoryStudies International Journal Of History*, 7(1), s. 65.

³¹⁵Sinoue, a.g.e., s. 285.

merkezileşme politikası nedeniyle sıranın elbet bir gün kendisine geleceğini düşünen Mehmet Ali Paşa, imkanlar ölçüsünde gücünü artırıp konumunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bir yandan da Suriye'deki gelişmeleri yakından takip ederek bölgede nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. Suriye ve Filistin'de yaşanan olaylara sürekli müdahalelerde bulunarak anlaşmazlıklarda hakem rolüne soyunmuştur.³¹⁶

Suriye, Osmanlı idaresinde Halep, Şam, Trablusşam ve Sayda olmak üzere dört büyük eyalete bölünmüştür. Kudüs, Yafa ve Gazze gibi küçük şehirler ise bunların dışında yer almıştır. Sayda valisi kuvvetli olduğu zamanlarda bu şehirleri kendi idaresi altında toplayabilmiştir. Örneğin; Sayda valisi bulunan Abdullah Paşa zamanında durum aynen böyledir. Abdullah Paşa imzasını Sayda, Trablus, Gazze, Kudüs, Nablus ve Cenin valisi olarak atmıştır.³¹⁷

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye üzerindeki emelleri ise çok daha eskiye dayanmaktadır.³¹⁸ 1805 yılında bölgede bulunan Dürzilerin emiri olan Mir Beşir, akrabalarının entrikaları sonucu hayatının tehlikede olduğunu anlayınca Mehmet Ali Paşa'ya sığınmıştır. 1807 yılında memleketine geri dönen Mir Beşir, bu tarihten sonra Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'deki en yakın müttefiki haline gelmiştir. 1810 yılında Sayda Valisi Süleyman Paşa'dan kaçarak kendisine sığınan Şam Valisi Genç Yusuf Paşa'yı himaye eden Mehmet Ali Paşa, Bab-ı Ali'den Yusuf Paşa'nın yerine iadesini talep etmiştir. Bu talebi hoş karşılanmayan Mehmet Ali Paşa aynı zamanda oğlu Tosun Paşa'yı Akka Valiliğine geçirmek istediğini birçok fırsatta açığa vurmuştur.³¹⁹ 1822 yılında ise Sayda Valisi Abdullah Paşa, Şam bölgesini ele geçirmek istemiştir.³²⁰ İsyan ilan edilen Abdullah Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın araya girmesiyle affedilerek valilikte kalabilmiştir.³²¹

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi istemesinin en önemli sebebi Mısır'ı Osmanlı sınırlarından uzaklaştırarak ülkesini daha emin bir duruma sokmak istemesidir. Mehmet Ali Paşa'nın hizmetinde bulunan Clot Bey bu konuda, tarihte İranlıların, Yunanlıların, İslamların ve nihayetinde Türklerin Suriye üzerinden Mısır'a

---

³¹⁶ Gencer, a.g.m., s. 66.

³¹⁷ Altundağ, Şinasi, (1944). "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı", *Türk Tarih Kurumu Belleten*, 8(30), s. 231- 232.

³¹⁸ Altundağ, a.g.e., s. 29.

³¹⁹ Altundağ, a.g.e., s. 30.

³²⁰ Gencer, a.g.m., s. 66.

³²¹ Karal, a.g.m., s. 129.

girdiklerinin görüldüğünü ve bundan dolayı Mısır'ın müstakil olarak emniyet altında olmasının ancak Suriye'yi sınır yapmakla mümkün olacağını söylemiştir.³²²

Bunun dışında Suriye, birçok özelliği nedeniyle Mısır için büyük önem taşımaktadır. Zengin hammadde kaynakları nedeniyle, Mısır donanması için gerekli kereste ihtiyacının karşılanabileceği bir bölge olarak görülmektedir. Çünkü, Mısır, Suriye'nin aksine donanma inşası için ihtiyaç duyulan ormanlık arazilere sahip değildir. Aynı zamanda Suriye, modern Mısır ordusu için gerekli asker ihtiyacının karşılanabilmesi açısından da önemlidir. Suriye, Mehmet Ali Paşa'nın denetimine girerse elde edilebilecek insan gücü sayesinde Mısır ordusunun askeri kapasitesinde önemli bir artış sağlanabilecektir. Coğrafi yakınlığı nedeniyle ekonomik açıdan Mısır'ın doğal genişleme alanı olarak görülen Suriye, tarım, ticaret ve sanayideki yeniliklerle gelişmeye başlamış Mısır ekonomisi için yeni bir pazar olma özelliğine de sahiptir. Bunun yanı sıra, Suriye, Mehmet Ali Paşa'nın denetimine girdiği takdirde bu bölgeden toplanacak vergiler de Mısır'ın gelirini önemli oranda arttıracaktır.³²³

Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'yi ele geçirme konusunda harekete geçiren sebepler yukarıda sayılan sebeplerdir. Ancak, Suriye'ye saldırma bahanesi Akka Valisi Abdullah Paşa ile arasında oluşan bazı sorunlardır. Bu sorunlardan birincisi, Mısır'daki otoriter idareye boyun eğmeyip Suriye'ye kaçan Mısırlı sığınmacıların Abdullah Paşa tarafından iade edilmemesidir. İkincisi, Abdullah Paşa'nın, Mehmet Ali Paşa'ya olan on bir bin kese borcunu ödememesidir. Üçüncüsü ise Abdullah Paşa'nın Mısır ekonomisi için önemli olan İpekböceği tohumu ihracını yasaklamasıdır.³²⁴

Bab-1 Ali ise iki paşa arasındaki sorunları nasihatler yazarak ve heyetler yollayarak çözmeye çalışmıştır.³²⁵ Ancak Abdullah Paşa'nın Mısır tüccarlarına ait olup Beyrüşam'a götürülen mallara el koyup ürünlerin Nabluslulara ait olduğunu bildirmesi savaşı kaçınılmaz duruma getirmiştir.³²⁶

---

³²² Özer, a.g.t., s. 126.

³²³ Özkoç, a.g.t., s. 118.

³²⁴ Gencer, a.g.m., s. 67.

³²⁵ Dinç, Güven, (2016). "Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın Antalya'ya Etkileri (1831-1833)", *Belleten*, 80(289),860.

³²⁶ Hezarfen, Ahmet (1999). *Vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi 3*. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları,s. 689.

Bunun üzerine, 2 Kasım 1831 yılında İbrahim Paşa komutasındaki 24.000 kişilik³²⁷ Mısır ordusu karadan ve denizden olmak üzere Suriye'ye doğru hareket etmiştir.³²⁸ 7 Kasım'da Gazze'ye varan Mısır ordusu, 10 Kasım'da Yafa önlerine gelmiştir. 14 Kasım'da hiçbir direnişle karşılaşmadan Hayfa'yı ele geçirmişlerdir.³²⁹ 29 Kasım 1831'de Akka'yı kuşatmaya başlamıştır. Akka kalesi karadan ve denizden yoğun top ateşine tutulmuştur. Aralık ayının başında Akka valisine haber gönderen İbrahim Paşa, kalenin teslim edilmesini istemiş fakat kabul edilmemiştir. 8 Aralık'ta tekrar saldırı emri veren İbrahim Paşa kenti on iki saat süren yoğun bir top ateşine tutturmuştur.³³⁰

28 Aralık 1831'de Sultan II. Mahmut İskenderiye'ye bir heyet yollamıştır. Saldırıdan vazgeçilmesini isteyen heyete Mehmet Ali Paşa, " Oğlum şu anda Akka kalesine saldırıyor, onun onurunu ya da kendi onurumu çiğnemediği onu durduramam. Ancak kaleyi alıp düşmanım Abdullah'ı cezalandırdıktan sonra Akka'yı sultana teslim etmeye hazırım. Artık padişah istediğini yapar." diyerek cevap vermiştir.³³¹

Görüşmelerden bir sonuç alamayan Sultan II. Mahmut, Mart 1832'de Mehmet Ali Paşa ve İbrahim Paşa'yı asi ilan etmiş ve görevlerinden azletmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın yerine Ağa Hüseyin Paşa atanmıştır.³³²

Akka kuşatması ise altı ay boyunca yoğun bir şekilde devam etmiştir. Abdullah Paşa'nın başarılı savunmasına rağmen 27 Mayıs 1832'de Akka düşmüştür. Akka Valisi Abdullah Paşa esir edilerek Mısır'a gönderilmiştir.³³³

Bab-ı Ali ise Serdar-ı Ekrem tayin edilen Hüseyin Paşa'yı 20.000 kişilik bir kuvvetle Suriye üzerine göndermiştir.³³⁴ Mehmet Ali Paşa ise Osmanlı kuvvetleri henüz üzerine gelmeden Suriye'ye memurlarını tayin etmeye başlamıştır. İbrahim Paşa, Akka meselesini hallettikten sonra Şam'ı da ele geçirerek arkasını tam anlamıyla emniyete almak istemiştir. 9 Haziran 1832'de Şam'a girerek sessiz sedasız şehri zapt

---

³²⁷Karal, a.g.e., s. 129.

³²⁸Özkoç, a.g.t., s. 118-119.

³²⁹Sinoue, a.g.e., s. 289.

³³⁰Gencer, a.g.m., s. 69-70.

³³¹Sinoue, a.g.e., s. 290.

³³²Özkoç, a.g.t., s. 119.

³³³Altundağ i, a.g.e., s. 60.

³³⁴Güven, a.g.m., s. 861.

etmiştir.³³⁵Haziran sonuna kadar Şam'da kalan İbrahim Paşa bu süre zarfında şehrin asayiş ve idaresini düzenlemiştir.³³⁶

Şam'ı ele geçirdikten sonra Hums'a hareket eden İbrahim Paşa, 8 Temmuz 1832'de Osmanlı ordusuyla karşılaşmış ve yapılan savaşı Mısır kuvvetleri kazanmıştır.³³⁷ Hums galibiyetinden sonra Halep'i de ele geçiren İbrahim Paşa, Antakya'ya çekilen Osmanlı ordusunu karşılamak için Antakya üzerine harekete geçmiştir. 29 Temmuz 1832 tarihinde Beylan (Belen) geçidinde yapılan savaşı İbrahim Paşa kazanmıştır. Bu tarihten itibaren Mısır kuvvetleri İskenderun, Antakya, Adana ve Tarsus'u da ele geçirmiştir.³³⁸

---

³³⁵Altundağ, a.g.e., s. 61.

³³⁶ Bilinir, a.g.t., s. 100.

³³⁷ Aslan, a.g.t., s. 20.

³³⁸ Kış Salih (2010). "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekatı ve Konya Muharebesi". Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 23, Konya, s. 148.

5. MISIR ORDUSU İŞGALİNDE ADANA EYALETİ

5.1. İbrahim Paşa'nın Anadolu Harekatı ve Adana Eyaletini Ele Geçirmesi

29 Temmuz 1832 tarihinde meydana gelen Beylan Savaşının kaybedilmesi üzerine Hüseyin Paşa Adana'ya çekilmiştir.³³⁹ Oldukça moralsiz olan orduda birçok firar meydana gelmektedir. Mısırlıların ele geçirip ilerlediği bölgelerde eşraf ve ayanlara haberler gönderip kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları bilinmektedir.

Fethedilen yerlerdeki halka itidal ile davranan İbrahim Paşa, halkları paşaların boyunduruk ve baskısından kurtaran ve daha rahat, keyfi olmayan bir rejimin hamisi gibi kendini tanıtmıştır.³⁴⁰ Adana'da bulunan Menemencioğlu Ahmet Bey'in Mısır yanlısı olduğu da Hüseyin Paşa tarafından anlaşılmıştır.³⁴¹ Kendisini güvende hissetmeyen Hüseyin Paşa, ordusunu, topları ve hazineyi Konya'ya taşımıştır.³⁴²

Beylan Savaşını kazanan İbrahim Paşa ise kuzeye doğru ilerlemeye devam ederek 31 Temmuz 1832 tarihinde Adana ve Tarsus'u ele geçirmiştir.³⁴³ Urfa ve Maraş taraflarını da elde ederek bu suretle Anadolu yollarının kontrolü de eline almıştır.³⁴⁴ Mısır ile haberleşme ise Doğu Akdeniz üzerinden gerçekleşmektedir.³⁴⁵ Babasından gelecek emirleri beklemek için daha fazla ilerlemeyen İbrahim Paşa için Osmanlı kuvvetleri tarafından gelecek bir tehlike söz konusu değildir.

³³⁹Gencer, Fatih, (2016). "İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilas (1832-1833)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*,9(42), s. 644.

³⁴⁰Hofman Yitzhak, "Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin'in İdaresi (1831-1840)", Çev:M. Hanefi Kutluoğlu, *İlmi Araştırmalar Dergisi*, S:12, İstanbul, 2001, s. 184.

³⁴¹BOA, HAT, 347/19748-B.

³⁴²Gencer, a.g.m., s. 646. "Ağa Hüseyin Paşa Osmanlı ordusunun içinde bulunduğu durumu hükümete yazdığı raporda şu sözlerle açıklamaktadır: "Bozgun yaşanıyor. Bu durumda askerlerin önü alınamayarak çekilmek konusundığında orada dahi kalmak mümkün olmayacağından başka bozulan askerinin ucu Payas'a kadar varmıştır. Düşman beni kılıç ile alsın ve kılıcı ile döndürse canım yanmaz. Galiplik, mağlupluk öteden beri olagelmiş, herkes tarafından bilinir. Ancak savaş olduktan sonra düşmanımız Mısırlı İbrahim Paşa, dönüp yedi saat uzaklıkta ordusuna yetişip ve ben dahi dönüp baktım benim ordumdan bir kimseyi bulamadım." Osmanlı ordular başkumandanının kaleme alarak hükümete sunduğu bu sözler acı gerçekleri gözler önüne sermektedir. Mısırlı İbrahim Paşa ve askerleri Filistin'den Suriye'ye Halep üzerinden Anadolu kapılarına Belen geçidine kadar ulaştıklarında önlerinde duracak, topraklarını savunacak güçte bir Osmanlı ordusu olmadığı gibi, peş peşe yaşanan panik ve bozgunlar sonucu Adana'nın savunulması bile güçleşmiştir." Bkz. Yurtsever, C. (2016). *Pozantı Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.

³⁴³BOA, HAT, 354/19885-A

³⁴⁴Bilindir, a.g.t., s. 104.

³⁴⁵Karsandık, a.g.t., s. 27.

Geniş bir bölgeyi ele geçiren İbrahim Paşa'nın ele geçirdiği bölgelerde idari ve askeri birtakım düzenlemeler yapması gerekmiştir. Mısır kuvvetleri bölgede farklı şehirlere dağıtılmıştır.³⁴⁶

Ele geçirilen Adana ve çevresinde ilk yapılan çalışma öncelikle ayan ve eşrafa haber göndererek Mısır tarafına desteklerini istemek olmuştur.³⁴⁷ İşgal bölgelerinde bulunan yerel yönetici ve memurların ilk etaptaki desteğini almak isteyen İbrahim Paşa, mahalli liderleri ve memurları mümkün olabilecek düzeyde görevlerinden almadan işlerine devam etmelerini sağlamıştır.³⁴⁸

Adana Eyaleti kapsamında Mısırlılara destek veren önemli isimlerin başında Menemencioğlu Ahmet Bey gelmektedir.³⁴⁹ Her ne kadar kardeşi Menemencioğlu Habib Bey, Mısırlılara destek vermese de Ahmet Bey'in desteği Adana civarındaki faaliyetlerde İbrahim Paşa'nın işini oldukça kolaylaştırmıştır. Özellikle stratejik öneme sahip Gülek Geçidinin ele geçirilmesinde Menemencioğlu Ahmet Bey'in rolü büyüktür.³⁵⁰

Osmanlı yetkilileri İbrahim Paşa'nın ilerlemesini engellemek için sadece Gülek Boğazı'nda birtakım tedbirler almaya çalışmışlardır. Burayı korumak için Menemencioğlu Habip Bey ile Sadık Paşa görevlendirilmiştir.

Ancak Menemencioğlu Habib Bey ile Ahmed Bey'in farklı taraflara destek vermesi burayı Osmanlı lehine korumayı imkansız hale getirmiştir.³⁵¹

³⁴⁶Fahmy, a.g.e., s. 65; BOA, HAT, 349 /19773.

³⁴⁷ BOA, HAT, 349 /19773; BOA, HAT, 354/19883-A.

³⁴⁸Yıtzhak, a.g.m., s. 187.

³⁴⁹Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 102. "Menemencioğlu Ahmet Bey, İbrahim Paşa ile ilk görüşmesini eserinde şöyle anlatmaktadır; "Ve İbrahim Paşa'ya varupgörüştüğümüzde çok iltifat ettiler. Lakin İbrahim Paşa'nın acaip ve gara'ib halleri görülüb cümleden birisi: Mısır'dan iki kısrak tayları gelmiş bize göstermeğe getürdü. Bakubpesendideetdiğimizden sonra müşarünileyh cevabında: "Vakıan güzel taylar. Lakin zayıftırlar. Miriden çıkan yemler idare etmiyor, üstelik olarak çarşudan bir kile şiar alacağım" deyüb bunu ve buna mümasil söz ve işlerini işidüb ve gördükceistiğrab eyler idik. Bir gün muharebe sohbeti açup: "Devlet-i aliyye'nin paşalarında bana azim olacak kimse yok. Humus'dan benden bir şamar yediler, atın başını Ereğli'de çekdiler. Devletin bana azim bir Reşid Paşası var. Akibet üzerime anı gönderir, anı da kavgada tutarım. Çünkü ben cenk hususunda ustayım. Usta ile şagirdan baş edemez. Ve hem he ahir zaman peygamberi efendimizin uğruna 70 cengim var. Hiçbirinde düşmana at nalı göstermedim. Anın himmet-i ruhaniyyesi bana olmaz da kime olur", dedi. Ve nihayet bize de: "Hazır ol. Yarın seni karındaşının üzerine mamur edeceğim." deyubuyurub, biz dahi semi'na ve biraderim kulunuza bir adam çıkarayım, şayed nasihat kabul eder" dediğimin üzerine "Pek güzel olur" deyu buyurdular."Bkz:Kurt, Y. *Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi*. Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri,Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

³⁵⁰ BOA, HAT, 370 /20372.

³⁵¹ Gencer, a.g.m., s. 644.

Osmanlı yetkilileri ise Bab-ı Ali'ye ve çevre müttefik eşrafa yazdıkları yazılarda Gülek Boğazının önemine şiddetle değinmişlerdir. Ordu mensupları Bab-ı Ali'nin bölgeye top, mühimmat ve asker desteği sağlamamasından şikayetçi olmuşlardır. Acilen 8-10 bin askerin bölgeye gönderilmesinin gerekli olduğu bildirilmiştir.³⁵²

Ordu Kaymakamı Rauf Paşa'nın verdiği bilgilere göre Gülek Boğazında 1400 1500 miktarı asker bulunmaktadır fakat bunların çoğunun yorgun olduğu bildirilmektedir. Çevre yerleşimlerden daha fazla asker toplanılması gerektiğini düşünen Rauf Paşa bu askerlerin aylıklarının ödenmesi için paraya ihtiyaç olduğunu yazmaktadır. Ayrıca Gülek Boğazının savunulması için bölgeye acilen tabyaların yapılması ve topların yerleştirilmesi gerektiğini eklemiştir.³⁵³ Bunun için bölgeye mühendis istenmiştir. Menemencioğlu Habib Bey ve Bereketli Madeni Emni Halil Bey Gülek Boğazı'nın savunulması konusunda çalışmışlarsa da yetersiz gelmiştir.³⁵⁴

Bu yetersizliğin farkında olan İbrahim Paşa, Menemencioğlu Ahmed Bey ve bir miktar Mısır askerini Gülek Boğazı üzerine göndererek çok önemli stratejik bir bölgeyi ele geçirmiştir. Babiâli'ye göre Gülek Boğazı'nın kaybedilmesinin nedeni paşaların gevşekliği olmuştur.

Paşaların kimi Ereğli'ye, kimisi ise Ulukışla'ya çekilip, Gülek Boğazı'nın savunmasını sadakati bile şüpheli olan Menemencioğlu Aşireti'ne bırakmışlardır. Yetkililere göre asıl üzücü olan savunulabilecek imkânlar olmasına rağmen boğazın Mısırlıların eline geçmesidir.³⁵⁵

---

³⁵² BOA, HAT, 349/19798-A.

³⁵³ BOA, HAT, 370/22977."Rabbimiz teala hazretleri zatı şevketmeabı şahanelerine tükenmez ömür ve afiyet ihsan eylesin saye i şahanelerinde çekinmeyüp tesirini tevfikibariye bil ihale icra ederek ve alel husus menemenci oğlunun maruzzikırşukkasında ğaliben orduyu humayunlarından üç bin nefer asker tedarik ve istihdamı yazıldığını hikaye ediyor her ne kadar muma ileyh sureti muvafakat göstermiş ise de bu asker aylıksız olarak sipariş olunması ise beyhude olup eğerçe muma ileyh sadakat edeceği meczum değil ise de şimdilik hıyaneti dahi mehusi olmayup belki geçende adana'dan beride bulunan 24 kıta topların ihraç ve orduyu humayunlarına irsali hizmetinde bulunmasıyla sadakati me mul olmak ve bil farz şimdiki halde adana tarafı dahi memul olsa bile her haini sadık etmek olduğundan ısmarlanan askerin aylığı verilmekle mi ve yahut ahir türlü itmailemi olur hasılı hakiki celbini istihsal eyleyerek sadrıazamları bendelerinin vusullerine kadar şu bir iki ay esnasında zikr olunan yolların ve gerek sair mevakimukteziyyenin güzelce muhafazası çaresinin istihsaline dikkat eylemek üzere..."

³⁵⁴ BOA, HAT, 370/20374. BOA, HAT, 349 /19798.

³⁵⁵ Gencer, a.g.m., s. 645."Osmanlı ordusunun İbrahim Paşa karşısında aldığı peş peşe yenilgiler esnasında ilginç olaylar da yaşanmaktadır. Gülek Boğazını korumakla görevli olan Kürt Mehmet Paşa, Osmanlı'dan aldığı maaşın azlığından dolayı saf değiştirerek İbrahim Paşa'ya katılmıştır. Mehmet Paşa bu hareketinin gerekçesi olarak: "Osmanlıların büyük olduğunu bilirim. İbrahim Paşa da benim emrimde olan paşaların bu kadar aylıkları vardır. Eğer Osmanlı Serasker Paşa Hazretleri

Gülek Boğazı'nın Mısırlıların kontrolüne geçmesinden sonra Osmanlı kuvvetleri Ereğli'de bir savunma hattı oluşturmuştur. Akköprü ve Çitfehan gibi mevkiilerde Mısırlılara karşı harekatlara girişilse de başarılı olunamamıştır. Gülek Boğazı'nın kaybedilmesinden dolayı Ağa Hüseyin Paşa da görevinde alınmıştır.

Osmanlı kuvvetleri Ereğli'de İbrahim Paşa'yı durdurup Konya'ya geçmesini engellemeye çalışmıştır.³⁵⁶ Ancak bölgenin dört tarafının da açık olması, şehirde istihkâm kurmayı hem zorlaştırmış hem de faydasız kılmıştır.³⁵⁷

Bu nedenle Konya Ovasında meydana gelecek olası bir savaş için ordunun daha fazla topa ihtiyacı olduğu yetkililer tarafından merkeze bildirilmiştir.³⁵⁸

Bu sırada İbrahim Paşa Adana ve Tarsus'a kendi mütesellimlerini atamıştır. Görevi bırakan veya görev süresi dolan memurların yerine atamalar yapılması için bölgelere hızlıca buyrulduklarını göndermiştir. Örneğin, görev süresi dolan Tarsus Naibi Faziletlu Efendi'nin yerine bu makamı idare edebilecek yetkin bir kişinin seçilmesi için gönderdiği bir buyrultusuna Tarsus Şeriyye Sicillerinde rastlanmıştır.³⁵⁹

Ayrıca ordusunun asker ihtiyacını sağlamak için ele geçirdiği bölgelerde asker tahrirleri yaptırmış ve aylıklı asker toplayarak ordusunu takviye etmiştir. Bu arada Mısırdan gelen ve bölgeden toplanan askerleri masraflarını ve aylıklarını ödemek için merkezden para gönderilmesini de talep etmiş ve merkezden gönderilen paralarla bu askerlerin masraflarının bir kısmı karşılanmıştır.³⁶⁰

---

istediğim parayı verirse ol tarafta bağlılık gösterir ve katılırim" sözlerini sarf etmiştir.Bkz. Yurtsever, C. (2016). *Pozantı Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.

³⁵⁶ Uzun Efkân, (2012) "Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri", *I: Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu*, Niğde, s. 158 - 159.

³⁵⁷ Kış, a.g.m., s. 148.

³⁵⁸ BOA, HAT, 354 /19885-B.

³⁵⁹ "Şeri'at-meâbmedîne-i Tarsus nâibiFaziletlü Efendi zîdefazluhuinhâ olunur ki selefimiz efendi hazretlerinin müddet-i hıdmetitemâm olduğundan yerine ahkâm-ı şer'iyyeyiifâ ve icrâidecek muttasıf ve mütedeyyin bir nâibinvücûdı (kesik) ve lâzım olmağla senin sıfat-ı mezkûre ile mavsûf ve ma'rûf olduğundan işbu mâh-ı Cemâziye'l-evvel'in on beşi i'tibârındanzabt olunmak üzere medîne-i mezbûreninniyâbeti uhdenize tevcih olunmuş olduğu ma'lûmunuzoldukdagıyâbınızdamme'mûl olan diyânet ve hakkâniyet-i lâzimesince bundan böyle vukû'bulanda'vâdabernehc-i şer'-i şerifru'yet ve ihkâk-ı hakkmübâderet ve mütesellimimiz ağa hazretleriyle bi'l-ittifâkfukarâ ve zu'afâyı dest-i mezâlîm ve tafsilâtdanmuhâfaza birle emvâl-i mîrîninivakt û zamâniylatahsiline dikkat ve müsâra'at eylemen bâbında divân-ı seraskeriden işbu buyruldu ısdâr ve tesyârolunmuşdurbimennehute'âlâvüsülündegerekdir ki mücebince amel ve hareket olunsun diyü. Fî 12 Câ Sene 48" Bkz.Açgöz Fatih, (2014). "285 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

³⁶⁰ BOA, HAT, 349/19771. BOA, HAT, 349 /19773. BOA, HAT, 349/19798-A. "Hatt-ı Hümâyunlardan elde edilen bilgilere göre, Akka'dan Adana'ya gelene kadar Mısır askerine aylık

Adana ve Tarsus civarından topladığı askerleri 400 kişilik alaylara ayıran İbrahim Paşa bu alayların başına birer binbaşı atamıştır. Bu alaylara komuta edecek binbaşılara üç yüz kuruş akçe, yüzbaşılara elli, askerlere beşer kuruş vereceğini vaat etmiştir.³⁶¹

İbrahim Paşa ele geçirdiği yerlerden topladığı askerlerin yanı sıra Mısır'dan da asker talebinde bulunmuş ve tüccar gemileriyle 3000 tecrübeli asker Tarsus'a çıkarılmıştır.³⁶² Ordusunun hazırlığını tamamlayan İbrahim Paşa, toplamda 30.000-35.000 asker ile birlikte Konya'ya doğru harekete geçmiştir.³⁶³

Ordusunun yiyecek ve mühimmat ihtiyacını karşılamak amacıyla işgali altında bulunan yerel yöneticilere emirler gönderen İbrahim Paşa, Tarsus Mütesellimi Yakup Ağa'ya yazdığı bir buyrultuda parası kendisi tarafından ödenmek koşuluyla Adana'dan hayvan alınarak orduya gönderilmesini istemiştir.³⁶⁴

16 Ekim 1832 tarihinde İbrahim Paşa bir direnişle karşılaşmadan Ereğli'ye girmiştir. İçel Mütesellimi Sadık Bey, Mısır ordusunun hareketi hakkında İstanbul'u bilgilendirirken İçel'in savunulmasını önemle vurgulamış buranın savunulması için asker, mühimmat ve top desteği istemiştir.

İçel'in düşmesi durumunda Alaiye, Teke ve Antalya'nın da savunulamaz duruma geleceğini bildirmiştir.³⁶⁵ Ancak Osmanlı yönetimi istenen yardımı sağlayamayınca civar şehir merkezlerinden Karaman ve İçel de ele geçirilmiş ve buralara Mısır taraftarı yöneticiler atanmıştır.³⁶⁶

Örneğin İçel Mütesellimi Sadık Bey'in Sadaret Kethüdalığına yazdığı arizadan anlaşıldığına göre Mısır askeri henüz Karaman'a girmemişken civar kazaların idarecileri Karaman Müftüsü Hasip Efendi'nin çalışmalarıyla Mısır tarafına geçmiştir. Ayrıca İçel'de yapılan propagandalar sonucunda da Mısır taraftarı Halim

---

verilmemiştir. Mısır askerinin Adana'ya girişinden sonra Sayda Eyaletinden gelen parayla bir aylık ödenmiştir. Ancak İbrahim Paşa'nın işgal ettiği yerlerden ele geçirdiği para askere yetmeyince merkezden para talep etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşa hazineye para olmadığını Şam, Halep ve Sayda eyaletlerinden para istemesi gerektiğini İbrahim Paşa'ya söylemiştir. Bir süre sonra Mısır'dan gelen on bin akçe İbrahim Paşa'yı rahatlatmış bu para askere dörder aylık olarak dağıtılmıştır. Ancak Mısır askeri altı aylık daha alacaklarının olduğunu dillendirmektedir." Bkz. BOA, HAT, 349/19773.

³⁶¹ BOA, HAT, 350/19882. BOA, HAT, 370-20372-T.

³⁶² BOA, HAT, 351-19835.

³⁶³ BOA, HAT, 349/19779-B.

³⁶⁴ Açıkoğlu, a.g.t., s. 34.

³⁶⁵ BOA, HAT, 372/20386-C.

³⁶⁶ Uzun, a.g.m., s. 159.

oğlu Mehmet adına bir şahıs İbrahim Paşa tarafından İçel mütesellimi tayin edilmiştir.³⁶⁷

13 Kasım 1832 tarihinde Ereğli'den hareket eden Mısır askerleri yaklaşık 5 gün sonra Konya'nın kenar mahallerine ulaşmıştır. Mısır kuvvetleri, bütün zamanlarını savaş alanında tatbikat yaparak geçirmişlerdir.³⁶⁸

Tatbikatlar süresince (1832 yılının Kasım ve Aralık aylarında) hava açık olup, yağmur veya kar yağmamıştır. Hava durumunun elverişli olması Mısır ordusunun isini kolaylaştırmıştır. Kuru ve çamursuz bir zemin talimi yapmalarını kolaylaştırmıştır.³⁶⁹

Osmanlı kuvvetleri ise görevden alınan Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine atanan Mehmet Reşit Paşa komutasında Akşehir'de toplanmıştır. 60.000 civarında bir kuvvetle harekete geçen Mehmet Reşit Paşa, Konya'yı kuşatarak İbrahim Paşa'nın Mısır ile bağlantısı kesmeyi planlamıştır. Fakat Sultan II. Mahmut saldırının derhal yapılması gerektiğini emretmiştir.³⁷⁰

Sultan Mahmut'tan alınan emirle birlikte 21 Aralık 1832 Cuma günü Osmanlı kuvvetleri harekete geçmiştir. Fakat sabah saatlerinde oluşan sis nedeniyle Osmanlı topçuları etkisiz kalmıştır. Osmanlı ordusunun sağ cenahı büyük bir çevirme hareketi gerçekleştirmiş sol cenah ise taarruza geçmiştir. Fakat sol cenahtaki süvarilerin Mısır kuvvetleri tarafından bozulması üzerine Mehmet Reşit Paşa, sol cenahı toparlamak için savaş meydanına atılmıştır.

Sisin de etkisiyle kendi askerleri zannederek Mısır askerleri arasına dalan Mehmet Reşit Paşa, Mısır kuvvetleri tarafından etrafı çevrilerek esir alınmıştır. Mehmet Reşit Paşa'nın esir düşmesi ordunun düzenini de bozmuş ve savaşı İbrahim Paşa kazanmıştır.³⁷¹

---

³⁶⁷ Çıplak, a.g.e., s. 205. BOA, HAT, 356/19992."Hüseyin Paşa ordusunun müdaafası elzem olan yerlerde bile bir müdafaa tertibatı almadan geri çekilmek mecburiyetinde kaldığını ve bunun neticesi olarak bütün Konya havalisinde Mısırlılara meyletmeyen kimse kalmadığını anlıyoruz. Bkz. Çıplak, N. (1968). *İçel Tarihi*. Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara.

³⁶⁸ Uzun, a.g.m., s. 159.

³⁶⁹ Kış, a.g.m., s. 149.

³⁷⁰ Karal, a.g.e., s. 131.

³⁷¹ Altundağ, a.g.e., s. 64."Her iki taraf 21 Aralık Cuma sabahı beklenmedik bir durumla karşılaşmıştır. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte savaş alanını yoğun bir sis bulutu kaplamış, her iki tarafın da hareketleri perdelenmiştir. Savaş düzeni almış tarafların sisle birlikte tüm planları alt üst olmuştur. Yoğun sisten en fazla etkilenen Osmanlı tarafı olmuş, görüş alanının kaybolmasıyla Osmanlı topları devre dışı kalmıştır. Top sayısı bakımından üstünlüğü bulunan Osmanlı ordusu sis

Konya Savaşını kazanan İbrahim Paşa'ya artık İstanbul yolu açılmıştır. Mısırlıların bu hızlı başarıları ve Osmanlı Devleti'nin başarısızlığı Avrupalı devletleri de harekete geçirmiştir.³⁷²

Mısır Sorunu, Avrupa diplomasisi için yeni bir "Doğu Sorunu" meydana getirmiştir.³⁷³ İbrahim Paşa'nın öncü kuvvetleri Bursa'ya kadar ulaşmış, artık Osmanlı saltanatı da tehlikeye açık bir konuma gelmiştir.³⁷⁴

5.2. Kütahya Anlaşması ve Adana Sorunu

Kavalalı İbrahim Paşa'nın Osmanlı kuvvetleri karşısında peş peşe kazandığı zaferler Osmanlı yönetimini telaşlandırmıştır. II. Mahmud'un bu süreçten sonra izleyeceği iki yol mevcuttur. Ya Mehmet Ali Paşa ile anlaşacak ya da kendi valisine karşı batılı bir devlet ile anlaşarak mücadeleye devam edecektir. Sultan Mahmud durumun kritik olduğunu düşünerek ikinci yolu tercih etmekte tereddüt etmemiştir.³⁷⁵

Bu arada Kavalalıların bu başarıları batılı devletleri de harekete geçirmiştir. Mısır, özellikle İngiltere ve Fransa'nın özel ilgi alanı sayılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin var olması veya yıkılması durumunda ise İngiltere ve Rusya arasında anlaşmazlıklar çıkması olasıdır.³⁷⁶

Osmanlı yöneticileri İbrahim Paşa'nın ilerleyişini durdurmak adına önce İngiltere'den yardım istemeye karar vermiştir.³⁷⁷ Ancak İngiltere bu yardım isteklerine olumlu yanıt vermemiştir.

Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki ilişkiler ise Cezayir'in işgali dolayısıyla oldukça gergin bir durumdadır.³⁷⁸ Fransa'nın, Mısır sorununun başından beri Kavalalıları tarafını tuttuğu, Osmanlı Devleti'nin arabuluculuk ve yardım ihtiyacına rağmen Fransa'nın yardım etmeyeceği çok açıktır.³⁷⁹

---

yüzünden bu avantajını kullanamamıştır." Bkz. Kış, S. (2010). "*Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekatı ve Konya Muharebesi.*" Konya:Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 23.

³⁷² Karal, a.g.e., s. 131.

³⁷³ Armaoğlu, a.g.e., s. 199.

³⁷⁴ Altundağ, a.g.e., s. 64.

³⁷⁵ Karal, a.g.e., s. 131.

³⁷⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 200.

³⁷⁷ Uçarol, a.g.e., s. 172.

³⁷⁸ Armaoğlu, a.g.e., s. 201.

³⁷⁹ Eren, a.g.t., s. 41.

Fransa ve İngiltere'den beklediği yardımı alamayan Osmanlı Devleti aradığını Rusya'da bulmuştur. Fransa ve İngiltere'nin Mısır sorununda takındıkları bu tavır Rusya'ya alan yaratmıştır.

Kavalalıların isyanını önceleri kayıtsızlıkla karşılayan Rusya, İbrahim Paşa'nın peş peşe gelen başarıları sonrasında endişeye kapılmıştır. Çünkü Kavalalılar İstanbul'da yerleşmesi ve Osmanlı Devleti'nin geleceğine el koyması, zayıf Osmanlı Devleti yerine diri ve güçlü bir imparatorluğun kurulması demek olacaktır.

Bu düşünceden yola çıkan Rusya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma prensibini kabul ettiğini ve bu prensibi uygulamak için girişimlerde bulunacağını ilan etmiştir. Rus Çar'ı, General Muraviyef'i Rus görüşünü belirtmek için İstanbul ve İskenderiye'ye göndermiştir.³⁸⁰

Rusya'nın görüşü Kavalalıların Mısır Valiliğine ek olarak Akka Valiliği ile yetinmesidir. Ancak Kavalalılar bütün Suriye ve Adana'yı da istemektedir.³⁸¹

Görüşmeler devam ederken İbrahim Paşa, Mısır ordusunu harekete geçirmiş ve 2 Şubat 1833 tarihinde Mısır ordusuyla birlikte Kütahya'ya ulaşmıştır. İbrahim Paşa'nın peş peşe kazandığı zaferlerden ötürü Mısır'dan gelen Mirliva Sami Bey, İbrahim Paşa'ya pırlanta taşından bir nişan takdim etmiştir.³⁸²

Mısır ordusunun Kütahya'ya kadar ilerlemesi üzerine II. Mahmud, İstanbul'daki Rus temsilcisinden yardım talebinde bulunmuş ve 20 Şubat 1833 tarihinde Rus donanması boğaza girmiştir.³⁸³

Rus donanmasının İstanbul'a girişi Mısır sorununun daha da alevlenmesine sebep olmuştur. Bu durumdan en çok İngiltere ve Fransa rahatsız olmuştur. İki devletin de Akdeniz filoları Çanakkale'ye doğru ilerleme emri almıştır.³⁸⁴

---

³⁸⁰ Karal, a.g.e., s. 134. "Rusya, Mehmet Ali Paşa isyanını ilkin bütün devletler gibi ilgisizlikle karşılamıştır. Rus yönetimi Osmanlıları zayıf düşürecek karakterde olan bütün iç isyanları iyi gözle görüyorlardı. Fakat Mehmet Ali Paşa'nın başarıları her yerden çok Rusya'da kuşu uyandırdı. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a yerleşmesi ve Osmanlı İmparatorluğunu geleceğine el koyması, Rusya'nın dibinde, zayıf Osmanlı İmparatorluğu yerine diri ve kuvvetli bir imparatorluğun kurulması demektir. Bu ise Rusya'nın iki yüz yıldan beri gizlediği fetihler siyasetinin sonu demektir. Bu düşüncelere uyarak Rusya, Osmanlı toprağının tamlığı prensibini kabul ettiği gibi, bu prensibi sağlamak için derhal harekete geçti. Bkz. Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi*, 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

³⁸¹ Armaoğlu, a.g.e., 203.

³⁸² BOA, HAT, 371/20383.

³⁸³ Özkoç, a.g.t., s. 124.

³⁸⁴ Bilinir, a.g.t., s. 110.

Sultan II. Mahmut üzerinden artan baskılar sonucu Halil Paşa tarafından İskenderiye'ye götürülen şartlarda bir barış sağlanırsa Rus yardımından vazgeçeceğini Fransa elçisi Amiral Baron Roussin'e bildirmiştir. Amiral Roussin'in yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinin tıkanma sebebi ise Adana Vilayeti olmuştur.

Osmanlı yönetimi Adana hariç tüm Suriye'yi vermeyi kabul ederken Kavalalı Mehmet Ali Paşa Adana'yı da talep etmiştir. Roussin önce Kavalalıları bu isteklerinden vazgeçirmeye çalışmıştır.³⁸⁵

Ancak Mehmet Ali Paşa, 8 Mart 1833'te Amiral Roussin'e yazdığı mektupta şöyle demektedir; "Zaptettiğim yerleri temellük etmeme hangi hakla mani olmak istiyorsunuz? Milletimin bütün mevcudiyeti arkamdadır. Türkiye'de daha büyük hadiseler yaratabilmek için Anadolu ve Rumeli ahalisini kıskırtmam yeter. Bütün başarılarıma rağmen sadece Suriye ile yetindim. Şimdi bütün bu hoşgörümüne karşılık, milletimin büyük yardımlarıyla canları pahasına ele geçirdiğim bu yerleri geri vermeme talep ediyorsunuz. Yaptığınız bu hareketle beni siyaseten idama mahkum ediyorsunuz"³⁸⁶

Adana konusunda ısrarcı tavrından vazgeçmeyen Mehmet Ali Paşa gibi Adana vilayetinin tarım potansiyelini gören ve Payas, Alaiye çevresinden Mısır ordusunun kereste ihtiyacını karşılayabileceğini anlayan İbrahim Paşa da Adana'nın alınması konusunda ısrarcıdır. Hatta Osmanlı yönetimi Adana konusundaki ısrarın Mehmet Ali Paşa'dan değil İbrahim Paşa'dan kaynaklandığı düşünülmektedir.³⁸⁷

Adana konusunda iki tarafı uzlaştıramayan ve beklentilere cevap veremeyen Amiral Roussin Fransız hariciyesi tarafından görevden alınmıştır. Yerine parlak zekalı, dengeli üslubu ve derin tecrübesiyle tanınan Baron de Boislecomte atanmıştır. Fransız hükümeti Boislecomte'a özel bir misyon yükleyerek Mısır meselesinin çözümü için Osmanlı ülkesine göndermiştir.³⁸⁸ Önce Osmanlı yönetimi ile görüşen Boislecomte, Sultan Mahmut'a Adana konusunda geri adım attıramamıştır. Sultan

---

³⁸⁵Sinoue, a.g.e., s. 320.

³⁸⁶Armaoğlu, a.g.e., s. 205.

³⁸⁷BOA, HAT, 371/20383-B.

³⁸⁸Yılmaz, Özgür (2015). Ghebantani Aslı Şenol, "Fransız Diplomat Boislecomte'a Göre Mehmed Ali Paşa İsyanı Döneminde Osmanlı Ticareti (1833-1834)", *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 444.

Mahmut, Kavalalılara dört Suriye paşalığı verdiğini ancak Adana Vilayetini hiçbir koşul altında bırakmayacağını bildirmiştir.³⁸⁹

Bu gelişmeler üzerine Boislecomte, İskenderiye'ye geçmiştir. İskenderiye'de ise Mehmet Ali Paşa'dan şu cevabı almıştır; "Fransa ve İngiltere'nin elinde benim askerlerimin geri gelmesini sağlayacak önemli bir imkan var. Bab-ı Ali'ye Adana'yı bana vermesini öğütlesinler, İstanbul bunu derhal kabul edecek ve her şey bitecektir." Ayrıca Mehmet Ali Paşa; "Amaç konusunda hemfikiriz, ancak Adana'yı gücüme kesinlik ve denge kazandırmak için istiyorum. Suriye'ye bu taraftan saldırmak imkansız o nedenle Mısır ve Bab-ı Ali arasında herhangi bir saldırının da olanaksız olması gerekiyor.

Donanmam için ağaca ihtiyacım var ve ağaç almak için gittiğim vilayetlerde karşı karşıya kaldığım hakaretlerin herhangi bir paşanın dudakları arasından çıkmasını önlemem gerek" diyerek Adana vilayeti konusunda ısrarının sebebini açıkça ortaya koymaktadır.³⁹⁰

Mehmet Ali Paşa'nın Adana vilayeti konusunda ısrarının bir sebebi de Mısır'ın savunmasını düşünmesidir. Şöyle ki; Perslerin, Makedonyalıların, Arapların ve Osmanlıların Mısır'a hep Suriye üzerinden girdiği dikkate alınırsa Mehmet Ali Paşa'nın topraklarının doğal sınırlarının Adana ovalarının kuzeyinden, Toros dağlarından geçmesi gerektiğini düşünmesi normal karşılanmaktadır.³⁹¹

Adana konusunda pazarlıklardan bir türlü sonuç alamayan Fransa ve İngiltere elçileri sonuç olarak Adana'nın bu kadar gürültüye değmeyeceği konusunda Osmanlı yönetimine tavsiyeler vermişlerdir.

Osmanlı yönetimine Mehmet Ali Paşa'nın isteklerini kabul etmeleri yönünde baskı yapmaya başlayan İngiltere ve Fransa'nın bu tutumu karşısında çaresiz kalan Bab-ı

---

³⁸⁹ Sinoue, a.g.e., s. 324.Boislecomte'un Doğu Misyonunun amacı Dışişleri Bakanı Broglie tarafından kendisine verilen talimatnamede açıkça belirtilmektedir. Broglie, bu resmî yazıda dönemin siyasi yapısı üzerinde durarak, hâlihazırda Rus filusunun boğaza giriş yaparak demirlediğini, Fransız büyükelçisi Roussin'in, Mehmed Ali Paşa'ya bir takım barış şartları önererek kendisini barışa çağırdığını; ancak Mehmed Ali Paşa'nın barışa yaklaşmadığını belirtmiştir. Broglie'ye göre Suriye'nin Mısırlılar tarafından işgal edilmesi bir bakıma bir Avrupa sorunu idi ve Mehmed Ali Paşa'ya Suriye'yi terk etme gerekliliği anlatılmıyordu. Bu iş için de görevlendirilecek kişinin Baron de Boislecomte idi. Bkz. Yılmaz, Özgür (2015). Ghebantani Aslı Şenol, "Fransız Diplomat Boislecomte'a Göre Mehmed Ali Paşa İsyanı Döneminde Osmanlı Ticareti (1833-1834)", Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14.

³⁹⁰ Sinoue, a.g.e., s. 325.

³⁹¹ Gönay, a.g.e., s. 67.

Ali, 30 Mart 1833 tarihinde müzakere şartlarını görüşmek üzere İbrahim Paşa'nın Kütahya'daki kampına bir heyet göndermiştir.³⁹²

Görüşmeler sonucunda II. Mahmud'un 6 Mayıs 1833 tarihli bir hatt-ı şerifi ile Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Suriye, oğlu İbrahim Paşa'ya da Cidde valiliğine ek olarak Adana'nın "muhassıllığı" yani eyaletin vergilerini toplama hakkı verilmiştir. Padişahın bu hattı şerifi, Osmanlı Devleti ile İbrahim Paşa arasında 14 Mayıs 1833'de Kütahya'da imzalanan bir anlaşma haline getirilmiştir.³⁹³

Yapılan bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan fetihlerden bir anlamda vazgeçmiş durumuna düşmüştür. Mehmet Ali Paşa da İstanbul civarına kadar gelmiş olmakla birlikte bağımsız bir devlet kuramamıştır. Her iki taraf da bu anlaşmanın geçici bir uzlaşma olduğunu, ileride başka bir hesaplaşma olacağını öngörmüşlerdir. Gönüllü olarak yardıma gelen Ruslar, İstanbul ile Hünkar İskelesi anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmaya göre Mısır ordusunun tekrardan harekete geçmesi halinde Rus orduları Sultan II. Mahmut'a yardıma koşacaktır. 8 yıl süreli bu antlaşmanın gizli maddeleri gereğince de boğazlar Rus gemilere açık diğer devlet gemilerine kapalı bir duruma getirilecektir. Rus yetkililerin bunu başarması, Osmanlılar üzerinde hakimiyet sağlaması, bir anlamda imparatorluğun koruyucu görünümüne gelmiş olmasıdır. Bu durum batılı diğer devletleri oldukça huzursuz etmiştir. İngiltere ve Fransa söz konusu olan Boğazların statüsünde herhangi bir değişikliği kabul etmeyeceklerini ilan etmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu kriz Avusturya başbakanı Metternich'in araya girmesi ve Rusların Hünkar İskelesi anlaşmasında elde ettiği avantajları Avusturya ile paylaşmaya razı olmasıyla kontrol altına alınarak dondurulmuştur. Prusya-Avusturya-Rusya arasında gerçekleştirilen Münchengraetz Anlaşmasıyla iki devlet ayrıca Osmanlı Devleti'nin korunmasını öngörmüşlerdir.

---

³⁹²Özkoç, a.g.t., s. 126.

³⁹³Armaoğlu, a.g.e., s. 205. "Batı'nın büyük devletlerinin de katılımı ile gerçekleşen görüşmeler 14 Mayıs 1833 tarihli Kütahya Anlaşması ile sona erdi. Osmanlı padişahı "ehveni şer" olarak Adana'nın muhassıllık tarzı idaresinin Mısırlıya bırakılmasını kabul etti. İskenderun Körferiz, Çukurova ve civar Torosdağlarının yönetimi İbrahim Paşa'ya bırakılıyordu. Osmanlıca "muhassıllık" sözcüğü, gelir kaynaklarına el koyma ve toplama anlamına gelir. Bir başka anlamı ise "yemeklik"tir. Özetle İbrahim Paşa, Çukurova ve civarını "yemeklik"olarak kendine almıştır." Yurtsever, C. (2003). *Çukurova tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası, s. 92.

Anlaşma, Osmanlı hanedanı değişse bile Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın egemenliğini Balkanlardaki eski Osmanlı topraklarına intikal ettirmesini kesin olarak engellemeyi planlamaktadır.³⁹⁴

Kütahya Anlaşmasıyla Adana Eyaleti, teoride Osmanlı fakat uygulamada Mısırlı olmak üzere, bir tür birleşik Osmanlı-Mısır idaresi altına girmiştir. Bab-ı Ali Suriye'deki büyük şehirlerde olduğu gibi yetkisini merkez garnizonlara teslim etmiştir. Sultan müftüyü, Bab-ı Ali kadıyı atamış, yabancı güçler ile olan ticari ve diplomatik ilişkileri yönlendirme yetkisini yine Bab-ı Ali elinde bulundurmaya çalışmıştır. Kütahya Anlaşmasından sonra İbrahim Paşa tarafından ele geçirilen bölgelere Mısırlı askeri personellerden kaymakamlar atanmıştır. Şam'a Muhammed Şerif Paşa, Halep'e İsmail Bey atanırken Adana Eyaletine Menekli Ahmet Paşa atanmıştır.³⁹⁵

5.3. İbrahim Paşa'nın Muhassıllığında Adana Eyaletinin İdaresi

Adana Eyaletinin muhassıllığını elde eden İbrahim Paşa, Mısırdaki Kavalalı idaresinin bir benzerini tüm Çukurova topraklarında uygulamaya başlamıştır. Merkezi iktidarını kurma sürecinin temelinde, piramidal hiyerarşiye dayanan bir idari sistemin altında gerçekleştirdiği arazi müsadereleri ve kadastro çalışmaları yatmaktadır.³⁹⁶ Bu yolda daha önce Nil deltasında yaptıkları İbrahim Paşa'ya örnek teşkil etmiştir.

Adana Eyaletinin verimli topraklarını işlemek için İbrahim Paşa öncelikle güvenlik konusuyla ilgili çalışmalar yapmak zorunda kalmıştır. Özellikle Adana'nın stratejik geçitlerinden olan Gülek ve Dümbelek Boğazı ile ilgilenmiştir.³⁹⁷

³⁹⁴Şıvgın Hale, "19. Yüzyılda Gaziantep", Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Ankara, 1997, s. 36.

³⁹⁵Yitzhak, a.g.m., s. 188.

³⁹⁶ Toksöz Meltem, Yalçın Emre, (1999). "Modern Adana'nın Doğuşu ve Günümüzdeki İzleri", Haz:ÇiğdemKafesçioğlu - LucienneThys-Şenocak, *Aptullah Kuran İçin Yazılar Essays in Honour Of Aptullah Kuran*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 437.

³⁹⁷Gülek Boğazı günümüzde Tarsus kent merkezine 62 km'dir. Buraların en yüksek noktasını Kale dağı oluşturur. Bunun tepesinde Bizanslıların döneminde yapılan Gülek Kalesi vardır. Gülek Kalesi büklümünden geçince iki taş duvar arası dar bir boğaza girilir. (şimdi otoyol yapılarak genişletilmiştir.) İşte burası Kilikya geçidi (Gülek Boğazı) dir. Gülek adı Ermenilerin bu boğaz üzerinde kurdukları "Guglak" ya da "Gogulak" denen köyden mülhemdir. Haçlı seferleri hakkında bilgi veren yazarlar buraya "Porta Judae" adını verirken Türkler ise bu boğaza eskiden beri "Gülek Boğazı" adını vermişlerdir. Ramsay'a göre Gülek Boğazının duvarları birbirine o kadar yakındı ki 1833'te Anadolu'ya sefer yapan Mısırlı İbrahim Paşa topraklarını geçirmek için bu kayaların bir kısmını patlatıncaya kadar, yüklü bir deve ancak geçebilirdi Otoyol yapılmadan önce boğaz 10m. genişlikte ve

Gülek Boğazı'nın stratejik mevkiilerine tabyalar yaptırmıştır.³⁹⁸ İbrahim Paşa'nın özel uzmanlar çağırarak yaptırttığı bu Tabyalar oldukça sağlam ve kullanışlı tabyalardır. Tarsus Pozantı istikametinde otobanda ilerlerken Adana'ya bağlı Tekir (Akçatekir) Yaylası mevkiisine gelmeden yolun solundaki yüksek tepe üzerinde bir yapı görülmektedir. Bu yapı Kızıl Tabya (Büyük veya Fenerli Tabya) olarak adlandırılmaktadır. Burada yer alan diğer tabyalar Yer Tabyaları , Armutlu Tabya ve Ak Tabya(Beyaz- Küçük Tabya) 'dır. Bunlardan Kızıl Tabya , Ak Tabya ile karşılıklı olarak iki yüksek tepeye yapılmışlardır ve birbirlerini görmektedirler.

Antik dönemden beri stratejik konumu olan bu yer bu anlamda Gülek Kalesi ve Gülek Yazıtı ile de uyum içerisindedir. Bu tabyalardan çıkarılan birkaç top Gülek Kasabasına nakledilmiştir. Kızıl Tabyanın yapısının üç katlı olduğu tahmin edilmektedir. Tabya, mazgal açıklıkları olan bir kaleyi andırmaktadır. Alt katlarda havalandırma açıklıkları bulunurken üst katta ince uzun mazgal pencereleri vardır. Bütün odalar birbirleri ile bağlantılı değildir. Genelde kapıdan içeri girildiğinde solda iç içe geçen iki oda ve diğer tarafta ayrı bir oda şeklinde mekanlar sıralanmıştır. Malzeme olarak yörenin taşı kullanılmıştır.

Az kalker ve konglomera kayalıkların kabaca düzeltilerek aralarına küçük ve iri taşların kireçle karıştırılması sonucunda oluşturulan harçla yapılan duvar örgüsü kullanılmıştır. Yapılar tonozludur. Pencere kemerlerinde bazı yerlerde tuğla, bazı yerlerde taş kullanılmıştır. Kalenin temelleri düşey pozisyonda ve daha iri, yüzeyi çentikli taşlarla örülmüştür.³⁹⁹

Yer Tabyaları ise Kızıl Tabyanın önünden geçen Elmalı Deresinin altındadır. Eski Tarsus-Adana kara yolunun kenarlarında sağlı sollu ve karşılıklı olarak yapılmışlardır. Oldukça sağlam olan bu yapıların orman alanının altında kalmış olmalarından planları tam olarak anlayılamamaktadır. Yine tonozlu ve birbirine geçişli mekanlardan oluşmaktadırlar.

Armutlu Tabya ise Tarsus'tan Pozantı'ya doğru giderken Tekir Yaylası'na gelmeden sağa ayrılan eski yola dönemecindedir.

85m. uzunluğunda idi. Bkz.Uzun, E. (2017). *Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi*. Adana: Çukurova Araştırma Dergisi, 3(2)

³⁹⁸ Çam, Nusret, (2010). *Türk Kültür Varlıkları Envanteri 01 Adana*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.379.

³⁹⁹Çam, Nusret, a.g.e., s. 380.

Gülek Yazıtına giderken biraz ilerleyince yolda Beylik Han, Deve Damı, Arkası Delik Han gibi isimlerle adlandırılan küçük bir hana ulaşılır. Bu hanın kuzeydoğusunda orman arazisi içerisinde, rahatlıkla görülemeyen toprak altında kalmış yapı kalıntlarına verilen isimdir. Bu nedenle plan olarak tam izlenememektedir. Ancak büyük kısmı sağlamdır.⁴⁰⁰

Tabyaların yapımı için Adana'dan toplanan Duvarcılar ve ameleler tahkim edilmesi gereken yerlere götürülmüş, hak ettikleri ücretin dörtte biri ile günlerce ailelerinden uzakta çalıştırılmışlardır. Bu durum halkın da tepkisini çekmiştir.⁴⁰¹

Tabyaların yapımını bizzat İbrahim Paşa teftiş etmiştir.⁴⁰² Farklı zamanlarda ise Gülek Boğazının güvenliğini teftiş için has adamlarından Selim Paşa ve Koçalı Ahmet Efendi'yi bölgeye göndermiştir.⁴⁰³

Ulukışla üzerinden gelebilecek saldırılara karşı inşa edilen bu tabyalara toplar yerleştirilmiştir. Topların Gülek Boğazı ötesine rahat taşınabilmesi için de Boğazdaki kayaların bir kısmı patlatılmıştır.⁴⁰⁴ Topların taşınması ve yerleştirilmesi işlerinde Menemencioğlu Ahmet Bey yetmiş adamı ile birlikte İbrahim Paşa tarafından görevlendirilmiştir.

⁴⁰⁵Aynı zamanda Fransız uzmanlardan yardım alınmıştır.⁴⁰⁶ Bölgeye gelen İngiliz ve Fransız yetkililer İbrahim Paşa ile birlikte yapılan tabyaları ziyaret etmişlerdir.⁴⁰⁷

Gülek Boğazı civarına bir de askeri hastane inşa ettiren İbrahim Paşa, Tarsus-Pozantı yolu üzerine birçok kışla ve han da inşa ettirmiştir.⁴⁰⁸ İbrahim Paşa'nın önem verdiği diğer stratejik nokta ise Dümbelek Boğazıdır. Bu önemli geçidin de güvende olması için buraya bir alay gönderilmiş ve toplar yerleştirilmiştir.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁰ Yurtsever Cezmi, "Pozantı Tarihi", s. 68.

⁴⁰¹ Karlangıç Osman, "Mısırlı İbrahim Paşa Döneminden Birinci Dünya Savaşı Sonlarına Kadar Adana İşçilerinin Serüveni", Tarih ve Gelecek Dergisi, C:4, S:2, 2018, s. 77.

⁴⁰² BOA, HAT, 372/20398.

⁴⁰³ BOA, HAT, 288 17285-C.

⁴⁰⁴ Uzun Efan, "Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi", Çukurova Araştırma Dergisi, C:3, S:2, Adana, 2017, s. 33.

⁴⁰⁵ BOA, HAT, 376/20471-D.

⁴⁰⁶ Yurtsever Cezmi, "Pozantı Tarihi", s. 68.

⁴⁰⁷ BOA, HAT, 379/20520-D.

⁴⁰⁸ BOA, HAT, 379/20520-C.

⁴⁰⁹ BOA, HAT, 362/20107.

İbrahim Paşa'nın bölgeyi daha rahat idare edebilmesi adına önem verdiği diğer bir konu ordusunun ikmal ve Mısır ile irtibatın sağlanmasıdır. Bunun için özellikle bölgedeki limanlar kullanılmıştır.

En çok kullanılan liman ise Tarsus'taki Kazanlı İskelesidir.⁴¹⁰ Bazı belgelerde bu iskelenin ismi Yeniköy İskelesi olarak da geçmektedir.⁴¹¹ İbrahim Paşa ordusunun asker ve erzak ihtiyacını genellikle bu iskele aracılığıyla sağlamıştır. Bu iskeleye getirilen askerler ve ikmal malzemeleri buradan Tarsus'a, Adana'ya, Gülek'e ve Dümbelek'e dağıtılmıştır.⁴¹²

İbrahim Paşa sıkça kullandığı Kazanlı İskelesinin yakınlarına o zamanlar harabe halde bulunan Kudubes şehrinin enkazından, ordusunun teçhizat ambarı olması için bir han inşa ettirmiştir.⁴¹³ Ek olarak Tarsus'da yeni gemi inşa ettirmek ve mevcut teknelerin tamiri için kullanmak amacıyla yeni bir liman yaptırmak istemiştir.⁴¹⁴

İbrahim Paşa'nın döneminde önem kazanan diğer bir iskele ise Mersin İskelesidir.⁴¹⁵ Mersin İskelesi, Tarsus Şer'iyye Sicillerinden alınan bilgilere göre İbrahim Paşa'nın işgali sırasında Mısırlılara karşı korunması gereken önemli bir nokta olarak görünmüştür. Devlet tarafından buranın korunması için bölgeye asker ve bir bölükbaşı tayin olmuştur. Ayrıca 24 topçu ve iki kıt'a top gönderildiği anlaşılmaktadır. Tüm bu önlemlere rağmen yine de hem Mersin hem İskele İbrahim Paşa'nın eline geçmiştir.

İbrahim Paşa'nın işgali sırasında bir köy⁴¹⁶ olan Mersin'de bulunan bu iskele teknik açıdan yeteri kadar donanımı olmasa da konumu gereği diğer iskelelere oranla daha güvenli bulunmuştur. Bu dönemde yapılan ilavelerle sağlamlaştırılmış ve iskele sayısında bir artış yaşanmıştır. Kazanlı ve Mersin İskelesi isimlerine Tarsus Şer'iyye Sicillerinde sıkça rastlanması İbrahim Paşa işgalinin sonrasına denk düşmektedir.

---

⁴¹⁰Oğuz İbrahim, "Tarsus İskelesinin Önemi Kaybetmesi ve Mersin Şehrinin Ortaya Çıkması", "Mersin Sempozyumu 2008" Yüksel Özdemir, Ali Arslan (Ed.), Mersin Valiliği Yayınları, Mersin, 2009, s. 2231.

⁴¹¹Çıplak a.g.e., s. 203.

⁴¹²BOA, HAT, 288/17285-C.

⁴¹³Öz Hikmet, a.g.e., s. 64.

⁴¹⁴Ulutaş Songül, "Bağımlılık Sürecinde Bir Akdeniz Limanının Kapanış Hikayesi", "Mersin Sempozyumu 2008" Yüksel Özdemir, Ali Arslan (Ed.), Mersin Valiliği Yayınları, Mersin, 2009, s. 2212.

⁴¹⁵Uğuz Sacit, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanında Pamuk Ticareti", VIII: Türk Deniz Ticareti Sempozyumu Tebliğler Kitabı, İstanbul, 2016, s. 258.

⁴¹⁶Develi Şinasi, "Dünden Bugüne Mersin 1836-1900", Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Mersin, 2001, s. 185.

Bu da İbrahim Paşa yönetimi sırasında bu iskelelerin oldukça önem kazanmış olduğunu göstermektedir.⁴¹⁷

İbrahim Paşa yönetimi sırasında kullanılan bir diğer liman da Payas Limanıdır.⁴¹⁸ Bu liman özellikle Mısır donanmasının ihtiyaç duyduğu kerestenin taşınması için kullanılmıştır. İbrahim Paşa, İçel ve Alaiye dışında donanmanın kereste ihtiyacının bir kısmını da Payas'tan sağlamaktadır. İbrahim Paşa bu iş için Cafer Bey adlı bir adamını görevlendirmiştir.⁴¹⁹ Kendisi de teftiş için muhtelif zamanlarda Payas'ı ziyaret etmiştir.⁴²⁰

Adana Eyaletinden kesilen tüm keresteler önce İskenderun'a buradan da İskenderiye'ye gönderilmiştir. İskenderun iskelesinde bu iş için özel bir anbar bulunmuş, asker kaymakamlardan bir nazır ve gelir gider kayıtlarını tutması için de bir mübaşir burada görev almıştır.

İbrahim Paşa idaresini kolaylaştırmak amacıyla uygun gördüğü yerlere Mısır askerlerini alaylar şeklinde yerleştirmiştir.

Bu alayların yerleri sabit olmayıp belli aralıklarla da değiştirilmiştir. Özellikle Gülek ve Dümbelek geçitleri, Adana şehir merkezi, Tarsus, Sis, Misis, Payas civarına askerlerini yerleştirmiştir.⁴²¹

Adana Eyaletindeki en büyük askeri birliğin ise Adana şehir merkezindeki Taşköprü civarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu askerlerin büyük kısmı Seyhan nehri kıyısına kurulan çadırlarda yaşarken bir kısmı da Taşköprü civarındaki evlerde konaklamıştır.

Askerlerin ihtiyacı için bu bölgeye hastane açılmış ayrıca beş adet fırın inşa edilmiştir. Bu fırınların üçünde ekmek ikisinde peksimet imal edilmiştir. Fırınlar sadece Mısır askeri için çalışmış halk bu fırınlardan istifade edememiştir.⁴²²

---

⁴¹⁷ Oğuz İbrahim, a.g.m., s. 2231."Kazanlı ve Yeniköy İskeleleri'nin de işlevini kaybetmesi ve ticaret için güvenli ve uygun olmaması üzerine, Tarsus için yeni ve güvenilir bir liman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Henüz bir rıhtımı bile olmayan Mersin iskelesi teknik açıdan yeteri kadar donanımı olmasa da konumu gereği diğer iskelelere oranla daha güvenli bulunmuştu. 1832'de ilavelerle sağlaştırılmış ve iskele sayısında bir artış yaşanmıştı. 1830'larda başlayan ve 1850 sonrası artan trafiği ile Tarsus'un denizle bağlantısını sağlayan başlıca iskele Mersin olmuştur. Bu aşamada Mersin'in önem kazanmasına paralel idari konumunda da büyümeler yaşanmış ve Tarsus Mersin'e bağlanmıştır. Bkz. Ulutaş Songül, "*Bağımlılık Sürecinde Bir Akdeniz Limanının Kapanış Hikayesi*", "Mersin Sempozyumu 2008" Yüksel Özdemir, Ali Arslan (Ed.), Mersin Valiliği Yayınları, Mersin, 2009, s. 2212.

⁴¹⁸ Yurtsever Cezmi, "Payas Tarihi", Payas Belediyesi Kültür Yayınları, Adana, 2014, s. 106.

⁴¹⁹ BOA, HAT, 376/20471-İ.

⁴²⁰ BOA, HAT, 373/20412-B.

⁴²¹ BOA, HAT, 288/ 17285-C. BOA, HAT, 372 /20396-A. BOA, HAT, 375/20435.

Taşköprü'nün batısındaki İç Kale'ye de asker ve cephane yerleştirilmiştir.⁴²³ Ancak 1832 yılının Kasım ayında Taşköprü'nün batısındaki bu İç Kale'de cephanelik patlamış, ölü ve yaralı olmak üzere dört bin civarında Mısır askeri zayıat vermiştir. Ayrıca yerel halktan da ölenler ve yaralananlar olmuştur. Kalenin bir tarafı büyük zarar görürken birkaç cami de yanmıştır.⁴²⁴

İbrahim Paşa ordusunun disiplinine de oldukça önem vermiştir. Menemencioğlu Ahmet Bey bu konuyla ilgili şahit olduğu birkaç olayı şöyle anlatmaktadır;

" Bir gün Adana'da olan bir alayı kaldırub Halep'e gönderiyor idi. Biz de kendisi ile köprü başında temaşa ediyor idik. Askerin içinde bir neferin çantasının olmadığını görüp binbaşısını celb eyledi. Su'al buyurdu ki "Falan bölükde falan onbaşının, falan zabitin çantası niçün yokdur? Binbaşı hiç farkına varmamış imiş. Cevap vermeden aciz olunca "Sen mukaddem miralay idin, işte böyle teseyyübün sebebiyle binbaşılığa tenzil olundun. Seni alimallah onbaşı yaparım" deyu birtakım tekdir etti ki binbaşının harekete mecali kalmadı."

"Yine bir gün Gülek'den bir takım asker-i nizamiyye Tarsus'a giderler iken esnayırahda bizim Durak karyesi ahalisinden birisi ekinini biçer iken askerden bir nefer, merkumun yanına varmış ve her neden dolayı ise meyanelerinde münaza'a vuku bulmağla o adam nefer-i merkumun birkaç yerinden bıçak ile cerh etmiş olduğu halde askerin gerüsü dahi gelüb nefer-i merkumu bu halde görünce carih-i merkumu tutubkayd-ı bend ile Tarsus'a götürmüşler. Bina'en aleyh Durak karyesi ahali tarafımıza gelüb bunun bir çaresini istid'aetdiler. Ben dahi cevabımda "O adama Allahuta'aladanimdad olsun. Madem ki askeri böyle mecruh etmiş, artık bunun halası mümkün değildir" deyüb ahali-i merkumeyiredd eyledim. Birkaç günden sonra istima'ımız oldu ki o adam halas olub hanesine gelmiş. Meğer Tarsus'a varınca

---

⁴²² BOA, HAT, 375/20435.

⁴²³ Cezmi,a.g.e, s. 69.

⁴²⁴ BOA, HAT, 363/20145-D. "Bu gün çeharşenbe Tarsus tafından bir kıt a sefine vurud ve derununda mevcut yolcularından ve reisinden havadis sual olundu tarikinden onbir gün mukaddem adana kalası derununda olan cephaneden küçük cephane bihikmetillahiteala ateş alarak asakirimısıryeden olmak üzere yalnız dörtbin nefer asker ihrakıbinar ve ahali den dahi ve kör ve ünsa yanmış olan nüfusun hadd.....olmadığını ve kal anın bir tarafıyla mahkeme ve çend kıt a camiler muhterik olduğunu takrir ederler Mehmed alinin oğlu elyevm erekli tarafında imiş bundan akdem konya tarafına suikast etmiş ise de orduyu hümayundan bilmukabele külliyetli askeri münhezim ve perişan olarak tekrar erekli tarafına avdet etmiş ve lakin bu damğasevahili pür ensamdanva adana ve tarsusdanber veçi tahmin dört beşbin kadar dahi asker haşbeindirüpkonya üzerine gitmekde olduğunu muhbiratımerkumat Tarsus ve adanadaistima eylediklerini takrir eder oldukları ifadesi badii ariza i hususiyetimolmuşdur efendim"

merkumu o mecruh asker ile muhakeme etmişler. Askere su'al eylemişler ki: "Sen bu adamın yanına niçün vardın?" Ol dahi cevap etmiş ki: "Su istemeye vardım" . Ya, senin matharandan su yok mu idi?" denince: "Yok idi" demiş. Ba'dehu "Bu adam yola yakın mı idi?" deyu nefer-i merkuma suallerine: "Yolun kenarında idi" deyince bu adama su'al eylemişler. Ol dahi: "Yol ile benim meyanımda bir kaç ekinci daha olub benim yerim haylice mesafede idi" deyu cevap eylemiş. Ve askerin sa'iri dahi ol vechile tasdik eylemiş olmasıyla nefer-i merkumun yoldan haylice çıkması kendisine kabahat olarak o mecruh halinde yaturub bir iki yüz de kırbaç urmuşlar ve bu adama izn vermişler. İşte askerlerinin zabt ü raptına ve kanunlarına böyle ri'ayetleri var idi"⁴²⁵

Mehmet Ali Paşa ve İbrahim Paşa yönetimleri altında bulundurdıkları yerlerde şura meclisleri oluşturmuşlardır. Bu meclisleri kurmalarındaki amaç vatandaşların ve şehrin bütün işleri ile ilgilenen, şehre ait idari bir otorite meydana getirmektir.

Şura meclisleri şehir meclisleri olarak düzenlenmiş, yerel idareci tarafından bir dizi adli, idari, iktisadi ve belediyeye ait işleri yürütmek için tesis edilmiştir. Mevcut şartlar altında liberal bir tedbir olarak kurulan bu meclisler, vatandaş için eğer görevini düzenli bir şekilde yaparsa talep ve şikayetlerini dile getirebileceği, hoşnutluk hissedebileceği bir kurumdur.⁴²⁶

İbrahim Paşa, tıpkı Suriye'de olduğu gibi tüm Adana Eyaletini ve Çukurova topraklarını daha rahat yönetebilmek adına Adana şehir merkezinde de bu tarzda bir yönetim meclisi oluşturmuştur. Mecliste özellikle Mısır'da yapılan muhasebecilik uygulamalarını bilen katipler görevlendirilmiştir. Ek olarak bu meclise şikayetleri dinlemek ve arzuhalleri kaydetmek gibi görevler de verilmiştir.⁴²⁷

Suriye'deki önemli şehirlerin meclisleri gibi esnek bir memuriyet sistemi olan bu mecliste de zaman zaman idari hiyerarşinin muhtelif kademelerinde, işten çıkarılan memurlar ve görev değişiklikleri yapılması gibi düzenlemelere gidilmiştir.

Adana Eyaletindeki meclisin üyelerine dört yüz kuruştan sekiz yüz kuruşa kadar maaş bağlanmıştır. Üyeleri arasında bir paşa ve miralay da bulunmaktadır.⁴²⁸ Bu

⁴²⁵Menemencioğlu Ahmed Bey, a.g.e., s. 141-142.

⁴²⁶Yitzhak,a.g.m., s. 202.

⁴²⁷ Toksöz Meltem, (2001). *"The Çukurova: From Nomadic Life to Commercial Agriculture, 1899-1908"*(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Binghamton Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri,s. 58.

⁴²⁸Karsandık, a.g.t., s. 30.

üyeler işlerin yoğun olduğu vakitler evlerinde de çalışabilmektedir. Yönetim meclisi üyeleri şikayetlerle ilgili karar alırken birbirlerinin fikirlerini ve görüşlerini dinlemişler, hangisinin görüşü beğenilirse ona göre karar almışlardır.

Alınan bu kararlara jurnal adı verilmiştir. Journaller haftada bir birleştirilip İbrahim Paşa'ya ulaştırılmıştır. İbrahim Paşa ise bu yolla Adana'da ciddi bir denetim düzeni geliştirmiştir.⁴²⁹

İbrahim Paşa Adana'da oluşturduğu yönetimin başına önemli komutanlarından Menekli Ahmet Paşa'yı getirmiştir. Menekli Ahmet Paşa kaymakam unvanıyla Adana Eyaletinde görev yapmıştır. Mısırlıların yönetim anlayışında kaymakamlar mütesellimlerin üzerinde bir görevli olup genellikle Mısır personellerine verilmiştir.

Menekli Ahmet Paşa, Adana Eyaletinde yapılan her işten sorumlu tutulmuştur. İnşa edilecek yapılar, toplanacak vergiler, mühimmat ve asker taşımacılığı, aşiretlerle kurulacak ilişkiler, tarım ve hayvancılık faaliyetleri vb. tüm faaliyetlerde görev almıştır. Menekli Ahmet Paşa, İbrahim Paşa'nın Adana'da bulunmadığı zamanlarda yaptığı tüm işlerde onu bilgilendiren mektuplar göndermiştir.⁴³⁰

Menekli Ahmet Paşa'nın sadece kendisine ait olmak üzere Adana'da birçok çiftliği, bahçesi, değirmeni ve ziraat için köyleri olup, senelik on beş bin kuruş kadar geliri vardır. Ayrıca Menekli Ahmet Paşa'nın Adana ahalisinden Nami adında zımmi bir tüccar vekili bulunmakta ve onun elinde faize vererek işlettiği kırık bin kuruşu olduğu bilinmektedir.⁴³¹

Ek olarak bizzat Menekli Ahmet Paşa ve İbrahim Paşa'nın özel girişimleriyle Adana'da Mısır Kumpanyasına bağlı olarak faaliyet yürüten ve iki bin kese sermayesi olan bir kumpanya oluşturulmuştur. Bu kumpanyanın başına Mısır Kumpanyasının eski sarrafının akrabası olan bir Ermeni sarraf getirilmiştir. Aynı şekilde bu kumpanyanın gelir ve giderini kontrol eden ve sarrafın maiyetinde bulunan Mısır'dan gönderilmiş Kıpti bir mübaşir bulunmaktadır.

İbrahim Paşa yönetimindeki Adana Eyaletinin senelik geliri on dört bin keseden fazladır. Eyaletin mukataası her yıl düzenlenen müzayedeler ile taliplisine iltizam

---

⁴²⁹Menemencioğlu Ahmed Bey, a.g.e., s. 139.

⁴³⁰BOA, HAT, 373/20412-B. WoodheadChristine, "Letters of Misirli İbrahim Paşa toMenlikliAhmed Paşa, Governor of Adana", British SocietyforMiddleEasternStudies", London, 2007. s. 50.

⁴³¹Keha Murat, "Mehmet Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha" Doğu Esintileri Dergisi, S:7, 2017, s. 104.

edilmiştir. Tüm bu mukataa bedelleri ve kişi başına düşen vergi miktarı yönetim meclisinde düzenlenen defterlere kaydedilmiş, mübaşirler tarafından muhafaza edilmiştir.⁴³²

Adana'da rüşveti yasaklayan ve yaşamı yeniden örgütleyen İbrahim Paşa, önemli gördüğü her işle de bizzat ilgilenmiştir. Menemencioğlu Ahmet Bey, İbrahim Paşa'nın kurduğu yönetim meclisinde meydana gelen bir olayı şöyle anlatmaktadır;

"Bir kerre ben dahi meclislerinde bulundum. Yapağının beher kıyyesi 38 paraya kat' olunub jurnali irsal olundu. Sonra bir emri geliyor ki: "Fukaranın malını yağma ediyorsunuz. Arabistan'da beher kıyyesi ikişer guruşa satılır" deyu pek galiz tekdirlir imiş. Bina'en aleyh 70 paraya fiyat kat' etdiler. Kezalik miriye alınacak şeylerin dahi eğerçi fiyatı cüz'ice ne pare taktır olunsa: "Miri malı kafır malı mıdır? Miriye gadrediyorsunuz" deyumu'aheze eder idi.⁴³³

Anlaşılmaktadır ki meclis hatalı bir işlem yaptığında İbrahim Paşa onları uyarmaktadır. Bazı durumlarda uyarılarla yetinilmemiş ve kırbaç cezaları dahi verilmiştir.

Mecliste alınan bazı kararlar ise İbrahim Paşa tarafından uygun bulunmayarak iptal edilmiştir. Örneğin meclisin Adana şehir merkezinin 1500 kese akçe olan vergisini az bulduğu bir jurnale "Allahınızı severseniz şu donsuz Türkleri bağrıışdırmayın" diye cevap vermiştir.

İbrahim Paşa'nın Adana'da şehrin imarına yönelik bazı işleri de vardır. Bu işlerden en önemlisi eski ve yeni yerleşim arasındaki geçişi düzenleyecek olan bir köprü inşa etmesidir. Seyhan nehrinin taşkın mevsiminin dışında kuru kalan sel yatağının iki yakasını bağlayan bu köprüye Kuruköprü adı verilmiştir.

Burası aynı zamanda, ova köylülerinin ürünlerini satmak için geldiklerinde, şehre girmeden önce bac denilen vergiyi de ödedikleri yer olmuştur.⁴³⁴

Şehirlilerin Kuruköprü dedikleri bu yere, köylüler bacınbaşı adını vermiştir. Kuruköprü sayesinde yeni yerleşime giden bir ticaret ağı oluşmuştur. Geceleri geçişi kapalı olan Kuruköprü yakınına gece geç saatlerde gelenler için güvenle

---

⁴³²Keha Murat, a.g.m., s. 106.

⁴³³ Menemencioğlu Ahmed Bey, a.g.e., s. 140.

⁴³⁴ Toksöz, Yalçın, a.g.m., s. 438.

kalabilecekleri bir han ve bir cami de yapılmıştır. Köprünün yakınlarında yağmur sularını Seyhan nehrine ulaştıran bir kanal da mevcuttur.⁴³⁵

İbrahim Paşa ayrıca şehre nehirden su sağlayan su dolaplarını elden geçirtip tamir ettirmiştir böylece ortak kullanım alanlarına temiz su taşınmıştır.⁴³⁶ Ek olarak Adana, Tarsus, Kozan, Payas gibi önemli merkezlere şevne⁴³⁷ diye tabir edilen büyük mahzenler yapılmıştır. Bu mahzenlerin de her birinin ayrı ayrı birer nazırı ve kayıtlarını tutan mübaşirleri bulunmuştur.⁴³⁸

İbrahim Paşa, Adana Eyaletinde giriştiği bazı işlerde Avrupalı uzmanların yardımına da başvurmuştur. Örneğin; Gülek Boğazına yapılan tabyalar ve Gülek Boğazının savunulması işinde Polonyalı mühendis Schultz'dan yardım almıştır. Schultz, İbrahim Paşa'nın ordusunda görev aldığı Yusuף Paşa adını almıştır.⁴³⁹

Bunun dışında İngiliz maden kaynakları uzmanı Ainsworth İbrahim Paşa ile görüşmüş Adana Eyaleti sınırları içerisinde maden aramıştır.⁴⁴⁰

1836 yılında maden mühendisi Russenger'i bölgeye çağırın İbrahim Paşa, Russenger'a bir rapor hazırlatmıştır.⁴⁴¹

Madencilik faaliyetlerine önem veren İbrahim Paşa, madenlerin işlerliğini arttırmış ve günde 30 kese kar elde etmeye başlamıştır.⁴⁴² Tarsus'daki iskeleler aracılığıyla özellikle nühas (külçe bakır) ihracatı yapılmıştır.⁴⁴³

---

⁴³⁵ Toksöz, a.g.t., s. 59.

⁴³⁶ Toksöz, Yalçın, a.g.m., s. 438.

⁴³⁷ Şevne: Anbar (Mısır'da kullanılır.) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 12. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, s.995.

⁴³⁸ Keha Murat, a.g.m., s. 105.

⁴³⁹ Yurtsever, a.g.e., s. 90.

⁴⁴⁰ İngiliz Chesney ve ekibi Mısır üzerinden Halep'e ve Hatay'a geldiğinde uzman doktor olan ve ek olarak da maden kaynakları uzmanlığı yapan Ainsworth'da gelerek ekibe katıldı. 1835 ve 1836 yılında Güneydoğu Anadolu, Halep, Fırat nehri kıyılarında başlayan ekip gezisi 1837 yılında Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin yaşadığı coğrafyaya ve en sonunda da Çölemerik'e (Hakkari) kadar uzandı. Chesney ve ekibi Halep ve Antakya gezileri esnasında Mısırlı İbrahim Paşa ile görüştü. İbrahim Paşa'ya derin sevgi ve saygılarını sundular. İbrahim Paşa'nın sandalyeye oturmuş bir halde nargile içmesi görüntüsü karakalem resmi olarak çizildi. Sonra birlikte Batılıların "Amanos" Osmanlı'nın ise "Gavurdağları" adını verdiği coğrafyaya, Kilikya'ya (Adana) gezi düzenledi. Belen, Arsus, üzerinden İskenderun'a ve oradan da Payas'a geldiler. Ainsworth, Payas sahillerindeki çakıl taşlarını, kumtaşı toprakları, bazalt kayaları araştırdı. Çimento katkılı kaya katmanları buldu. Payas için de "Eski Payas", "Yeni Payas" tanımlaması yaptı. Payas'ın iki mahalle olduğunu açıklıyordu. Bedesteni, hamamı, camisi ile Osmanlı'dan kalan Kervansaray veya Külliye Osmanlı'nın önemli askeri, hac konaklama, tüccar kervansarayların uğrak yeri idi. Bkz. Yurtsever, C. (2014). *Payas tarihi*. Adana: Payas Belediyesi Kültür Yayınları.

⁴⁴¹ Ener, a.g.e., s. 179.

⁴⁴² Karsandık, a.g.t., s. 31.

İngiltere'den gelen bir ekipte bulunan ressam Barttlet, Adana'nın, Tarsus'un, Misis'in ve Payas'ın gravür resimlerini çizmiştir. Adana'da bulunurken de Taşköprü üzerinde yürüyen Mısırlı İbrahim Paşa'nın askerlerini ve İbrahim Paşa'nın kendisini çizmiştir. Barttlet'in çizdiği Adana gravürleri, Adana şehrindeki kaleyi ve o zamanki Tepebağ eteklerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.⁴⁴⁴

İngiliz ekibinde yer alan önemli isimlerden biri de William Burchardt Barker'dır. Barker, ülkesi İngiltere için oryantalist araştırmalar yapan bir araştırmacıdır. Araştırmalarını kaydettiği notlarında İbrahim Paşa'nın Adana'yı işgali sırasında dönemin Adana mütesellimi Hasanpaşazade Hacı Ali'nin birdenbire ortadan kaybolup Hristiyanlığa geçtiğine dair bilgiler vermiştir.

Ayrıca Barker, notlarında Nadir adında İngiliz bir mühendisten de bahsetmektedir. Bu mühendisin Mısırlılarla kurduğu ilişki oldukça ilginç bir ilişkidir. Adana'da zenginliğiyle oldukça ünlü olan Nadir Bey, birçok Avrupa ülkesinde bulunmuş, birçok yabancı dil bilen birisidir. Kendisini Sultan IV. Mustafa'nın oğlu olarak tanıtan Nadir Bey, katıldığı toplantılarda II. Mahmut'un yönetimine karşıleştirelde bulunmuştur. Soyunu kanıtlayan belgeleri elinde bulundurduğunu iddia eden Nadir Bey, bu konuda İbrahim Paşa'dan yardım istemiştir. Hatta Mehmet Ali Paşa'nın gerektiği takdirde yirmi bin askerle kendisini destekleyeceğine dair bir mektubu elinde bulundurduğunu anlatmıştır.⁴⁴⁵

Ayrıca İbrahim Paşa, 1836 yılında Tarsus'ta Fransız konsolos Jille ile Dönüktaş tapınağı efsanesi üzerine görüşmüştür. Jille'ye işçiler tahsis ederek tapınağı gün yüzüne çıkartmaya çalışmıştır. Yapılan kazılarda beyaz bir mermerden parmak ve heykeller bulunmuştur.⁴⁴⁶

İbrahim Paşa, Adana Eyaletinde kamu ve yol asayışı, tarım sahalarında ıslahat, taş ve kömür ocaklarındaki faaliyetler, kerestenin Mısır'a nakli, koyun cinslerinin ıslahı, Mısır'dan gelen çiftçilerin uygulayacakları ziraat ve yerleşimleri gibi daha pek çok işle uğraşmıştır. Bu işlerin çoğunda bölgeye gelen kendinden önceki yöneticilerden oldukça başarılı olduğu da anlaşılmaktadır.

---

⁴⁴³ Açıöz Fatih, (2014). "285 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, s. 252.

⁴⁴⁴Yurtsever,a.g.e., s. 97.

⁴⁴⁵Barker, W, B, "LaresandPenates: CiliciaanditsGovernors", CookeandCo, London, 1853, 94.

⁴⁴⁶Langlois V., "Eski Kilikya", Yeni Mersin Basımevi, Mersin, 1947, s. 35.

Ancak asıl amacının da kendi hazine gelirlerini artırmak olduğu, göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir.⁴⁴⁷ Mülki amirler ve halk genelde İbrahim Paşa'ya korku ile hizmet etmişlerdir.⁴⁴⁸

Örneğin; Celiloğlu Said Ağa adında bir yetkilinin Adana'dan İstanbul'a yazdığı maruzatta Mısır askeri görevlilerinin Adana şehir merkezinde yaptırdığı fırınlarda sadece askerlere ekmeğe verildiği, halkın isteklerinin dikkate alınmadığı, şehir halkının bir parça ekmeğe muhtaç düşüp perişan olduklarını anlatılmıştır. Aynı zamanda Afyonkarahisarlı Mustafa Ağa adında bir binbaşından öğrendiğine göre Mısırlı Selim Paşa'nın Ceridli aşiretine baskın yapıp mallarını yağma ettiğini ve aşiret mensuplarını dağ başlarına kadar kovaladığı bilgisini almıştır. Yine aynı belgede Tarsus'ta İbrahim Paşa'nın dağıttığı sermaye akçesinden pay almak isteyen bazı çiftçilerin yüz üstü bırakıldığı, İbrahim Paşa tarafına geçtikleri için pişmanlık duydukları, padişah ve İstanbul'dan gelecek haberle İbrahim Paşa ve askerlerinin Tarsus'tan sürüp çıkarılması için çalışacaklarını bildiren kişiler olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴⁹

Genel olarak Adana halkı tıpkı Antep başta olmak üzere diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi İbrahim Paşa ve ordusuna bir kurtarıcı gibi ya da en azından sempatiyle yaklaşmamıştır.⁴⁵⁰

Bu duruma paralel olarak İbrahim Paşa'nın emirlerini dinlemeyen birçok farklı aşiret lideri üzerine de askeri birlikler gönderilmiştir. Halktan zorla askere alınanlar olmuş ve acil durumlarda ordusunun ihtiyacını karşılayacak hayvanlar halktan talep edilmiştir.⁴⁵¹

Kısacası Adana halkı 19. Yüzyılın başında Osmanlı yöneticilerinin ve bölgede yer alan ayanların kendi aralarında yaptıkları hakimiyet mücadelesinden çok çektiği gibi tüm bunların ardından gelen İbrahim Paşa'nın despot ve baskıcı idaresinden dolayı Osmanlı yönetimini ve eski ayanları arar bir hale gelmiştir.

Öyle ki 1836 yılında Adana'ya gelen maden mühendisi Russenger eserinde Adana şehir merkezinin işgal dönemindeki genel durumunu şöyle anlatmaktadır;

---

⁴⁴⁷ Ramazanoğlu, a.g.e., s. 69.

⁴⁴⁸ Gönay, a.g.e., s. 67.

⁴⁴⁹ BOA, HAT, 375/20435.

⁴⁵⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 30.

⁴⁵¹ BOA, HAT, 379/20521-A.

"Ağustos'un beşinci günü Adana'da bulundum. Göz kamaştırıcı gün ışığı içerisinde gördüğümüz bu şehir üzerimizde Tarsus'tan daha fakirane bir tesir bıraktı. Burası oradan küçüktür, fakat iklimi ondan iyidir. Bununla birlikte sıcaklığı tahammül fersadır. Harareti öğleden sonra 2'de gölgede 40 ve Seyhan suyunda ise 27,5 derece olarak ölçtüm. Adana, Maraş ile müşterek bir pašalıktır. İdare başında Ahmet Menlikli Paşa bulunur. Paşayı ziyaretten sonra çarşığı dolaştık. Burası perişan haldedir ve ilgi çekici hiçbir şey yoktur."⁴⁵²

5.4. Mısır Yönetimi ve İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletindeki Aşiretler ve Ayanlarla İlişkileri

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Mısır'daki iktidarını Bedevi şeyhleriyle diğer nüfuzlu kesimleri sindirip toprak mülkiyeti düzenini yenileyerek sağlamıştır.⁴⁵³ İktidarı sağlayan bu başarılı yöntem daha sonradan İbrahim Paşa tarafından işgal edilen yerlerde de uygulanmıştır.

İbrahim Paşa, Çukurova'ya ve Adana Eyaletine girdiğinde birçok nüfuzlu aşiret ve ayan ailesi ile karşılaşmıştır. Bu aşiret ve ayan ailelerinin birçoğu dağlık bölgelerde ikamet etmektedir. İbrahim Paşa ise babası Mehmet Ali Paşa'nın "Oğlum İbrahim. Dağlar ile ovaların ahvalini fark u temyiz et. Dağlıları nazar-ı ehemmiyette tut." öğüdünü dikkate alarak hareket etmiştir.⁴⁵⁴

Aşiret ve ayanlara karşı farklı yöntemler kullanarak hareket eden İbrahim Paşa, bazılarını para karşılığında yanına çekmeye çalışırken bazılarını ise tehdit ve güç kullanarak kendine bağlı hale getirmeye çalışmıştır.⁴⁵⁵

İbrahim Paşa aşiret liderlerine ve ayanlara gönderdiği yazılarda genelde asker, vergi ve ziraat konularında taleplerde bulunmuştur. Taleplerine uymayanlar üzerine ise çoğu zaman asker sevk etmekte tereddüt etmemiştir.⁴⁵⁶

Mısır askerleri Adana Eyaletine yerleştiğinde Çukurova'daki Türkmen aşiretleri ve ayanlar hangi tarafı destekleyecekleri konusunda epeyce zorlanmışlardır. İbrahim Paşa ile ilişkileri en yoğun olan Menemencioğulları bile bu konuda ikiye

---

⁴⁵² Ener, a.g.e., s. 180.

⁴⁵³ Toksöz Meltem, Yalçın Emre, a.g.m., s. 437.

⁴⁵⁴ Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e., s. 128.

⁴⁵⁵ BOA, HAT, 349/19773.

⁴⁵⁶ BOA, HAT, 382/20603-B.

bölünmüştür. Menemenci beylerinden Ahmet Bey ve Hacı Nabi Bey İbrahim Paşa'nın tarafını desteklerken Hacı Habib Bey Osmanlı tarafını desteklemiştir.⁴⁵⁷

Aynı şekilde Kozanoğullarından Samur Ağa Mısır tarafını desteklerken, Batı Kozan Ağası Çadircı Mehmet Ağa Osmanlılar tarafını desteklemiştir.⁴⁵⁸

Menemencioğulları, Mısır ile Osmanlılar arasında meydana gelen bu mücadeleden en az zararla çıkmak ve beyliklerini devam ettirmek amacıyla hareket etmişlerdir. Mısırlılara karşı Gülek Boğazını savunmakla görevlendirilen Hacı Habib Bey "Şimdi batarsam yedi seneden sonra yeniden çıkarım" diyerek Mısır askerinin Anadolu'da fazla kalamayacağını, sonunda Osmanlıların galip geleceğini düşünmüştür.

Mısır tarafını tutan Ahmet Bey ise " Koca koca Osmanlı paşaları karşı duramayıp Ereğli ve Ulukışla'dan dönüp bakmakta iken sen birkaç yüz aşiret askeri ile bu koca orduyu nasıl durduracaksın" diyerek kardeşine karşı çıkmıştır. Böylece iki kardeş iki ayrı safta savaşa katılmıştır.⁴⁵⁹

Özellikle Menemencioğlu Ahmet Bey Osmanlı ordusuna karşı birçok görev üstlenmiştir. İbrahim Paşa'dan aldığı talimatla stratejik bir mevki olan Bereketli Madenine saldırmış, maden eminini bölgeden uzaklaştırarak buranın yönetimine İbrahim Paşa adına el koymuştur.⁴⁶⁰

Ayrıca yanına verilen Mısır askerleriyle birlikte kardeşi Habib Bey tarafından savunulan Gülek Boğazını da İbrahim Paşa adına ele geçirmiştir.⁴⁶¹ Bu olaydan sonra İbrahim Paşa ile karşılaşmasını anlatan Menemencioğlu Ahmet Bey, İbrahim Paşa'nın kendisine "Gel bakalım, kardaşını koğan, kaçırın Menemencioğlu" diye hitap etmesi üzerine ona "Efendim. Kardaşım ne olacak koca koca paşaları koğuyorum" diyerek cevap verdiğini yazmıştır.⁴⁶²

Mısır askerleriyle birlikte hareket eden Menemencioğlu Ahmet Bey iletişim ve irtibat konusunda Mısırlılarla ciddi sorunlar yaşamış hatta bir keresinde Mısırlılar

---

⁴⁵⁷ Kurt, "Menemencioğulları Tarihi ve Çukurova'da Aşiretler", s. 364.

⁴⁵⁸ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 37.

⁴⁵⁹ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 37.

⁴⁶⁰ BOA, HAT, 370/20372.

⁴⁶¹ Gencer, a.g.m., s. 645.

⁴⁶² Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 111.

tarafından düşman sanılarak neredeyse öldürüleceğini Menemencioğulları Tarihi eserinde anlatmıştır.⁴⁶³

Menemencioğlu Ahmet Bey'in sağladığı yardımlar sayesinde amaçlarına daha çabuk ulaştığını gören İbrahim Paşa, Menemencioğullarından Nabi Bey'e Adana mütesellimliğini vermiş ve buyrultusunu önemli komutanlarından Selim Paşa ile göndermiştir.⁴⁶⁴

Hacı Habib Bey ise Osmanlı ordusunun yenildiğini ve Mısır askerinin Çukurova'da yerleştiğini görünce Osmanlı'dan yüz çevirerek İbrahim Paşa tarafına geçmiştir. İbrahim Paşa kendisine 1500 guruş maaş bağlamıştır. Ancak daha sonradan İbrahim Paşa'nın Antakya'ya gelmesi yönündeki emrine karşı çıkarak Konya'ya giden Hacı Habib Bey hakkında 4 sene müddetle Akka'ya sürgün edilmesi kararı çıkmıştır.⁴⁶⁵

Ayrıca İbrahim Paşa, Menekli Ahmet Paşa'nın yönlendirmesiyle bu olayda parmağı olduğundan şüphelendiği Adana Mütesellimi Hacı Nabi Bey'i de Miralay konağına hapsedirmiş ve Menemencioğullarına yüz elli bin guruş ceza kesmiştir.⁴⁶⁶

Menemencioğulları Osmanlı ordusuna karşı birçok görevler üstlendiği gibi İbrahim Paşa'yı desteklemeyen ve onun emirlerine karşı gelen aşiretlerin cezalandırılması konusunda da görev almışlardır.⁴⁶⁷

---

⁴⁶³Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 108-109. "Garp tarafına Arab askeriyle Selim Bey konmuşdu. Akköprü'dePaşabeyzade ile zabt askeri var idi. Kavga ediyorlar deyü ikindi vakti bir haber geldi. Heman bu taraftan binilüb ve benim askerin sarıklarını bütün çıkarmışdık. Çünkü Arap askerinin başlarında sarık gibi şal olmağla asker birbirini fark etmek için bunu alamet-i farika ittihaz ettik. Akköprü tarafına varıldıkda kavganın aslı yok imiş. Oradan yine ordugamıza avdet ettik. Biz varmakla olalım. Benumatlulardan beş altısı veramızdan binmiş ve suyu geçince bize yetişmek için atlarını koşdurmuşlar. Ol vakte kadar biz de Arab askerinin içine varmışdık. Arab askerlerinin adetleri de birbirlerine sık sık konarlar idi. Mezkur atlıların gürültüsü olunca baskı zann ederek yekünükalkubheman bize hücum etdiler. Yanımda olan atlular da geri firar edüp biz orada kaldık. Bunlara biz söz anlatmak çaresinde iken gelüb süngülütüfenklerini bize dayatdılar. Kimisi göğüsten ve kimisi arkamdan 20-30 süngü dayatdı. Arapça bir hengamedir koptu. Anlar Türkçe bilmez, biz Arapça bilmez, hem gece hem de daha o gün askere karışmış olduğumuzdan bizi şahsen de bilmezler. Hele içlerinde birisi cüzice Türkçe bilirmiş, bana "Meramın nedir" deyünce Selim Bey'in yanına gidiyor idüğümüzü anlatabildik. O kimse de sahiraraplaraanladup, lakin inanmadıklarından bir iki yüz arab bizi ortaya alup Selim'in yanunagetürdüler. Bu şamatayı Selim Bey de baskın var (zannedip) o da binüp askerin etrafını dolaşmağa gitmiş imiş. Biraz sonra geldi. "Beyefendi bu hengame nedir?" deyü sual etdikde vakayı nakletdik. Mir-i mumaillehy dahi arapları çok tekdir etdi."

⁴⁶⁴ Menemencioğlu Ahmet Bey, .a.g.e., s. 115.

⁴⁶⁵ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 38.

⁴⁶⁶Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 123.

⁴⁶⁷ BOA, HAT, 349/19771.

Örneğin; Menemencioğlu Ahmet Bey, İbrahim Paşa'ya istemiş olduğu askeri vermeyen ve bir Mısırlı yüzbaşığı öldüren Kozan dağındaki Kürt aşiretlerine karşı harekete geçmiş ve bu aşiretlerden on beş kişiyi öldürüp mallarını yağma etmiştir.

Çoğunluğu Sirkıntılı ve Karahacılı aşiretlerinden yağma edilen mallar arasında altı-yedi bin sığır, üç-dört bin koyun, yüz elli deve, yüz kısrağ yer almaktadır.

Tüm bu mallar İbrahim Paşa'nın emriyle, Mısırlı yöneticilerden Hurşid Bey'e teslim edilmiştir. Ancak Hurşit Bey, malların yazılı olduğu defterde yaptığı usulsüzlükler tespit edilince İbrahim Paşa tarafından hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu olaydan sonra Ahmet Bey'in namı bölgede "Kürdkıran" diye anılmaya başlanmıştır.⁴⁶⁸

Menemencioğlu Ahmet Bey, İbrahim Paşa'yı desteklemeyen Payas hakimi Küçükaliolu Mustafa Bey ve Batı Kozan Ağası Çadircı Mehmet Ağa'yı da İbrahim Paşa tarafına çekmeye çalışmıştır. Ancak bunda başarılı olamamıştır.⁴⁶⁹

Hatta Küçükaliolu Mustafa Bey, Mısırlı İbrahim Paşa'nın Gavur dağlarını işgaline karşı Osmanlı Devleti'nin yanında mücadele edeceğine dair padişaha şöyle bir mektup göndermiştir;

"Devlet ikbal ile sağ olsun, arzu hali bendeleridir ki, benim efendim eğer bu bendelerinden sual buyurulur ise cenabı efendilerimden bi kaza allahutaala ayrı düştüm ise de alim allahutaala o gün bugün efendimize dua ederim. Bir türlü duada kusurum olmadığından başka elimden ve dilimden geldiği kadar gayretlerimden ve teşebbüsten geri durmadım ise de yalnız başımıza kaldım. Yalnız elin hali ne olur ve ne ne görür İbrahim Paşa o taraflara gider iken bendelerinden birkaç yüz süvari istedi. Cevap verdim vermedim ve Adana'ya geldiği vakit bazı matlub ettiği şeyden çoğuna cevap verdim. Bende biraderzadem bendelerini kazam içundefaat ile istedi vermedim. Ve hala istiyor. Etraflarda olan Kozanoğlu gibi vesair ağalar beyler bütün verdiler. Kulunuz hala vermedim. Benim efendim, bu bendenizin efendimizden tarafı ve biabdi aciz bendesi olduğum alim allahuteala buyurulur ise ve kulunuz dahi yek gizlim yoktur. Hatta İbrahim Paşa kendisi ve sergerdeleri olanları dahi ahmaksın böylesin diyorlar. Doğrusu bendenizde kendilere muhabbetim yoktur yok efendim. Murazımurazallahıhayyesin enime aldım efendim. Lakin efendim bu böyle ne hal alacak, bizim işlerimiz ne hal olacak. Bizim işlerimiz nereye varacak bilmiyorum.

⁴⁶⁸ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 119.

⁴⁶⁹ BOA, HAT, 383/20609-A.

Mütehayyire kaldığım sadıkanemiz ve sadık kulunuz amin ben bendenizi hakipayı devlete gönderdim. Miri mumaileyh bendelerinin takririnden ne güna duacınız ve ne güna sadık bir abdi aciz mahlukunuz olduğum malum-u ilmi devletler buyurulduktan cenabı merhametkan efendimizin bendesi tarafına ancak işar ve ihsan etmeleri ile bir vakit mahnun mesrur olurum efendim. Baki ferman efendim sultanım hazretlerinindir efendim.⁴⁷⁰

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Küçükaliolu Mustafa Bey İbrahim Paşa'nın isteklerinden rahatsız olduğu açıktır. Mısırlılar için Payas, donanmanın kereste ihtiyacını karşılayan önemli bir bölgedir. Sonuç olarak İbrahim Paşa, isteklerini yerine getirmeyen ve yol kesme adetlerine devam eden Küçükaliolu Mustafa Bey üzerine asker göndermeye karar vermiştir.⁴⁷¹

Küçükaliolu üzerine harekete geçirilen Mısır askerlerine Menemencioğlu Ahmet Bey de aşiret atlılarıyla katılmıştır.⁴⁷²

Halep'ten de Mirliva Selim Bey askerleriyle Payas'a hareket etmiştir. Payas'ta çıkan çatışmadan sonra Küçükaliolu Mustafa Bey, Tacirli aşiretinin yardımıyla Maraş'a kaçmıştır. Selim Bey onu takip etmeyip tekrar Halep'e dönmüş ve dört yüz asker Payas'ta bırakılmıştır. Mütesellim olarak da Mustafa Bey yerine Mehmet Bey seçilmiştir.⁴⁷³ Mustafa Bey'e yardım eden Tacirli aşireti de cezalandırılmıştır.⁴⁷⁴

İbrahim Paşa'nın kontrol etmek istediği diğer bir bölge de Kozan dağları olmuştur. Daha önceden Selim Bey tarafından Sis (Kozan) merkezi ele geçirilmiştir. Doğu Kozan Beyi Samur Ağa İbrahim Paşa'ya bağlılık bildirmişken Batı Kozan Beyi Çadırcı Mehmet Ağa İbrahim Paşa'ya bağlılığı reddetmiştir. İbrahim Paşa Çadırcı

---

⁴⁷⁰ Yurtsever, a.g.e. s. 99.

⁴⁷¹BOA, HAT, 372/20397. "Halil Paşa'nın küçük oğlu Musdık Bey ki sonradan mirimiran olan meşhur Musdık Paşadır. Adana valileri hizmetinde bulunduğu esnada Payas sancağı Adanalı Hasan Paşazadelerden Karaca Bey elinde olup Musdık Bey dahi bu havalice bazı işlerde kullanılarak geçindirilirdi. Mısırlı İbrahim Paşa'nın bu havalice vürudunda Musdık Bey ibtida anınla uyuşmuş ise de sonra devlet ordusuna gidip oradan Payas'a gelerek asakir-i mısriyye ile muharebeye kıyam eylemiştir. Lakin tab-aver-i mukaavemetolamıyacağından derk ile İbrahim Paşa Maraş'da iken varıp ana dehalet ederek anın emriyle gelip yine Payas'daikaamet eylemiş ve bade'huasakir-i mısriyye bu havaliden çekildikdePayas'da istikrar bulmuş ve paşa olmuştur." Bkz. Cavit, B. (1986). *Ahmet Cevdet Paşa ve Tezahir 21-39*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

⁴⁷² Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 38.

⁴⁷³ BOA, HAT, 373/20409-A.

⁴⁷⁴Kurt,a.g.m., s. 364.

Mehmet Ağa'ya haber göndererek "ya gelir ziraat edersin ya da hazır ol" diyerek tehdit etmiştir.⁴⁷⁵

Ardından Çadırcı Mehmet Ağa'nın Feke dağlarında olduğu bilgisine ulaşan İbrahim Paşa, Arnavut Bekir Ağa'yı beş yüz asker ile Çadırcı Mehmet Ağa'nın üzerine göndermiştir.⁴⁷⁶ İbrahim Paşa'nın beş yüz kişilik birliği Sıraelif'i aşarak Çadırcı Mehmet Ağa'nın Belenköy'deki konağına varmışlardır. Orada dört gün konakladıktan sonra Çadırcı Mehmet Ağa'nın ani baskınına uğrayan İbrahim Paşa kuvvetlerinin 273 tanesi öldürülmüştür.⁴⁷⁷ Çarpışmada Mısır askeri komutanlarından Mehmet Ağa da ölmüş Bekir Ağa ise geri çekilmiştir.⁴⁷⁸

İbrahim Paşa hiç yenilgi görmeyen askerlerinin Çadırcı Mehmet Ağa'ya yenilmesi üzerine Selim Paşa ve Menemencioğlu Ahmet Bey'i Kozan seferi için görevlendirmiştir.⁴⁷⁹ Ahmet Bey Çadırcı Mehmet Ağa'ya destek veren Karacalı Aşireti üzerine Selim Paşa da Bozdoğan, Sırkıntılı ve Karsandılı aşiretleri üzerine yürümüştür.

Sonunda Kozan Dağlarının en yüksek dağı olan Akka'ya kadar ulaşan Ahmet Bey, Selim Paşa'nın deyimiyle Fatih-i Cebel-i Kozan olmuştur. Hatta bu haber Mısır'a yazılmış ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa hizmetinde bulunan Menemencioğullarından Mustafa Bey, Mehmet Ali Paşa tarafından yüzbaşılıktan binbaşılığa yükseltilmiştir.⁴⁸⁰

İbrahim Paşa'nın Kozan dağlarını kendi yönetimine almak için izlediği politika Kozanoğullarını parçalamak ve birbirlerine düşürmek olmuştur. Samur Ağa'ya Sis (Kozan) mültezimliğini vermiş, Çadırcı Mehmet Ağa ise hem kendi akrabalarından hem de Mısırlılara karşı almış olduğu yenilgilerden dolayı Kozan dağlarından ayrılmak zorunda kalmış ve Torosları aşarak Kayseri yakınlarındaki Develi kasabasına sığınmıştır. Samur Ağa ise sözde İbrahim Paşa'ya bağlılık gösterirken İstanbul'a yazdığı mektuplarda Bab-ı Ali'ye bağlı olduğunu ve verilen emirleri yapacağını açıklamıştır.⁴⁸¹

---

⁴⁷⁵ BOA, HAT, 376/20471-İ.

⁴⁷⁶ BOA, HAT, 447 22311-F.

⁴⁷⁷ Topaloğlu, a.g.t., s. 20.

⁴⁷⁸ BOA, HAT, 462/22644-B.

⁴⁷⁹ BOA, HAT, 462/22644-D.

⁴⁸⁰ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 131.

⁴⁸¹ Yurtsever, "Sis", s. 56-57.

Bu olaylardan sonra Menemencioğlu Ahmet Bey'in anlattığına göre bir gün İbrahim Paşa, Kozanoğlu Samur Ağa'nın oğlu Mehmet Ağa'ya "Kozan'a Şimdiye kadar kılıÇ girmede diye övünürsünüz. Menemencioğlu bir taraftan girdi, bir taraftan çıktı" demiş bunun üzerine Mehmet Ağa "Efendim, senin sayendedir. Yoksa ne mümkün idi" diyince İbrahim Paşa "Hayır, Menemencioğlu kendi aşiret askeriyle girdi yanında benim bir nefer askerim yoktu" demiştir.⁴⁸²

Sonuç olarak İbrahim Paşa Adana Eyaletindeki aşiret ve ayanlara karşı uygulamış olduğu politikada tek bir yöntem kullanmamıŐtır. Kendi çıkarına yönelik olarak yapmış olduğu uygulamalar ve verdiği tavizler Şartlara göre değişiklik göstermiştir.

Örneğin; Hatalı gördüğu Cerid Mehmet bey, Hacı Habib Bey, Kerimoğlu ve Sırkıntıoğlu Beylerini Akka'ya sürgüne gönderirken kendisini destekleyen ayan ve aşiret liderlerinden asker ve vergi toplamaya çalışmıştır.

Desteklemeyenleri ise önce para veya türlü hediyelerle kendi yanına çekmeye çalıŐmıŐkendini yanına çekmeyi baŐaramadıđı aşiret veya ayanların üzerine ise son çare olarak asker yollamakta tereddüt etmemiştir.

5.5. İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletindeki Tarımsal Faaliyetleri

Kütahya Anlaşmasıyla İbrahim Paşa'nın yönetimine bırakılan Adana Eyaleti Mısır yönetimi için çok önemli bir bölge olmuştur. Adana Eyaleti Mısırlılar için hem Mısır'ın savunması hem de donanmanın kereste ihtiyacının karŐılanması anlamına gelmektedir.

Bunun yanında İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletini almak istemesindeki diğer bir sebebi de Çukurova topraklarının Nil deltasına olan benzerliğidir. İbrahim Paşa Adana Eyaletinde Mısır'da uyguladığı birtakım reformları uygulayabileceklerini düşünmüştür.

İbrahim Paşa, tarımsal verimliliği sağlamak ve arttırmak için konargöçerleri yerleŐik hayata geçirmek için çabalamıŐtır. Göçebelere yılın belli dönemlerinde verimli tarım arazileri üzerinde yer deđiŐtirmeleri tarımsal verim ve üretim için elveriŐsiz bir ortam oluşturmuştur.

---

⁴⁸² Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 133.

Bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için İbrahim Paşa tarım alanları üzerinde göç eden aşiretleri engellemeye çalışmıştır. Bunu tam anlamda gerçekleştiremeyince bu aşiretleri yılın üçte birini Adana - Tarsus civarında tarım yapmaya zorlamıştır.⁴⁸³

Bu anlamda isteklerini yerine getirmeyen Kozanoğlu Çadircı Mehmet Ağa'ya haber göndererek "ya gelir ziraat edersin ya da hazır ol" diye tehditlerde bulunmuştur. Aynı şekilde Menemencioğullarına Seyhan ve Ceyhan nehirleri arasında bulunan Yüreğir nahiyesini tarıma açmak için toplamda bin adet saban yaptırtmak istediğini söylemiş, bu sabanlardan 10 tanesini Menemencioğlu Ahmet Bey'e, 7 tanesini Hacı Nabi Bey'e, 4 tanesini de yeğenleri Çelebi Ağa'ya yaptırtmak istemiştir.⁴⁸⁴

Tarsus ve Adana ovalarında pamuk tarımı geliştirmek isteyen İbrahim Paşa iş gücü kaynaklarının çoğunu pamuğa yönlendirmiştir. Çünkü pamuk üretimi ciddi bir iş gücü istemiş ve daha fazla insanı toprağa bağlamıştır. Sabit bir iş gücü isteyen pamuk tarımı aynı zamanda toprağın gelecek yıla hazırlanması ve pamuğun işlenmesi için de ayrı bir iş gücüne ihtiyaç duymuştur.

Ayrıca daha yüksek miktarda pamuk için daha fazla su seviyesine ihtiyaç duyan İbrahim Paşa, Tarsus için bir sulama projesi hazırlatmıştır. Bölgedeki bataklıkları kurutan İbrahim Paşa Nil'de yapıldığı gibi Tarsus'da da su seviyesini yükselten yeni setler yaptırmıştır. Böylece daha fazla kanal kazılmış ve terk edilmiş geniş bazı araziler de tarıma yeniden kazandırılmıştır.⁴⁸⁵

Pamuk üretimiyle bizzat ilgilenen İbrahim Paşa, çevresindekileri de buna teşvik etmiş hatta neredeyse zorlamıştır.⁴⁸⁶ Mısırdan getirttiği iyi cins uzun lifli pamuk tohumları ile ıslah edilmiş bir üretim sağlanmıştır.⁴⁸⁷

Bölgede önceleri *G. herbaceum* türünden, kapalı koza Eskidünya pamukları yetiştirilirken 1830'lardan sonra verimi ve kalitesi düşük bu pamukların yerini *G. hirsutum* türünden geliştirilmiş açık kozalı Yenidünya pamukları almıştır.⁴⁸⁸

---

⁴⁸³ Toksöz, a.g.t., s. 53.

⁴⁸⁴ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 39.

⁴⁸⁵ Toksöz, a.g.t., s. 52.

⁴⁸⁶ Toksöz Meltem, Yalçın Emre, a.g.m., s. 437.

⁴⁸⁷ Vural Semih, (2015). "*Pamuğun Çocuğu Mersin ve Mersin İskeleleri*", Mersin:Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları, s. 42.

⁴⁸⁸ Özüdoğru Ayça Aslıhan, '*Adana'da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi*', Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, s. 75.

Pamuk işçilerine o dönem için oldukça yüksek sayılabacak sekiz kuruş yövmiye ile yemek verilmiştir. İbrahim Paşa'nın bu çalışmalarıyla birlikte Adana Eyaletinde yıllık pamuk üretimi 50.000 balyalık bir rekolteye ulaşmıştır.⁴⁸⁹

Adana Eyaletinde artan pamuk üretimi Anadolu'daki ticaretin de önemli bir parçası haline gelmiştir. Tarsus Şeriyeye Sicillerinden elde edilen bilgilere göre Tarsus'da İbrahim Paşa uhdesinde bulunan bir Tarsus İskelesi Emtia Gümrüğü yer almaktadır. Özellikle Niğde-Kayseri-Tokat yolları üzerinde yapılan pamuk (penbe) ticaretinin başlangıç noktası bu gümrük noktasıdır.⁴⁹⁰

Kayseri üzerinden yurdun çeşitli bölgelerine dağılan pamuk örneğin Tokat gibi yerlerde iç ticareti geliştirmiştir.⁴⁹¹ Ayrıca yurtdışına ihraç edilen pamuğun ihraç kapısı olarak da Mersin Limanı seçilmiş bu sayede Mersin Limanı büyük bir gelişme göstermiştir.⁴⁹²

Çukurova'da çiftlik tarımının önünü açan İbrahim Paşa bölgeyi pamuğa elverişli hale getirince buğday bölgede üretilen ikinci ürün haline gelmiştir. Ancak buğday tarımında da çalışmalar yapan İbrahim Paşa, Kıbrıs'tan getirdiği Duvrak adı verilen bir buğday türü sayesinde verimi arttırmıştır.

Aynı zamanda Susam ve Tütün de bölgede üretilen önemli tarım ürünlerinden olmuştur. Üretilen Susam İngiltere'ye yollanırken tütün ise Mısır'a gönderilmiştir.⁴⁹³

Tarsus'ta pirinç tarımını geliştirmek için Tarsus nehir mecrasında çeltiklik yapılması için girişimlerde bulunmuştur.⁴⁹⁴ Ek olarak bu dönemde verimli sulak araziler sayesinde bahçecilik ve sebzeçilik de gelişme göstermiştir.⁴⁹⁵

---

⁴⁸⁹ Develi, a.g.e., s. 185. "Başlıca mahsullerin beş yıllık ortalama hasılat tutarı ise dokuz yüz bin kile buğday, iki yüz bin kile arpa, yüz on bin kile susam ve yüz bin kental pamuk olup bunun kilosu altı kuruşa satılmakta idi. Böylece Adana Eyaleti o vakitlerin son derece iptidai vasıtalarına, nüfus azlığına ve hububata daha fazla yer ayrılmasına rağmen elli bin balyalık pamuk rekoltesine sahip bulunuyordu demektir." Bkz. Ener, K. (1961). *Tarih boyunca Adana ovasına bir bakış*. İstanbul: Berksoy Matbaası.

⁴⁹⁰ Açıgöz, a.g.t., s. 252.

⁴⁹¹ Toksöz, a.g.t., s. 57.

⁴⁹² Mazak Mehmet, Doğan Aylin, (2014). *"Osmanlı Arşiv Vesikaları ve Fotoğraflarla Mersin Limanı Tarihi"* Yeditepe Yayınevi, s. 40.

⁴⁹³ Toksöz, a.g.t., s. 63.

⁴⁹⁴ Ulutaş Songül, (2012). *"Tarsus Kazası'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (1856-1914)"*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, s. 178.

⁴⁹⁵ Çıplak, a.g.e., s. 209.

İbrahim Paşa, Adana Eyaletine hakim olduğu dönemde tarımsal çalışma yaşamını da yeniden düzenlemiştir. İbrahim Paşa'nın uyguladığı çalışma düzeni uzun yıllar bölgede varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Bu düzene göre çalışma çarşamba günü başlayıp bir sonraki salı gününe kadar devam etmektedir. Hafta ortası olan cuma günü işçiler çalıştırılmamıştır. O dönemde Çukurova'da pazarlar salı günleri kurulduğu için işçiler pazara yetişmek amacıyla geceden yola çıkmak zorunda kalmışlardır. Ancak bu durum işçilerin geceleri yollarda soyguncuların hedefi haline gelmesine sebep olmuştur.

İbrahim Paşa bu durumu iyileştirmek için pazartesi gün ortasında herhangi bir ücret kesintisi olmadan tatil olabileceğini ilan etmiştir. Böylece işçiler ücret kesintisi olmadan hem yarım gün daha tatil yapmışlar hem de yol üzerindeki soygunculardan korunmuşlardır.⁴⁹⁶

Üç saatlik dinlenme vakitleri dışında 10-11 saat çalışan tarım işçileri için her gün sonu iş bırakma vakti çok önemlidir. İş bırakmayı bir tören eşliğinde şu dua ile gerçekleştirmişlerdir;

"Akşama hürmet, sabaha niyet, kolumuza kuvvet, ağamıza devlet, kesemize bereket, kör şeytana lanet, bir daha lanet, bir daha lanet, İbrahim Paşa'ya rahmet, peygambere salavat"⁴⁹⁷

Hep bir ağızdan söylenen bu dua ile iş bırakan tarım işçilerinin bu duada İbrahim Paşa'ya yer vermeleri de oldukça önemlidir.

Hasat zamanı daha fazla iş gücüne ihtiyaç duyan İbrahim Paşa ve yöneticileri mevsimlik işçilerin işe alımında ise elçibaşı denilen araçları kullanmıştır. Elçibaşılar işçilerin üretiminden yüzde on pay almışlardır. İş gücünün bu şekilde kullanımı toprak sahiplerini işçilerle doğrudan temastan kurtarmış ve yeterli iş gücünü kesinleştirmiştir.⁴⁹⁸Elçibaşılık oldukça önemli bir meslektir. Elçibaşılara çiftliklerde özel bir hürmet gösterilmiş, ayrı yemekleri ayrı yatakları bulunmuştur.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁶ Toksöz, a.g.t., s. 56.

⁴⁹⁷ Uran, Hilmi, (1939). *Adana Ziraat Amelesi*. İstanbul: Vakit Matbaası, s. 15.

⁴⁹⁸ Toksöz, a.g.t., s. 56.

⁴⁹⁹Uran, a.g.e., s. 25.

İbrahim Paşa, Adana Eyaletini elinde tuttuğu dönemde tarım alanında birçok başarılı çalışmaya imza atmıştır. Öyle ki Adana ve Tarsus'ta tarımı geliştirmek adına halka sermaye akçesi dahi dağıtmıştır.⁵⁰⁰

Açıktır ki bu çalışmaları kendisinin ve ülkesi Mısır'ın gelirlerini arttırmak için gerçekleştirmiştir. Fakat unutulmamalıdır ki yapmış olduğu çalışmalarla Çukurova'nın tarımsal potansiyelini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca geniş bir iş imkanı ve tarım piyasası yarattığı da bir gerçektir. Çukurova'da uyguladığı sistemde babasının Mısır'da yaptığının aksine arazi gelirleri üzerinde tam kontrolü hiçbir zaman sağlamamıştır.

Kendi sisteminin uygulamalarına karşı yerli modeli de benimsemiştir. Önde gelen Mısır yöneticilerinin kurdukları çiftlikler Tarsus civarında kümelenmişken yukarı havzanın kuzeyinde Feke'ye kadar olan bölgede pamuk arazileri olan yerel yöneticilerin de var olmasına izin vermiştir.⁵⁰¹

5.6. İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletine Getirdiği Fellah (Arap Çiftçi) Nüfus

İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletini ele geçirmesinden önce bölge halkının çoğunluğunu Türklerden oluşmakla birlikte bölgede, Ermeni Rum ve Arap grupların olduğu da bilinmektedir.

Nitekim Evliya Çelebi, 17. Yüzyılda kaleme aldığı ünlü eseri Seyahatname'de Adana hakkında "Halkı çok terbiyeli kimselerdi. Arapça konuşurlar. Şehirde Tat Fellah, Arap, Urum, Ermeni ve Yahudi vardır" sözlerini ifade etmiştir⁵⁰²

Mısırlı İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletini işgaliyle birlikte oluşan demografik değişim, Mısır ve Suriye'den gelen Arap Alevisi çiftçiler (fellah) dolayısıyla gerçekleşmiştir.

Genelde çiftçilikle uğraşan bu Araplar hakkında doğrudan ve dolaylı çalışmalar yapan birçok araştırmacı bunlara Nusayri veya Arap uşağı da denildiğini yazmaktadır.

Örneğin; Kasım Ener, bölgedeki iki çeşit çiftçi grubunu Fellah olarak nitelemiştir. Bunlardan biri yerli olan Nusayriler, ikincisi ise Mısır asıllı Kıptilerdir. Kıptiler,

---

⁵⁰⁰ BOA, HAT, 49/931-1.

⁵⁰¹ Toksöz, a.g.t., s. 62.

⁵⁰² Evliya Çelebi Seyahatnamesi, s. 169.

Mısır'ın yerli ve Hristiyan halkı olup 1831 nüfus sayımına göre Tarsus'da 1250 Kıpti yaşamaktadır.

1843 tarihli bir Tarsus Şer'iyye Siciline göre ise Kıptilerle Nusayrilerin bir alakası bulunmamakla birlikte her iki grup da çiftçilikle uğraştığından bunlara ortak isim olarak Fellah denilmiştir⁵⁰³

Yine 1847-1848 tarihli bir Adana Şer'iyye sicilinde "Camuscu karyesinde fevt olan Mısırlı Arapoğlu İbrahim nâmmüteveffânınmuhâllefâtı ..." ve 1800-1876 tarihli Adana Şer'iyye sicili kayıtlarında "... Yortan Mahallesi'nden Mısırlı Hasan bin Arab Ahmed ve karye-i mezkûrede Arab İbrahim Ağa ibn Ahmed ... Mısırlı Arab Hasan ve Sa'id bin Zahid" cümlelerinde geçen Mısırlı Arapoğlu veya Mısırlı Arap ifadelerinden anlaşılacağı üzere bölgedeki Fellahlara veya Nusayrilere vurgu yapılmaktadır. Mersin kentinin kurulmasından sonra tutulan Tarsus kadı sicillerinde de çok sayıda kişi "Mısırlı Arap" tabirine vurgu yapılarak kaydedilmiştir.⁵⁰⁴

Arşiv belgelerinden elde edilen ve yapılan muhtelif çalışmalardan alınan bilgilere göre Arap nüfus İbrahim Paşa'nın işgalinden önce de Adana ve Tarsus çevresinde yer almaktadır. Fakat hem halkın hem de yerel yöneticilerin bu Araplara farklı isimlerle hitap etmesi bilgi karışıklığına yol açmaktadır.

Şöyle ki Mısır yönetimi daha önce de hem Mısır'da uyguladığı tarımsal reformlarda hem de diğer işgal ettiği bölgelerde yapılan tarımsal işlerde bu Arap çiftçilerden faydalanmıştır.⁵⁰⁵ İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletine getirttiği fellah diye tabir edilen Arap çiftçiler Antakya, Lazkiye ve sahillerinden toplanan Araplardır.

---

⁵⁰³ Ener, a.g.e., s. 293.

⁵⁰⁴ Bilgili, a.g.m., s. 52.

⁵⁰⁵ Yeni sulama kanallarının inşa edilmesiyle birlikte, kışın dahi suya ihtiyaç duyan tarım ürünlerinin üretim miktarında artış yaşandı. Ayrıca, yeni alanlar tarıma açıldı. Böylece, eskiden tarım yapılamayan alanlardan da ürün elde edilmeye başladı. Sulama sisteminin geliştirilmesine paralel olarak, tarımsal üretimi arttırmak için bir diğer yola daha başvuruldu. Fellahlar sıkı bir disiplin altına alındı. Eskiden, fellah istediği ürünü ekmekte serbestti ve yılda neredeyse 150 gün çalışırdı. Sulama sisteminin yetersizliğinden dolayı, yılın geri kalanında toprak sel sularının altında kalır ve fellah da zanaatçilik ile meşgul olarak gelirini arttırır, dilerse de boş otururdu. Artık, yeni yönetim, fellahın hangi ürünü, ne zaman ekeceğini belirliyordu. Pamuk ve şeker kamışı gibi yeni, emek-yoğun ürünler ekmek zorunda bırakılan fellah, yılın neredeyse 250 günü çalışır hale gelmişti. Bunun yanı sıra, fellah ürününü sabit fiyattan merkezi otoriteye satmak zorundaydı. Dolayısıyla, Mehmet Ali Paşa, tarımsal üretimi arttırmak amacıyla, fellahları disipline ederek, üretim sürecinin kendisini doğrudan belirlemeye çalışıyordu. 1816 yılına gelindiğinde, neredeyse Mısır'ın tüm tarımsal üretimini kontrol altına almıştı. Bkz. Özge Özkoç, "Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme", Msydergi, 2014, s. 225.

Alevi olan bu Araplar İbrahim Paşa ordusuna katıldıktan sonra Adana Eyaletine getirilmiş ve gelenlerin tamamına yakını Suriye'ye bir daha dönmemiş, Tarsus, Adana ve Mersin şehirlerine tarım yapmak üzere yerleşmişlerdir.⁵⁰⁶

Ek olarak, İbrahim Paşa'nın Adana'ya getirdiği Araplar arasında Kıpti diye tabir edilen Mısır kökenli Hristiyan Arap çiftçiler de bulunmaktadır. Hatta İbrahim Paşa, Adana'da oluşturduğu mecliste bu Kıpti Arap memurlara görevler vermiştir.

Özellikle Tarsus şehri ile Gülek Geçidi arasındaki bağlantı sayesinde Tarsus'daki Arap Alevi nüfus çoğalmıştır.⁵⁰⁷ Hatta işgal döneminde şehir merkezi nüfusunun çoğunluğunu bu Arap çiftçiler oluşturmuştur. Tarsus'ta yer alan Kazanlı İskelesi civarında yüz Arap ailesi yaşadığı bilinmektedir.⁵⁰⁸

İbrahim Paşa getirdiği bu Arap çiftçileri ilk iş olarak bölgedeki iş gücü açığını gidermek amacıyla kullanmıştır. Fellahlar, Yumurtalık ve Ceyhan Irmağı arasındaki bölgeye, Tarsus'un verimli arazilerine yerleştirilmiştir. Özellikle pamuk ve şeker kamışı üretiminde görev almışlardır.⁵⁰⁹

Arap çiftçiler, günlük yaşantılarında kendi aralarında Arapça konuşmaları ve dini eğitimlerini sözlü olarak Arapça yapmaları gibi etmenler neticesinde kendi dillerini muhafaza edebilmişlerdir. Ayrıca İbrahim Paşa'nın aşıladığı özgürlük ruhu ve spor sevgisi sayesinde Adana Eyaletinde bulunan bu Arap çiftçiler bölgede kimsenin erişemediği ürkütücü bir bedensel güce de sahip olmuşlardır.⁵¹⁰

Ayrıca bölgede yaşayan Fellahların sözlü ve yazılı kültüründe İbrahim Paşa'ya geniş yer ayrılmıştır. Bazı hikayeler ve yazılanlar İbrahim Paşa'yı Allah'ın evliyalari mertebesine yükseltmiş, adaletini, halka eşit davranmasını, dinler arasında ayırım yapmamasını överken bazıları da İbrahim Paşa'yı Allah'ın kullarının en kötüsü saymış, onu semavi bir afet, zulümlerini insanoğullarının kaldıramayacağı biri olarak tasvir etmiştir.

İbrahim Paşa'nın işgaliyle birlikte başlayan ve yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar devam eden dönemde Adana şehir merkezinde 17 bin, kırlarında da 20 bin Arap Alevisi yaşamaya başlamıştır. Yine Tarsus şehir merkezinde 15 bin, kırlarında 15 bin

---

⁵⁰⁶ Alp, Özcan, a.g.m., s. 205.

⁵⁰⁷ Et Tavi, a.g.e., s. 302.

⁵⁰⁸ Vural, a.g.e., s. 45.

⁵⁰⁹ Aytar, a.g.m., s. 2220.

⁵¹⁰ Et Tavi, a.g.e., s. 308.

Arap Alevi nüfus yer almıştır. Bu rakamlar sayıları otuz bini bulan Türk Alevilerini kapsamamaktadır.

Adana Arap Alevilerinin çoğunluğu Antakya'dan, Tarsus Arap Alevileri ise hem Lazkiye hem Antakya civarından bölgeye gelmiştir. İbrahim Paşa'nın işgaliyle birlikte iskele sayısı artan ve gelişmeye başlayan Mersin'e ise Lazkiye üzerinden gelen Arap Alevilerinin bir kısmı yerleşmiş ve orada da bu nüfus artmaya başlamıştır.⁵¹¹

5.7. 1839 Nizip Savaşı ve Mısır Ordusunun Adana Eyaletini Terk Etmesi

1833 yılında imzalanan Kütahya Anlaşması ne Osmanlı yönetimini ne de Mısır yönetimini memnun etmiştir. Mehmet Ali Paşa, II. Mahmut'un Kütahya Anlaşmasını istemeyerek kabul ettiğinin farkındadır ve padişahın ilk fırsatta kendisine bir darbe indireceğini düşünmüştür.⁵¹²

Sultan II. Mahmut bu anlaşma ile çok kaybettiğini, Mehmet Ali Paşa ise az kazandığını savunmuştur. Sultan II. Mahmut için Mehmet Ali Paşa er ya da geç ortadan kaldırılması gereken isyankar bir vali olarak görülmektedir. Hatta Sultan II. Mahmut'un bu konuda 'İmparatorluğun ve İstanbul'un ne önemi var?

Mehmet Ali'nin başını getirecek olana imparatorluğu da İstanbul'u da bağışlamaya hazırım'' dediği rivayet edilmiştir.⁵¹³

Mehmet Ali Paşa'nın ise Sultan II. Mahmut hakkında İngiliz elçisine söylediği şu sözler genel olarak konuyla ilgili durumu açıklamaktadır;

'Kesin olarak inanıyorum ki, sultan yakında tahttan indirilecek ve oğlu onun yerine çıkarılacaktır. Böyle bir durumda yeni sultanın vasiliğini yapmak için benim veya oğlum İbrahim'in Osmanlı halkı tarafından çağrılmamız kaçınılmazdır'' Her iki tarafın da karşılıklı bu düşünceleri Kütahya Anlaşmasının yalnızca bir mütareke olarak kabul edildiğini ve yakında yeni bir savaşın kapıda olduğunu göstermektedir.⁵¹⁴

İki taraf arasında çıkan ilk anlaşmazlık Mısır yönetiminin İstanbul'a göndermesi gereken paranın miktarı konusunda çıkmıştır. Mehmet Ali Paşa yönetimi, ödemeyi

---

⁵¹¹ Et Taviil a.g.e., s. 302.

⁵¹² Armaoğlu, a.g.e., s. 210.

⁵¹³ Karal, a.g.e., s.139.

⁵¹⁴ Karal, a.g.e., s. 139.

32.000 kese olarak göndermek isterken İstanbul yönetimi kendilerine bırakılan vilayetlere göre bu miktarın yetersiz olduğunu ileri sürerek bu duruma karşı çıkmıştır, fakat daha fazlasını da elde edememiştir.

Ardından 22 Mayıs 1834 tarihinde iki taraf arasında bir anlaşmazlık daha meydana gelmiştir. Bu anlaşmazlığın konusu ise Lübnan'da Mehmet Ali Paşa yönetimine karşı çıkan isyanın Sultan II. Mahmut tarafından desteklenmiş olmasıdır. II. Mahmut, isyanı desteklemeye ek olarak Reşit Paşa komutasında kuvvetler toplamaya başlamış, buna karşılık İbrahim Paşa da, Fırat ilerisine Urfa'ya yakın mevkilere asker yerleştirmiştir.⁵¹⁵

Sultan II. Mahmut tam hareket emri vereceği sıralarda Arnavutluk'ta isyan çıkmış ve bunun üzerine harekete geçmekten vazgeçilmiştir. Böylece iki taraf arasında barış durumu dört beş yıl kadar daha devam etmiştir. İki tarafın birbirleri üzerine harekete geçmemesinde batılı devletlerin saldırgan tarafa yardım etmeyecekleri uyarısı da etkili olmuştur. Zira batılı devletler, İstanbul ve Kahire arasındaki yeni bir anlaşmazlığın ortaya çıkmasının bir Avrupa savaşına dönüşmesinden korkmuşlardır.⁵¹⁶

Mehmet Ali Paşa, Suriye'ye yaptığı kısa bir ziyaretten sonra durumun kendisi aleyhine daha da kötüleşeceğini fark etmiştir. Kahire'ye döndükten sonra Adana, Halep, Şam ve İstanbul'daki casuslarından gelen haberler bu durumu kanıtlar bir niteliğe bürünmüştür. İbrahim Paşa ise Kütahya Anlaşması sırasındaki sert tavırlarından vazgeçmiş babasını Osmanlı yönetimine ve yönetimin kendilerine karşı iş birliği yaptığı batılı devletlere karşı uyarmıştır.⁵¹⁷

Bu sebepten sürekli dikkatli hareket eden Mehmet Ali Paşa, ordusunu ve donanmasını güçlendirmeye devam etmiştir. İbrahim Paşa ise kazanmış olduğu

---

⁵¹⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 211.

⁵¹⁶ Armaoğlu a.g.e., s. 212.

⁵¹⁷ Sinoue, a.g.e., s. 340. "Bana yazdıklarınıza göre boynumuzdaki zinciri çözüp İstanbul yönetiminin boynuna takmamız gerekiyor. Hatırlıyor musunuz baba, size esaretten kurtulma zamanımızın geldiğini söylediğimde, bana adınızla yetineceğinizi söylemiştiniz. Bugün benim düşüncemi kabul ediyorsunuz, ama şartlar da çok değişti. Arzunuz birçok engelle karşılaşacaktır. Türklerin artık bizim ayarımızda askerleri var. Donanmalarının Mısır kıyılarına saldırması hem sizi, hem de beni büyük sıkıntılara sokacaktır. Üstelik, artık Türkler ile Rusların arasında bir anlaşma olduğunu da unutmamak gerekir. Türklere saldırırsak Rus askerleri İstanbul'un savunulmasına yardım edecekler ve belki de daha ileri gideceklerdir. Yeni bir adım atmaya karar vermeden önce, bu kararın getireceği sonuçları iyi değerlendirmemiz gerekiyor. Geçmişte hatalar yaptık, gelecekte hatadan kaçınmamız şarttır" BKNZ. Sinoue G. (1999). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Son Firavun*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

zaferlerin etkisiyle hakimiyet kurduğu yerlerde daha despotik bir şekilde faaliyetlerde bulunmuştur. 1838 yılına geldiğindeyse Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etme düşüncesinde olduğu söylentileri ortaya çıkmıştır.⁵¹⁸

Bu söylentilerin ortaya çıkmasında Mısır uleması da etkili olmuştur. Genellikle kararlarını koşulsuz destekledikleri Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlık ilan etmesini onlar talep etmiştir. Üstelik gözleri kapalı derecede bu karara itaat edeceklerini bildirmişlerdir.⁵¹⁹

Bu arada İngiltere, Osmanlı Devletini uğraştıran Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın bir Arap krallığı kurmak peşinde olduğunu, böylece Osmanlı Devleti'nin parçalanmasına sebep olacağını, üstelik Hindistan'a giden yolu Türklerle Arapların ellerinde tutması arasında pek fark bulunmayacağını düşünerek Osmanlı yönetimine yardımcı olmuştur.⁵²⁰

İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında Rusya'ya ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı işleyecek bir savunma sözleşmesi imzalanması fikrini ortaya atmış ve 16 Ağustos 1838'de Balta Limanı Ticaret Sözleşmesini Osmanlı Devleti ile imzalamıştır.

Bu sözleşmeyle Mısır'ın en büyük gelir kaynağı olan tekeller yasaklanmıştır. Aynı zamanda Osmanlı ülkesini Avrupa'nın açık pazarı haline de getirmiştir.⁵²¹

Mehmet Ali Paşa ise etrafında örölmekte olan çemberden kurtulmak için idaresinde bulunan yerlerin babadan oğula geçmek üzere valiliğini istemiştir. Osmanlı yönetimi ise Mısır, Akka ve Trablusşam için onay verse de Suriye ile Adana'nın iadesini talep etmiştir. Bu isteği kabul etmeyen Mehmet Ali Paşa her yıl İstanbul'a göndermekle yükümlü olduğu vergiyi göndermekten vazgeçip bağımsızlığını ilan etmiştir. Sultan II. Mahmut ise Rusya'nın da düşüncesini öğrendikten sonra, Mehmet Ali Paşa'ya karşı savaşa girişilmesi için emir vermiştir.⁵²²

Durum öncelikle süreç içerisinde Sultan II. Mahmut için oldukça elverişli bir hale gelmiştir. Mehmet Ali Paşa'nın halifeliği İstanbul'dan Kahire'ye kaldırma düşüncesi sultan II. Mahmut'u olduğu kadar idaresinde bulunan Suriye Müslümanlarını da yaralamıştır. Suriye Müslümanları, İbrahim Paşa'nın Hristiyanlar ile Müslümanlar

---

⁵¹⁸Uçarol, a.g.e., s. 176.

⁵¹⁹Sinoue, a.g.e., s.345.

⁵²⁰Uçarol, a.g.e., s. 176.

⁵²¹Eren, a.g.t., s. 68.

⁵²²Savaş, a.g.m., s. 30.

arasında eşitlik prensibin, yürürlüğe koymasından ve ağır vergiler istemesinden dolayı Mısır yönetimine kırılmışlardır. Fırat Nehri dolaylarında Kürtlerin Türklere isyan etmesi, Lübnan'da Mısır kuvvetlerine karşı birkaç yıldır süren ayaklanma gibi nedenler Osmanlılar açısından bu hareketin nedenleri arasında sayılmıştır.⁵²³

Osmanlı Ordusu Malatya civarında toplanmış ve Hafız Paşa komutasında yeniden düzenlenmiştir. Prusyalı subayların da yer aldığı bu ordu Mayıs 1839 ortalarında Fırat Nehri'ni Birecik'te geçmiş ve Halep'e doğru ilerlemiştir.⁵²⁴

Hafız Paşa'nın ordusunda bölgedeki en kalabalık azınlık grubu olan Ermenilerden de askerler yer almıştır.⁵²⁵

Tüm bu gelişmeler yaşanırken 4 Haziran 1839'da İbrahim Paşa, babası Mehmet Ali Paşa'ya şöyle bir mektup göndermiştir;

“Türk kuvvetleri hakkında aldığım raporları size gönderiyorum. Bu raporlar arasında Kaftan Bey'in komutasındaki Türk süvarilerinin Antep yakınlarındaki topraklarımızdan Urut köyünü ele geçirdiğini bildiren bir raporu var. Köyün ağası Türklerden kötü muamele görmüş. Süvarilerimiz Antep'e çekildi. Türklerin yarın da ilerleyecekleri ve boşaltmak zorunda kalacağımız köylerin ileri gelenlerine kötü davranacakları açıktır. Bu yöntem, yönetimimiz altındaki topraklarda büyük bir ayaklanmaya neden olabilir. Hafız Paşa'ya bir subay göndererek bu konuda bazı sorular iletmeyi düşündüm, ama buna yetkim olmadığına karar verdim. Türkler şu anda Antep'e beş saat mesafede. Bu durum böyle süremez. Bu mektup elinize geçmeden savaş ateşinin yakılacağını tahmin ediyorum. Bütün suçlamaları önlemek ve savaşı başlatan taraf olduğumuzun söylenmesine izin vermemek için bu mektuba cevap almadan hiçbir girişimde bulunmayacağım.”

---

⁵²³ Karal, a.g.e., s.141.

⁵²⁴“Ben Birecik'e gittim ve 3 Mayıs akşamı oraya vardım. Kıtaların vaziyeti şöyle idi: Birecik'te tepede bir redüt (toprak tahkimat sistemi) yaptırılmıştı. İsmail ve Mehmet livaları, Mirza'nın bir süvari alayı ve dokuz top vardı. Nehrin öbür kıyısında Haydar, Mazhar ve Bahri Paşalarla Rüstem Bey'in süvari alayı bulunuyordu. Ertesi gün de ordugaha, Mustafa Paşa kumandasında dört hassa taburu ile Halid'in livasından üç tabur erişti. Mustafa üç perişan keklele Göksu'yu geçebilmek için yedi gün sarfetmişti. Bu sırada bir mülazım, iki çavuş ve üç asker boğulmuştu. Halit askerlerini deve ve katır sırtında Başgeçit geçidinden geçirmişti. Onun arkasından Bekir'in lvası geliyordu; bunlar bütün çadırları ve ağırlıkları geride bırakarak üç günde on altı saatlik çok çetin bir yoldan ilerlemek ve bu sırada Araban ve Merzimen derelerini göğüslerine kadar suya batarak geçmek zorunda kalmışlardı.”Bknz. Helmuth, V. M. (1969). *Türkiye mektupları*. Hayrullah Örs. (ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969. s. 309.

⁵²⁵ Şıvgın, a.g.e., s. 30.

Not: ‘‘Adana’dan aldığım mektupları da ilişikte gönderiyorum. Bu mektupları okuyunca birçok olayın temelinde Türk entrikalarının yattığını göreceksiniz. Daha önce Antep’te yaptığım gibi bu entrikalarını boşa çıkartmak için asker gönderebilirim. Eğer Türkler biraz daha ilerlerse Antep’e üç saatlik mesafeye gelecekler. O zaman önümüzde iki seçenek kalacak: geri çekilmek, ya da savaşmak.’’⁵²⁶

Mektuptan da anlaşılacağı üzere İbrahim Paşa için yapılacak bu savaş bir ölüm kalım savaşı mahiyetindedir. Osmanlı ordusunda görev yapan Prusyalı kurmay subay Moltke de anılarında durumun İbrahim Paşa için böyle olduğunu ifade etmiştir.⁵²⁷

Böylece iki tarafın orduları da sınır üzerinde yığılmıştır. Osmanlı ordusunun büyük kuvvetleri Birecik’te Fırat’ı geçtikten sonra Nizip’te konaklamışlardır.⁵²⁸ Osmanlı ordusunun yönetimine Hafız Ahmet Paşa görevlendirilmiştir.

Osmanlı ordusuna kıyasla daha iyi organize edilmiş bir orduya sahip olan İbrahim Paşa, geçen yıl Dürzilerle yaptığı savaşta büyük kayıplar vermiştir ancak yeni toplanan askerlerle birlikte ordusunu tekrar eski gücüne kavuşturmuştur. Hatta bu savaş için Adana’daki askeri birliklerinin de büyük kısmını bölgeye sevk etmiştir. Top sayısı bakımından yine İbrahim Paşa’nın ordusu daha iyi bir durumda yer almıştır. Sayı bakımından iki ordu da aşağı yukarı eşit durumdadır. Osmanlı kuvvetleri otuz bin yaya, beş bin süvari ve üç bin topçudan kurulmuştur. Mısırlılar da kırk bin kişilik bir kuvvet toplamışlardır.⁵²⁹

Her iki taraf da ordularının çeşitli ihtiyaçlarını civar köy ve şehirlerden zorla temin etmişlerdir. Salgın hastalıklar ve sağlık önlemlerinin yokluğu yüzlerce askerin ölümüne yol açmıştır. Prusyalı kurmay subay Moltke ‘‘Türkiye Mektupları’’ eserinde askerlerin üçte birinin hastalık yüzünden öldüğünü anlatmıştır.⁵³⁰

İbrahim Paşa ordusunun bir bölümü yeni işgal edilen yerlerden toplanmış askerler olduğu için bu ordudan sürekli Osmanlı ordusuna günde 30, 40 kişi iltica etmiştir.

---

⁵²⁶ Sinoue, a.g.e., s. 355.

⁵²⁷ VonMoltkeHelmuth, (1969). *‘‘Türkiye Mektupları’’*, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul: Remzi Kitabevi,s. 327.

⁵²⁸ ‘‘Birkaç gün sonra, iki kol halinde Birecik’in iki saat batısındaki Nizip’e doğru yola çıktık. Oraya varınca ordugah kurduk ve hemen siper kazdık. Sıcak çoktu, gölgede 30, hatta 35 derece Reomur’a çıkıyordu. Bizi bir an bile rahat bırakmayan sinekler gerçekten bir bela idi.’’Bknz.Helmuth, V. M. (1969). *Türkiye mektupları*. Hayrullah Örs. (ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969. s. 317.

⁵²⁹ Karal, a.g.e., s. 141.

⁵³⁰ Şıvgın, a.g.e., s. 35.

Mısır kuvvetlerinde ise yokluk hüküm sürmüştü ve Suriye şehirlerinin isyanları da orduyu etkilemiştir. Prusyalı kurmay subay Moltke savaş başlamadan civardaki kuvvetlerin de gelmesini beklemek gerektiğini düşünmüştür. Fakat Hafız Ahmet Paşa ise bir an önce savaşmanın planını yapmaktadır.

Görünüşte İbrahim Paşa'nın çarpışmaya başlamaya niyeti yoktur. Fakat Antep halkının yaptığı şu olay İbrahim Paşa'nın harekete geçmesini sağlamıştır; Osmanlı kuvvetlerinin süvarileri sınırın beş saat ötesine kadar uzanmış bir durumdadır. Savaşın başladığını gören Antep halkı şehirdeki Mısır kuvvetlerini İç Kaleye hapsedmiştir. Bu birlikler hafif bir bombardımana dayanmışlardır. Ancak bunlara tedahüle kalmış olan 18 aylıklarının ödeneceği vaat edilince sadece teslim olmakla kalmayıp Osmanlı tarafına geçmişlerdir. Bu olay üzerine İbrahim Paşa böylece 20 Haziran günü bütün ordusuyla ortaya çıkmış, Osmanlı kuvvetlerine sadece 1,5 saat mesafede karargah kurmuştur.⁵³¹

Nihayet Mısır ordusunun saldırısı 24 Haziran 1839 tarihinde başlamıştır. Hafız Paşa'nın ordusu dört saat içinde perişan edilmiştir. Savaş meydanında binlerce ölü on binlerce esir ve silah bırakılmıştır. Böylece İbrahim Paşa kuvvetleri Osmanlı kuvvetlerini bir kez daha büyük bir yenilgiye uğratmış ve ona ikinci defa İstanbul yolu açılmıştır. İbrahim Paşa bu olayı babasına yazdığı mektupta şöyle ifade etmiştir; "Size Nizip'e saldırdığımı bildiririm. İki saatten daha az bir sürede düşmanın toplarını ve savaş malzemesini ele geçirdim. Türk ordusu tümüyle teslim oldu. Artık yalnız Konya'da durabilirim. Size gelince ey pederim, bu hayırlı haberi halka bildirin ve yedi gün boyunca kutlayın."⁵³²

Bu sonuçla İstanbul yolu İbrahim Paşa'ya tekrar açılmıştır. II. Mahmut Nizip yenilgisinin haberini alamadan vefat etmiş yerine oğlu Abdülmecid geçmiştir.

Nizip Savaşının meydana geldiği sırada, Sadrazam Hüsrev Paşa ve diğer devlet adamlarının Rusya ile anlaşmasına kıza Kaptan-ı Derya Ahmet Paşa da Osmanlı donanmasını Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmiştir. Bu sonuçla Nizip, Osmanlı yönetimi için çifte felakete sebep olmuştur.⁵³³

---

⁵³¹ Şıvgın, a.g.e., s. 38.

⁵³² Sinoue, s. 359.

⁵³³ Armaoğlu, a.g.e., s. 211.

Bu olaylar meydana gelirken Adana Eyaletindeki İbrahim Paşa'nın adamları yönetimi iyice sıkılaştırmıştır. Özellikle Gülek Boğazına yapılacak bir saldırıyı önlemek için buradaki top ve asker sayısı arttırılmıştır.⁵³⁴

Bölgede Osmanlı yanlısı propagandayı engellemeye çalışan Mısırlı idareciler Osmanlı yönetimine bağlı olan Adana naibi, müftüsü ve bazı ileri gelenlerini çeşitli suçlamalarla hapse attırmıştır.⁵³⁵

Ayrıca Adana'da meydana gelen olaylar ile ilgili raporlar İbrahim Paşa'ya ulaşmış, İbrahim Paşa Mısırlılar aleyhine gelişen bazı ayaklanma olaylarını Türk entrikası olarak nitelemiştir. Babasına yazdığı mektuplarda daha önce Antep'te yaptığı gibi bu entrikaları boşa çıkarmak adına asker kullanılması gerektiğini bildirmiştir.⁵³⁶

Yine kardeşi Hacı Nabi Bey'i sürgüne yolladığı için İbrahim Paşa'ya tavır alan Menemencioğlu Ahmed Bey, Osmanlı ordusunun Nizip Savaşı öncesi toplanmasıyla birlikte Mısırlıların hakimiyetinin sonunun geldiğini düşünerek Konya Valisi Hacı Ali Paşa ile gizlice görüşmelere başlamıştır. Ancak İbrahim Paşa, Menemencioğlu Ahmet Bey'i Kızıldağ ve Post yollarının güvenliğinin sağlanması ile görevlendirmiştir. Hatta ‘‘eğerçi Ahmed Bey bir rehavet ve gayretsizliğiniz müşahede olunur ise sonra Menemencinin yedi yaşından yukarisına kılıç çalarım’’ diyerek tehdit etmiştir. İbrahim Paşa'nın tehditlerine rağmen Menemencioğlu Ahmet Bey ile Konya Valisi Hacı Ali Paşa arasındaki görüşmeler ilerlemiş ve Mısır ordusunun Gülek ve Ma'den Boğazındaki birliklerine karşı bir hareket planı geliştirilmiştir. Bu plana göre; Ma'den Boğazındaki Mısır birlikleri Post yoluna sevk edildikten sonra Ahmet Bey ve Osmanlı kuvvetleri birkaç bin asker olacak şekilde birleşecek ve Gülek Boğazı'nın aşağısındaki Sarı Şeyh Hanını ele geçireceklerdir. Bu han bölgedeki Mısır birliklerinin zahire merkezidir. Adana ve Tarsus'tan beş altı gün civarında buraya gelen zahire birliklere buradan dağıtılmıştır. Buranın alınması bölgedeki Mısır birliklerini perişan duruma sokacaktır. Bu plan tam olarak uygulanacakken İbrahim Paşa'nın Nizip'te Hafız Paşa'yı yenilgiye uğrattığına dair bir buyrultusu bölgeye ulaşmıştır. Bu haber Osmanlı tarafına meyleden aşiretlerde ve ayanlarda şok etkisi yaratmıştır. Haberin üzerinden fazla geçmeden Menekli Ahmet Paşa tekrar Adana'ya iki alay asker ile giriş yapmıştır. Bunun üzerine başta

---

⁵³⁴ BOA, HAT, 357/20441-A.

⁵³⁵ BOA, HAT, 382/20603-A.

⁵³⁶ Sinoue, a.g.e., s. 355.

Menemencioğlu Ahmet Bey olmak üzere diğer aşiret ileri gelenleri Mısırlılar ile aralarını düzeltmek için çalışmaya başlamışlardır. Menemencioğlu Ahmet Bey, Hacı Ali Paşa'ya haber göndererek ‘‘Efendim, artık tertipler fayda etmez. Kulunuzu dahi arama, bakalım yanlarında tezkiyemizi düzebilir miyiz yoksa firar mı ederiz’’ demiştir. Hacı Ali Paşa da cevap olarak ‘‘Artık kader-i ilahi böyle imiş. Siz de kendi işinize bakın’’ demiştir. Menemencioğlu Ahmet Bey, tekrar kendinin ve aşiretinin geleceğini düşünmek zorunda kalmıştır ve Menlekli Ahmet Paşa ile görüşme ayarlamaya çalışmıştır. Kendisi dışında Tarsus kaza ayanlarından Kelağazade, Derviş Ağa, Duran Ali ve Küçükaliioğlu da Osmanlı tarafına geçtiği için tüm bu ayanlar adına Menlekli Ahmet Paşa ile görüşmüştür. Menlekli Ahmet Paşa hepsini ihanetle suçlamış ve bunun bir cezasının olacağını kendilerine iletmiştir.⁵³⁷

Bu süreçten sonra bölgedeki ayan ve aşiret liderleri üzerinde daha fazla baskı oluşturan Mısırlı idareciler Nizip savaşından sonra Osmanlı ordusuna yardım ettiği ihbarını aldıkları Sırkıntılı aşiretine 1000 kese, Karakayalı aşiretine 1000 kese, Karahacılı aşiretine 500 kese, Kürt aşiretine 300 kese olmak üzere toplamda 2800 kese cerime cezası⁵³⁸ kesmişlerdir. Cerimeye mahkum edilen aşiretler bütün hayvanlarını satmak zorunda kaldıkları gibi kadınlarının elbiselerini bile satar duruma düşmüşlerdir.⁵³⁹

Osmanlı Devleti ise hiç beklemediği şekilde uğradığı bu yenilgi üzerine sadece Mısır Valiliği'nin babadan oğula geçmesi koşuluyla Mehmet Ali Paşa'dan barış istemiştir. Mehmet Ali Paşa ise ancak Mısır, Suriye, Adana ve Maraş'ın kendisine verilmesi karşılığında bunu kabul edebileceğini söylemiştir.

Bu gelişmeler üzerine Rusya'nın yeniden boğaza girmesinden endişelenen İngiltere ve Fransa Mısır sorununu bir Avrupa sorunu haline getirmişlerdir.

---

⁵³⁷ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 134.

⁵³⁸ ‘‘Para Cezası. Para cezalarının farklı türleri bulunmaktadır. Adli para cezası, idari para cezası, disiplin para cezası, nispi para cezası, tazminat türünden para cezaları buna örnektir. Osmanlı kanunnamelerinde para cezası için ta'zir, bil-mal, cürm-i cinayet, cürm, cerime, ceraim, kınlık ve kınlık akçesi ifadeleri kullanılmıştır.’’ Bkz. Nesli, Aslıhan. *15. Ve 17. Yüzyıllar Arası Osmanlı Ceza Hukukunda Para Cezaları Bakımından Kanunilik İlkesinin Geçerliliği*. Selçuk Üni. Hukuk fakültesi Dergisi, C:26, S.2, 2018 s. 306.

⁵³⁹ Memencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 40. ‘‘Cennet Mekan Sultan Mahmut Han Hazretlerinin dahi o günlerde vefatı haberi gelmekle Mısırlının bir kat daha meserretlerini mucib oldu. Bir iki mahdan sonra cümle aşiretler sevhilenuzuletdiklerinde İbrahim Paşa'dan bir emrgelüb ‘‘Yaylakda Devlet-Aliyye ordusuyla ihtlat eylemişsiniz’’ diyerek akçe cerayime kat' olunub tahsili için miralay ve mirlivalar müstesna kılındı.’’ Bkz. Kurt, Y. *Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi*. Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri s. 135.

Avusturya ve Prusya'nın da aralarında bulunduğu Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'ne ortak bir nota vererek, tek başına Mehmet Ali Paşa ile bir anlaşma yapmamasını, kendilerinin de aralarında yapacakları görüşmenin sonucunu beklemesini tavsiye etmişlerdir.⁵⁴⁰

Nihayetinde Mısır sorununa çözüm getirmek isteyen Avrupalı Devletler 15 Temmuz 1840'da Londra Anlaşmasını imzalamışlardır. Bu anlaşmayı kabul eden Osmanlı Devleti daha sonradan İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya ile bir anlaşma imzalamıştır.

Anlaşılan şartlara göre; padişah Mısır Valiliğini babadan oğula geçmek üzere Mehmet Ali Paşa'ya bırakacak, Mehmet Ali Paşa 20 gün içinde bu teklifi kabul etmediği takdirde Mısır valiliği elinden zorla alınacak, Mehmet Ali Paşa en geç 20 gün içinde Mısır'da bulunan Osmanlı donanmasını geri verecektir.⁵⁴¹

Böylece İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunacaklarını göstermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın nüfuz alanını da Güney Suriye'de sınırlamış olmuşlardır. Fransa ise bu kararlara itiraz etmiştir. Mehmet Ali Paşa, Fransa'nın bu tutumuna güvenerek Londra Anlaşmasında alınan kararların hiçbirini kabul etmemiştir.⁵⁴²

Telaşa kapılan Mısır yönetimi olası bir savaş durumuna önlem almaya başlamıştır. Adana'da Fransız konsolosunun yanında yapılan bir toplantı sırasında Menemencioğlu Ahmet Bey'e "İngiliz askeri üzerimize gelirse kaç bin asker ile bize gelebilirsin?" diye sormuşlardır. Menemencioğlu Ahmet Bey, 1000 asker ile gelebilirim cevabını verince yok senden 3000 asker isteriz diyerek yanıtlamıştır. Yine Menemencioğullarından Hacı Nabi Bey'i 200 askerle birlikte Tarsus'taki limanı koruması için görevlendirmişlerdir.⁵⁴³

Sonuç olarak alınan kararları kabul etmeyen Mehmet Ali Paşa'nın üzerinde bulunan bütün görevler Osmanlı Devleti tarafından geri alınmış ve kendisi de asi ilan edilmiştir. Osmanlı, İngiliz ve Avusturya ortak donanması Suriye kıyılarını kuşatmış

---

⁵⁴⁰Uçarol, a.g.e., s. 177.

⁵⁴¹ Savaş, a.g.m., s. 32.

⁵⁴²Uçarol, a.g.e., s. 78.

⁵⁴³ Menemencioğlu Ahmet Bey, a.g.e., s. 40.

ve Lübnan'a asker çıkarmıştır. Bu duruma daha fazla dayanamayan Mehmet Ali Paşa, işgal ettiği bütün Suriye'den çekilmek zorunda kalmıştır.⁵⁴⁴

Bunalımın giderilmesinden sonra, Avrupalı devletler Mısır'ın Mehmet Ali Paşa'nın elinde kalması yönünde görüş belirtmişler ve Osmanlı Devleti de bunu kabul etmek durumunda kalmıştır.

Padişah Abdülmecid'in fermanı ile Mısır meselesi şu şekilde bir formüle bağlanmıştır: Mısır valiliği, veraset yoluyla, Mehmet Ali'nin büyük oğlundan büyük oğluna geçecek, Mısır ordusu 18.000 kişiden fazla olmayacak, Albay rütbesine kadar olan subayları Mısır valisi tayin edebilecek, Mısır'da vergiler sultan adına toplanacak ve bu vergilerin dörtte biri İstanbul'daki Osmanlı hazinesine gönderilecek, Mısır'da para sultan adına bastırılacak, Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile Osmanlı Devleti'nin imzaladığı bütün anlaşmalar, Mısır'da geçerli olacaktır.⁵⁴⁵

Böylece Adana'da bulunan İbrahim Paşa'nın kuvvetleri de Mısır'ın aldığı yenilgilerle birlikte geri çekilmeye başlamıştır. Mısır askerlerinin geri çekildiğini gören aşiretlerden bazıları saldırılarda bulunmuş, yağma olayları yaşanmıştır. Ancak bu saldırıları Osmanlı yöneticilerine iyi görünmek amacıyla düzenledikleri anlaşılmaktadır. 11 yıl sonra Hac vesilesiyle Mısır'da bulunan Menemencioğlu Ahmet Bey, orada bu konunun açıldığını ve Mısırlı beylere şöyle cevap verdiğini yazmaktadır; ‘‘Çukurova anlı şanlı bir memleket olduğu halde bizleri 9 sene esir gibi kullandınız. Bizim de o kadarca izhar-ı şecaat etmemizi çok mu görürsünüz?’’.

Ayrıca Mısır askeri çekilirken Adana kalesinde bulunan cephaneyi Osmanlıların eline geçmemesi amacıyla ateşe vermişlerdir. Bu olay sırasında Adana Kalesinin duvarlarının bir kısmı yıkılmıştır. Patlamalar sırasında Taş Köprü de hasar görmüştür.⁵⁴⁶

İbrahim Paşa'nın kuvvetleri hızla Adana şehir merkezi, Gülek Boğazı, Tarsus, Kazanlı ve Payas'ı boşaltmıştır. Buralardaki askeri depoları tam anlamıyla

---

⁵⁴⁴ Şıvgın, a.g.e., s. 40.

⁵⁴⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 215.

⁵⁴⁶ Çelikkol Seyyide,(1946). *Adana Taş Köprüsü*, Seyhan Basımevi,s. 8. ‘‘ O gün memişli karyesine varılıb ferdası gün dam başında oturur iken bir gürültüdür kopup damlar beşik gibi sallanmaya başladı. Biz de: ‘‘Herifler gelmiş bizi basdılar’’ kıyas etdik. Meğer Mısırlı gidecekleri vakit Adana'da olan cephaneyi ateşe vermişler ve çekilip gitmişler imiş. Adana'nın üzeri duhandan görünmez oldu.’’ Bkz. Kurt, Y. *Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi*. Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri s. 135.

boşaltamayan Mısırlılar bazı erzak ve eşyayı bırakmak zorunda kalmışlardır. Adana şehir merkezinde Mısırlılara ait askerlerin günlük hayatta kullandıkları eşyalar bulunmuştur.

Bu eşyalardan bazıları doğrudan İstanbul'a gönderilse de bazıları Adana'da kalmıştır. Şehir merkezinde Mısırlılara ait zahire arabası, çam sakızı, eski seccade gibi günlük hayatta kullanılan eşyalar da vardır. Adana şehir merkezinde ganimet olarak görülen eşyaların değeri 279.915 kuruş olarak hesaplanmıştır.⁵⁴⁷

Aynı zamanda Tarsus'ta 80.000 bin kuruş değerinde ekipman ve hayvan Mısırlılar tarafından bırakılmıştır.⁵⁴⁸ Tarsus'ta sadece İbrahim Paşa'nın bıraktığı mal ve mülk; 3189 külek buğday, 1508 külek arpa, 1041 çeki pamuk, 97 külek pirinç, 2520 kıyye soğan, 1577 kıyye tütün, 74 külek darı, 11 öküz, 10 tosun, 17 inek, 12 buzağı, 4 bahçe beygiri, 20 öküz derisi, 21 hamur leğeni, 4 kazan, 54 çuval, 42 çift demiri, 40 buzağı demiri, 395 kazma, 9 araba, 1 ateş küreği, 2 keskidir.⁵⁴⁹ İbrahim Paşa'nın geri çekilirken arkasında bıraktığı en önemli şey ise 1840 - 1841 hasadının ürünü olmuştur.⁵⁵⁰

---

⁵⁴⁷ Yurtsever, a.g.e. s. 80.

⁵⁴⁸ Toksöz, a.g.t., s. 62.

⁵⁴⁹ Yurtsever, a.g.e. s. 81.

⁵⁵⁰ Toksöz, a.g.t., s. 62.

6. SONUÇ

Adana, tarih boyunca birçok medeniyetin elde etmek istediği önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. Ovalık bölümde yer alan verimli araziler dağlık bölümde yer alan stratejik geçitler Adana'yı vazgeçilmez bir cazibe merkezi yapmıştır. Türk hakimiyetinden önce bölgede, Hititler, Büyük İskender İmparatorluğu, Roma ve Araplar egemenlik kurmuştur. Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferiyle Osmanlı hakimiyetine giren Adana 1608 yılına kadar Ramazanoğulları tarafından idare edilmiştir. XVIII. Yüzyıldan sonra İbrahim Paşa'nın işgali kadar geçen süreçte valiler veya valiler adına mütesellimler tarafından yönetilen Adana Eyaleti Kavalalı İbrahim Paşa'nın işgali öncesinde karışıklıkların hüküm sürdüğü bir bölgedir.

Mısır İsyanı sonucu Suriye üzerine harekete geçen İbrahim Paşa, Osmanlı ordularını tek tek yenilgiye uğratarak 1832 yılında tüm Adana Eyaletini ele geçirmiştir. İbrahim Paşa, Adana Eyaleti üzerine harekete geçtiğinde onu durdurabilecek bir güç bölgede yer almamaktadır. Ayrıca Adana Eyaletinde yer alan ayanların birbirleriyle yaptıkları mücadeleler şehrin savunmasını iyice imkansız hale getirmiştir. İbrahim Paşa, Adana'ya girdiğinde ilk olarak Gülek ve Dümbelek Geçitlerinin kontrolünün sağlayarak kendi savunmasını sağlamlaştırmıştır. Ayrıca bölgede bulunan aşiret ve ayanlara haberler göndererek başta Menemencioğulları olmak üzere birçoğunu kendi yanına çekmiştir. Kendine itaat etmeyen aşiret ve ayanlara karşı ise askeri seçenekleri kullanmıştır.

Kavalalı İbrahim Paşa, özellikle Adana ve Tarsus'un tarımsal potansiyelinden oldukça etkilenmiş ve bölgeyi ülkesi Mısır'a benzetmiştir. Babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da uyguladığı bazı reformları bu bölgede uygulayabileceğini düşünmüştür. Osmanlı yönetimi ile yapılan Kütahya Anlaşması öncesi iki taraf için de en önemli sorun Adana'nın kimin hakimiyetinde kalacağı meselesidir. Mehmet Ali Paşa ve İbrahim Paşa ele geçirdikleri Adana Eyaletinden vazgeçmek istemezken Osmanlı yöneticileri Mısırlıları Çukurova topraklarından uzaklaştırmak istemişlerdir. Yapılan görüşmelerde İngiltere ve Fransa'nın da etkisiyle Adana'nın vergilerini toplama hakkı ve yönetimi İbrahim Paşa'ya bırakılmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Adana Eyaletini istemesinin diğer bir amacı da Mısır'ın savunmasını düşünmesidir. Şöyle ki; Perslerin, Makedonyalıların, Arapların ve Osmanlıların Mısır'a hep Suriye üzerinden girdiği dikkate alınırsa Mehmet Ali Paşa'nın topraklarının doğal

sınırlarının Adana ovalarının kuzeyinden, Toros dağlarından geçmesi gerektiğini düşünmesi normal karşılanmaktadır.

Adana'da hakimiyeti elde eden İbrahim Paşa, babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da uyguladığı sistemin bir benzerini Adana'da uygulamaya çalışmıştır. Tarsus ve civarındaki bazı bataklıkları kurutan İbrahim Paşa, Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin önemli noktalarına setler yaparak tarımsal verimi arttırmıştır. Yeni sulama projeleri hazırlatarak bazı verimsiz arazileri önemli ve modern tarım yapılan araziler haline getirmiştir. Ayrıca Mısır'dan ve Kıbrıs'tan getirttiği tohumlar ile pamuk ve buğday ekimini yoğunlaştırmıştır. Özellikle pamuk üretimine yoğunlaşan İbrahim Paşa'nın bu çalışmalarıyla birlikte Adana Eyaletinde yapılan üretim 50.000 rekolteye kadar ulaşmıştır.

Çukurova'da çiftlik tarımını önünü açan İbrahim Paşa Mısır'dan modern tarım yöntemlerini bilen çiftçileri bölgeye getirmiştir. Bölgedeki aşiret ve ayanlara tarımsal üretimi desteklemeleri için sorumluluklar veren İbrahim Paşa, konar göçer Türkmenlerin verimli tarım arazileri üzerindeki göç hareketlerini de engellemeye çalışmıştır. Tarım işçilerinin yaşamını örgütleyerek bölgede uzun yıllar devam edecek olan bir çalışma sisteminin yaratılması da yine İbrahim Paşa'nın çalışmaları arasında yer almıştır. Bunların yanında ek olarak Adana şehir merkezinde oluşturduğu bir meclis ile eyaletin tüm yönetim işlerini kontrol etmiştir.

İbrahim Paşa'nın Adana Eyaletini işgaliyle birlikte bölgede tarım, hayvancılık, ticaret ve madencilik faaliyetlerinin gelişim gösterdiği açıktır. Ancak unutulmamalıdır ki tüm bu çalışmalar İbrahim Paşa ve Mısır'ın gelirlerini arttırmaya yönelik faaliyetlerdir. İbrahim Paşa, Adana Eyaletindeki yaşamı örgütleyip reformlar yaparken öncelikle kendi menfaatlerini düşünerek hareket etmiştir. Bu menfaatler doğrultusunda bölgede yer alan yerel halk, ayan ve eşrafı zorunlu askerlik, tarımsal iş gücü desteği ve iş birliği yapmaları konusunda baskılara maruz bırakmıştır. Bölge eşrafından İstanbul'a gönderilen şikayet yazıları da bu durumu doğrulamaktadır.

KAYNAKLAR

- Açgöz, F. (2014). "285 Numaralı Tarsus Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Adana Valiliği. (1968). *Adana il yillığı 1967*. Adana: İpek Matbaası.
- Akdağ, M. (1970). Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(12), 14-23.
- Akşin, S. (1997) *Türkiye tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908'* Cumhuriyet Yayınları
- Alkan, M. (2014). *Adana vakıfları insan, vakıf ve şehir*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alp, M. ve Özcan Y. (2017). Akkapı Araplarının Fasih Arapçayı / Kuran Arapçasını Anlama Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*. 9(1), 203-219.
- Altundağ, Ş. (1944). Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Suriye'de Hakimiyeti Esnasında Tatbik Ettiği İdare Tarzı. *Türk Tarih Kurumu Belleten*. 8(30), 231-243.
- Altundağ, Ş. (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı, Mısır meselesi 1830-1841 I. Kısım*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arif, M. (2014) *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1997) *19. yüzyıl siyasi tarihi (189-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aslan, M. (2017). *Mısır sorununun Takvim-i Vekayi'ye yansımaları (1831-1841)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bitlis Eren Üniversitesi-Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bitlis.
- Aydın, S. (2006). Toroslarda yaylacılık ve Çukurova'nın önemi. *Kebikeç Dergisi*, 21, 111-134.
- Aytar, İ. (2009). 19.Yüzyılda Tarsus'ta Gayrimüslimler. *Mersin Sempozyumu 2008*. Özdemir, Y. Arslan, A. (Ed.) Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Aytar, İ. H. ve Kendirci, H. (2015). 19. Yüzyılda Tarsus Kenti'nin Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme. *HistoryStudies International Journal Of History*. 7(4), 25-43.
- Bağçeçi, Y. (2014). İsyandan İtaate; Kavalalı Mehmet Ali Paşa Babıali İlişkileri (1841-1849). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(32).
- Barker, W. B. (1853). "Laresand Penates: Ciliciaandits Governors" London.

- Bilgili, A. S. (2010). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana, Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20.Yüzyıl). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (54).
- Bilindir, S. (2012). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanının şark meselesindeki yeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kilis.
- Cavit, B. (1986). Ahmet Cevdet Paşa ve Tezakir 21-39. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çadırcı, M. (2013). *Tanzimat döneminde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çelik, A. B. (2008). *Fırka-i İslâhiye*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kahramanmaraş.
- Çelikkol, S. (1946). *Adana Taş Köprüsü* Adana: Seyhan Basımevi.
- Çetin, A. (1998). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği*. İstanbul: Özel Baskı Yayınları
- Çıplak, N. (1968). *İçel Tarihi*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Develi, Ş. (2001). *Dünden bugüne Mersin 1836-1900*. Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Ener, K. (1961). *Tarih boyunca Adana ovasına bir bakış*. İstanbul: Berksoy Matbaası.
- Erdem, S. (2003). *Adana*. TDV İslam Ansiklopedisi, C.1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eren, E. (2008). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve Mısır meselesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Ergül, H. (2006). *53 Nolu Adana Şeriyeye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik tarihi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Ergün, M. (2015). Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 16(3), 277-294.
- Eskisürmeli, H. (2007). *19.yüzyılın ortalarında Adana vilayetinin demografik yapısı ve iskân siyaseti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.

- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (1969). Haz: Zuhuri, C.9, İstanbul: Danışman Yayınevi.
- Fahmy, K. (2010). *Paşanın adamları- Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ordu ve modern Mısır*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Gencer, F. (2016). İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilas (1832-1833). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42).
- Gencer, F. (2018). Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi *History Studies International Journal Of History*, 7(1), 65-80.
- Günay, S. (1976). *Adana ovalarının iktisadi ve içtimai tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, 82.
- Güven, D. (2016). Mehmet Ali Paşa İsyanının Antalya'ya Etkileri (1831-1833). *Bellekten*, 80(289), 857-884.
- Halaçoğlu Y. (2003). Adana. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 349-353.
- Helmuth, V. M. (1969). *Türkiye mektupları*. Hayrullah Örs. (ed.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hezarfen, A. (1999). *Vakanüvis Ahmed Lutfi Efendi tarihi I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hezarfen, A. (1999). *Vakanüvis Ahmet Lutfi Efendi tarihi 3"* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hofman, Y. (2001). Mısır Yönetimi Altında Suriye ve Filistin'in İdaresi (1831-1840). *İlmi Araştırmalar*, (12), 183-204.
- İnbaşı, M. (2016). Adana Eyaleti ve İdareciler (1750-1800). Kurt, Y. ve Sanar, M. F. (Ed.). *Tarihte Adana ve Çukurova içinde*, 2. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 47.
- Kanat, C. (2000). Memlukler ve Çukurova. Artun, E. ve Koz, M. S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana Köprü Başı*. İstanbul Yapı Kredi Yayınları.
- Karal E. Z. (1995). *Osmanlı imparatorluğunda ilk nüfus sayımı 1831*. Ankara: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı tarihi*, 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karlangıç O. (2018). Mısırlı İbrahim Paşa Döneminden Birinci Dünya Savaşı Sonlarına Kadar Adana İşçilerinin Serüveni, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(2), 75-88.

- Karsandık, Ö. (2012). *Çağdaşlaşma Sürecinde Adana (1839-1876)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Kartekin, E. (1979). *Ramazanoğulları Beyliği Tarihi*. İstanbul: Doğu Matbaası, 18.
- Kaya, S. (2010). Süleyman Şah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, Ankara: Türkiye: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Keha, M. (2017). Mehmet Ali Paşa İsyanı Sırasında Mısır'ın Ekonomik Durumuyla İlgili Sultan Abdülmecid'e Sunulan Bir Layiha, *Doğu Esintileri Dergisi*, 7, 95-122.
- Kılıç, O. (2016). Adana Hükümetinden Adana Eyaletine. Yılmaz, K. ve Sanar, M. F. (Ed.). *Tarihte Adana ve Çukurova*, 2 içinde. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 13.
- Kış, S. (2010). Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu Harekatı ve Konya Muharebesi. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 145-158.
- Kozanoğlu A. M. (1983). *Kozanoğulları*. İstanbul: Bakış Müessesesi.
- Kurt, Y. (1992). *16. yüzyıl Adana tarihi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurt, Y. (2000). Menemencioğulları Tarihi ve Çukurova'da Aşiretler. Artun, E. ve Koz, M. S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana Köprü Baş* içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kurt, Y. *Menemencioğlu Ahmet Bey, Menemencioğulları Tarihi*. Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri, s. 14.
- Kutluoğlu M. H. (2002). Kavalalı Mehmet Ali Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Langlois V. (1947). *Eski Kilikya*. Mersin: Yeni Mersin Basımevi.
- Mazak, M. ve Doğan, A. (2014). *Osmanlı arşiv vesikaları ve fotoğraflarla Mersin limanı tarihi*. Yeditepe Yayınevi.
- Oğuz, İ. (2009). Tarsus İskelesinin Önemini Kaybetmesi ve Mersin Şehrinin Ortaya Çıkması. *Mersin Sempozyumu 2008*. Özdemir, Y. ve Arslan, A. (Ed.). Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Onar, M. (2000). Kozanoğulları Artun, E. ve Koz, M. S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana Köprü Baş* içinde. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Öz, H. (1991). *Tarsus tarihi*. Tarsus: Tarsus Belediyesi Yayınları, 41.
- Özer, Ö. S. (2007). *Osmanlı Devlet idaresinde Mısır (1839-1882)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.

- Özkoç, Ö. (2013). *İmparatorluk iktidarının sınırında Osmanlı Mısırı: Mehmet Ali Paşa döneminden hıdivliğe*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Özüdoğru, A. (2010). *Adana'da dokuma sanayi yapılarının endüstri mirası kapsamında incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Adana.
- Poş, A. (2005). Osmanlı döneminde Tarsus (1516-1923). *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 243-278.
- Poş, A. (2008). 19. yüzyılda Tarsus nüfusu, Adana: *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), 99-116.
- Ramazanoğlu, G. (2012) *Adana'da Tarih Tarihte Adana*. İstanbul: Barış Matbaası.
- Sansar M. F. (2006). *Tanzimat Döneminde Bir İskân Modeli: Fırka-i İslâhiye ve Osmaniye (Cebel-i Bereket)*. Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Sansar, F. (2005). Tanzimat Döneminde Çukurova Hanedan Ailelerinin Tasfiye Edilmesi. Manisa: *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(84).
- Sansar, F. (2006). *Tanzimat döneminde bir iskân modeli: fırka-i ıslahiye ve Osmaniye (cebel-i bereket)*. Osmaniye: Osmaniye Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Eserleri Dizisi-2.
- Sansar, F. (2013). 19. yüzyılda Çukurova Türkmen aşiretleri I. cerid ve tecirliiler. *Studies Of The Ottoman Domain*, 3(5-3).
- Savaş, M. (1996). Kavalalı Mehmet Ali Paşa isyanı ve neticeleri hazırlayan unsurlar. *Aksu Mahalli Gazetesi*, 407-430.
- Sinoue G. (1999). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa son firavun*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Sümer F. (1964). *Çukurova tarihine dair araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 23.
- Sümer, F. (2003). Yüreğir. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şakiroğlu, M. (1991). Çukurova tarihinden sayfalar 1. Payas Ayanı Küçük Ali Oğulları". *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 15(26), 103-139.
- Şıvgın, H. (1997). *19. Yüzyılda Gaziantep*, Ankara: Gaye Matbaacılık.
- Taş K. Z. (1998). 18. Yüzyılın Son Çeyreğinde Adana Şehri. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 9, 367-388.

- Taş, K. Z. (1998). *18. yüzyılın son çeyreğinde Adana şehri*. Ankara: OTAM.
- Taş, N. (2015). *19. yüzyılın ikinci yarısında Çukurova bölgesinde eşkıyalık faaliyetleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kars
- Toksöz, M. (2001). *The Çukurova: From Nomadic Life to Commercial Agriculture, 1899-1908*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Binghamton Üniversitesi, Amerika Birleşik Devletleri.
- Toksöz, M. ve Yalçın, E. (1999). *Modern Adana'nın doğuşu ve günümüzdeki İzleri*. Haz: Çiğdem Kafesçioğlu -LucienneThys-Şenocak Aptullah Kuran İçin Yazılar Essays in Honour Of Aptullah Kuran. Yapı Kredi Yayınları.
- Topaloğlu, M. (2007). *Osmanlı devletinin çözülme devrinde Kozanoğulları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- TÜİK. (2011). *Bölgesel Göstergeler TR62 Adana, Mersin*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uğur, S. (2011). *I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına Tarsus (1876-1926)*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uğuz, S. (2016). 'Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanında Pamuk Ticareti. *VIII Türk Deniz Ticareti Sempozyumu*. İstanbul: Tebliğler Kitabı.
- Ulutaş, S. (2012). *Tarsus kazasının sosyo-ekonomik yapısı (1856-1914)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Uran, H. (1939). *'Adana Ziraat Amelesi*. İstanbul: Vakit Matbaası.
- Uzun E. (2012). Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri I. *Uluslararası Niğde Dil, Kültür ve Tarih Sempozyumu*. Niğde.
- Uzun, E. (2017). Gülek Boğazı, Tarihi ve Stratejik Önemi. Adana: *Çukurova Araştırma Dergisi*, 3(2), 32-55.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Büyük Osmanlı tarihi*, 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, A. (2000) Adana'da Kizzuwatna krallığı. Artun, E. Koz, M. S. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana: Köprü Başı* içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Ünal, A. (2000). Çukurova'nın antik devirlerde taşıdığı isimler ile fiziki ve tarihi coğrafyası. Artun, E. Koz, S. M. (Ed.). *Efsaneden tarihe tarihten bugüne Adana Köprüsü Başı* içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ünal, A. (2006). Hitit imparatorluğunun yıkılışından Bizans döneminin sonuna kadar Anadolu ve Çukurova tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(3), 67-102.
- Ünal, A. Girginer, S. (2007). *Kilikya Çukurova ilkçağlardan Osmanlılar dönemi ne kadar Kilikya'da tarihi coğrafya, tarih ve arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Vural, S. (2015). *Pamuğun çocuğu Mersin ve Mersin iskeleleri*. Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- Yalçınkaya, A. (2002). III. Selim ve II. Mahmud dönemleri Osmanlı dış politikası. *Türkler Ansiklopedisi*, 12. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,
- Yavuz, N. (2012). Fırka-ı Islahiye Ordusunun Özellikleri ve Faaliyetleri. *Gazi Akademik Bakış*, (10), 113-128.
- Yılmaz, K. (1997). *Ahmet Bey Menemencioğlu*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- Yılmaz, Ö. ve Ghebantani A. Ş. (2015). Fransız Diplomat Boislecorme'a Göre Mehmed Ali Paşa İsyanı Döneminde Osmanlı Ticareti (1833-1834). *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(444).
- Yörük, S. (2015). *XVII. yüzyılın ilk yarısında Adana şehri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yurt Ansiklopedisi. (1981). *Adana*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık A.Ş.
- Yurtsever, C. (2003). *Çukurova tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Yurtsever, C. (2014). *Payas tarihi*. Adana: Payas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Yurtsever, C. (2016). *Pozantı Tarihi*. Adana: Ekrem Matbaası.
- Woodhead, C. (2007). *Letters of Misirli İbrahim Paşa to Menlikli Ahmed Paşa, Governor of Adana*, British Society for Middle Eastern Studies, London.

Hatt-ı Hümayunlar (HAT)

347/19748-B. 354/19885-A 349 /19773. 354/19883-A. 370 /20372. 349/19798-A.

370/20374 349 /19798 354 /19885-B 349/19771 350/19882 370-20372-T

351-19835 349/19779-B. 372/20386-C. 356/19992. 371/20383 371/20383-B.

372/20398 288 17285-C 376/20471-D. 379/20520-D. 379/20520-C. 362/20107.
288/17285-C. 376/20471-Ī. 373/20412-B. 288/ 17285-C 372 /20396-A 375/20435.
379/20521-A 349/19773. 382/20603-B. 370/20372 349/19771. 383/20609-A.
372/20397 373/20409-A. 376/20471-Ī 447 22311-F. 462/22644-B. 462/22644-D.
49/931-1 357/20441-A 382/20603-A

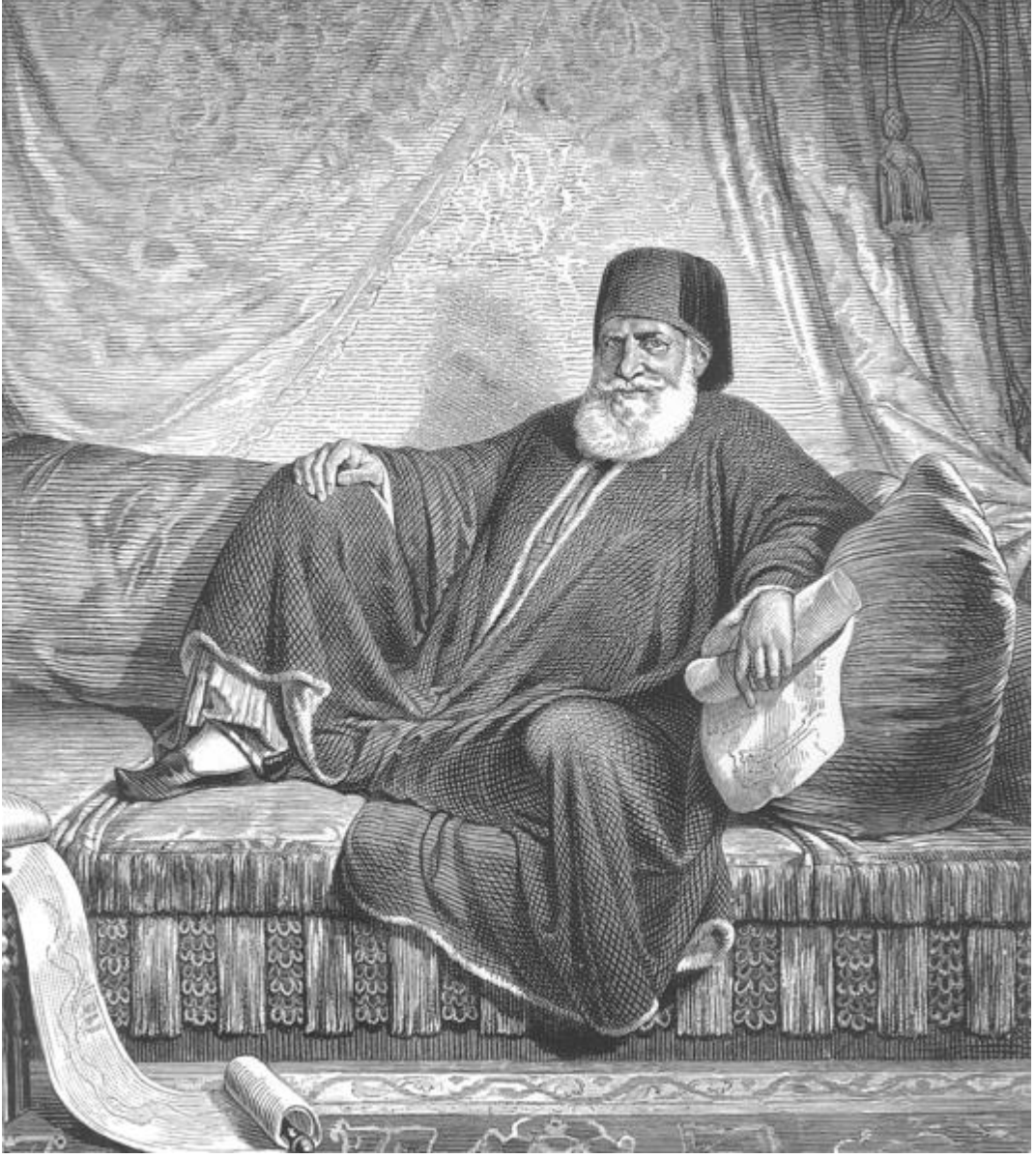

EKLER

EK-1. Kavalalı Mehmet Ali Paşa

EK-2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa

EK-3. Kavalalı İbrahim Paşa

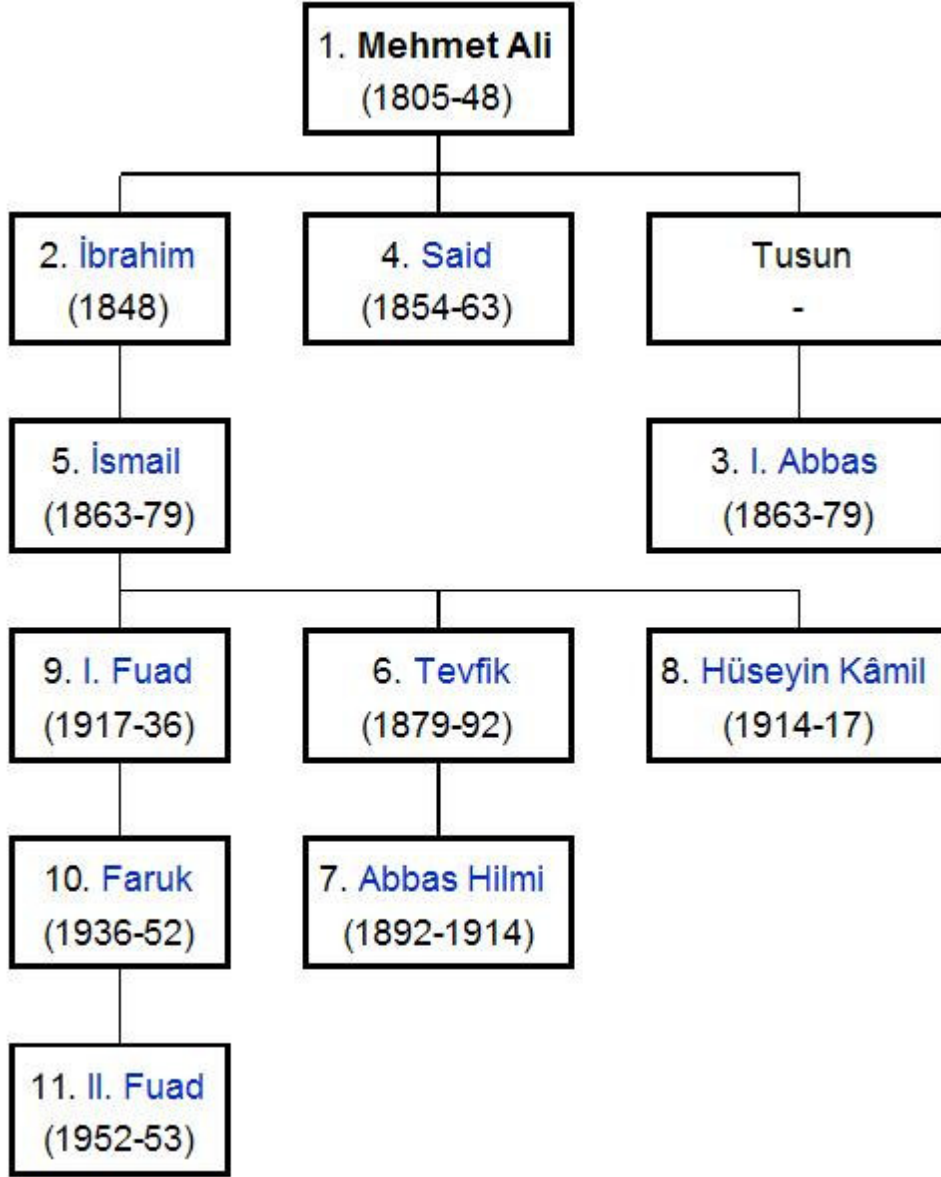

EK-4. Kavalalı İbrahim Paşa Adana'da

EK-5. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hanedanı

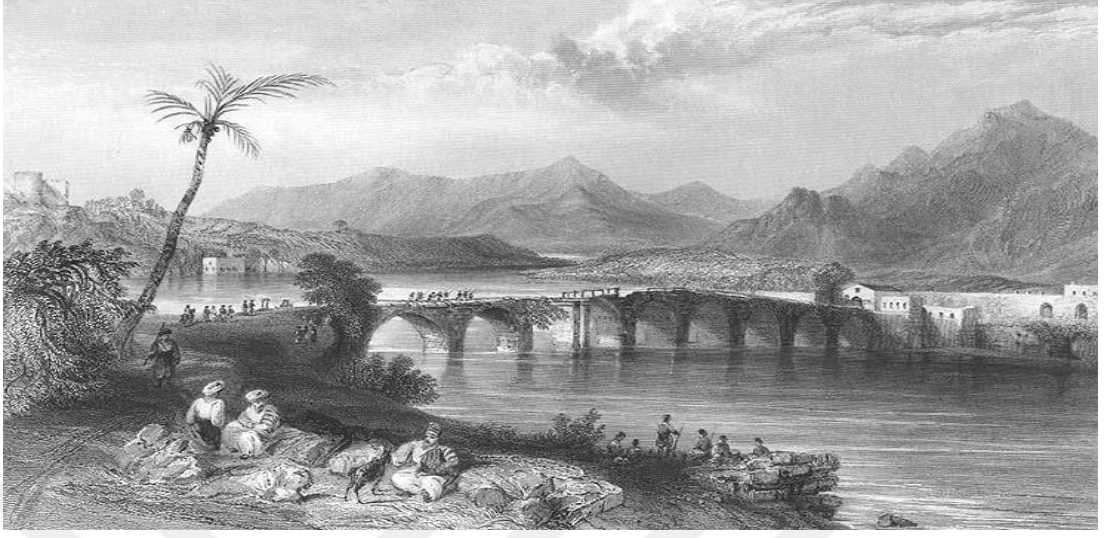
EK-6. İbrahim Paşa Askerleri Taşköprü Kenarlarında

EK-7. Kavalalı İbrahim Paşa Askerleri Taşköprü Üzerinde

EK-8. Misis Irmağı ve Koprusu

Handwritten Ottoman Turkish text, likely a report or memorandum. The text is written in Rika script and is organized into several paragraphs. The top portion of the document contains a dense block of text, followed by a section with a circular seal or stamp. The bottom portion of the document contains a list of names and titles, possibly a roster or a list of officials. The text is written on aged, slightly yellowed paper.

Orduyu humayunumuz kaymakamı rauf paşanın iş bu kaime ve diğer şukkalılarıyla maruzatı saire i menzuru devletleri malumu humayunolmuşdurhavane i makhuraadanaya şu mikdar asker ile gelmiş ve tarsusa dahi bir takım

huneningelmekte olduklarından bahisle bir çok telaşa düşülerek kaymakam müşarunileyh yeni başdan her ne kadar akçe giderse gitsin şunların tecavüzi hareketten menlerine ğayret olunsun mealinde cevap yazılması artık pek saçma ve bayağı bu tarafların acz ve ızdırabını iş ardan ibaret demek oluyor lillahilhamd gerek orduyu humayunumuzda ve gerek dersaadetimizde bu kadar asakirmevcud ve sadrı azamın maiyyetinde olan alaylar ve mürettebatı saire dahi iki maha kalmaksızın vurudları memul olduğundan olvakte değin muhafazası elzem olan mahalden mümkün mertebe asker vaz ıyla muhafazalarına ğayret eylemeleri için memurlarına müekkedtenbihnameler yazılsın ve maraş beylerbeyi süleyman paşa için dahi müşarunileyhosman paşaya olvecihle tahrir ve iş ar kılınsın

Orduyu humayunları kaymakam kullarının kaimesidir fezleke i meali orduyu humayunlarının ahvali hazıra i malumesine dair olmağlahune i mısriyyeninadanaya gelmiş olduklarını ve geri kalan 500 kese akçenin vusulünü ve maraşbeylerbeyisisüleyman paşa hakkında yazılan mektubu çakerinin cevabını müş ir üç kıta şakaları ve silistre valisi mehmed paşanın ve menemenci oğlunun kendiye gelip göndermiş olduğu namikaları ile menzurhumayunumülükaneleri buyurulmak için arz ve takdim kılındı mukaddem ki ihbarata göre dahi hune i merkumeninadanaya gelmiş olması melhuz olup ancak sadrı azamları bendelerinin oltarafa vusullerine kadar odalarına ziyadece dikkat olunmak lazım gelerek ez cümle silistre valisi müşarunileyhin yazdığı gülek boğazı dömbelek yolu ve karsantı tarihinin süduduna ve muhafazası ve esbabının istihsali icabı halden ve müşarunileyh kulları şayet güzelce bir tedbir bulup da akçeye tevekkuf etmesi ve neticesinde tesir ve ademi tesirine cezm olunamaması cihetleriyle cesaret edememesinden dolayı icra edememek gibi şeyler müşarunileyhinder gar olan dur endişliğine nazaran eğlebiihtimalattan olup halbuki kendisi akil ve müdir ve sıdk ve istikametle müştahir olarak her türlü telefattan beri üz zimme olmak melabisesiyle kendisine bu babda da bir şey denilmeyeceğinden ve cezudi olan telefata bakılmayup vikaye i şan ve namusa dikkat dahi ziyade mültezim olduğundan o makule akçeye tevekkuf eder güzel tedbir mümkün olduğu halde rabbimiz teala hazretleri zatı şevketmeabı şahanelerine tükenmez ömür ve afiyet ihsan eylesin saye i şahanelerinde çekinmeyüp tesirini tevfikibariye bil ihale icra ederek ve alel husus menemenci oğlunun maruzzikr şakasında ğaliben orduyu humayunlarından üç bin nefer asker tedarik ve istihdamı yazıldığını hikaye ediyor her nekadar muma ileyh sureti muvafakat göstermiş ise de bu asker aylıksız olarak sipariş olunması ise beyhude olup eğerçe muma ileyhın sadakat edeceği meczum değil ise de şimdilik hıyaneti dahi mehusiolmayup belki geçende adanadan beride bulunan 24 kıta topların ihrac ve orduyu humayunlarına irsali hizmetinde bulunmasıyla sadakati me mul olmak ve bil farz şimdiki halde adana tarafı dahi memul olsa bile her haini sadık etmek olduğundan ısmarlanan askerin aylığı verilmekle mi ve yahut ahir türlü itmailemiolurhasılı hakiki celbini istihsal eyleyerek sadrı azamları bendelerinin vusullerine kadar şu bir iki ay esnasında zikr olunan yolların ve gerek sair mevakimukteziyyenin güzelce muhafazası çaresinin istihsaline dikkat eylemek üzere

mektup yazılması suretleri ser asker paşa bendeleriyle müzakere olunması ve maraşbeylerbeyisi muma ileyhın sureti ianesi dahi kaymakam müşarunileyhın iş arı vecihle sivas valisi kullarına tahrir olunması münasip görülmüş ise de olbabda her ne vecihle irade i seniyye i mülükanelerimüteallık buyurulur ise emru ferman hazreti veliyyul emir efendimizindir

Devletlu inayetluatifetlurefetluveliyunniamkesirullutfuvel kerem efendim sultanım hazretleri merhametluhüseyin paşa hazretleri tarafından maruzu hazreti asifaneleri kılınan tahriratın fezleke i mealinde şam valisi atufetli hacı ali paşa vanbeylerbeyisiizzetlu sadık paşa ve saa münasip olanlar ulukışlaya varıp menemenci oğlu ve kozan oğlu ile bil müzekkere adanaya azimet ve tabyalar inşa ve toplar nasbiyesiiçün mühendis tayin olunması tensib kılındığı muharrer ve mezkur ise de molla ali paşa hazretlerinin maiyyetine biraz süvari asker ve yeni top verilerek adana gibi beldeicesimenin def aten muhafazası istihsal mümkün olmayarak düşman tarafından oralara biraz asker gönderilse maazallahutealatozlamayup mucibi avdet olunduğu halde berilere dahibirnev i ğalğala ibrasını müstelzim görüldüğünden ve devletlu fehamefluveliyunniam sadrı azam efendimizin orduyu humayun teşriflerine kadar şuranın buranın muhafazası denilerek asakirimevcude dağılmak ve orduyu humayunmaiyyetinde bulunan vüzera ve ümera bolverendenoynadılmak ve alel husus sağa sola alayları birbirinden tefrik kılınmak ğayrı caiz ve alış paşanın ulukışlaya irsaliyle orada olan atufetlimehmed paşanın konyaya gelmesi mukaddemen yazılmış isede ali paşa elyevmkonya valisi olmak ve esbabı şecaatten bulunmak cihetiyle oralarda olan aşayir ve kabaili ele alarak gülek boğazı gibi mahallerin muhafazasına bakılmak üzere ileri gönderilmesi münasibdir yoğsa şu aralık memurları öteye beriyyenakl ve nesliyyet suretinde mahzur olup da müşarunileyhmehmed paşa yine olduğu mahalde kalup ve alış paşa dahi zahire maddesine mazhar hususatisaireye bakmak üzere menasibi tarafında bulunmak mı ensebdir maslahatça ne vecihle olması münasip ise öylece iktizasına bakılması her mukaddem öteye beriye gönderilmiş olan hassa i mansure askerlerinin konyaya cem i hayırlı görüldüğü emri bariz olup fakat menemenci ve kozan oğulları elimde olup kendileri dahi hüsnü hizmet ibrazına mesai olduklarından gülek boğazı ve sair mesabirin usulü muhafazasına hanel gelmemek üzere adananın dahi onlar marifetiyle muharasası kabil olduğu halde iktizasının icrası münasip görünüp şu kadar ki müşarunileyh efendinin teşrifatına kadar asakirimemuriyyetimevcudeyi dağıtmak caiz olmadığı müsüllümüşarunileyh efendinin der saadete gelip konyaya vusulleri ve rumeliden gelecek asakirinizamiyye ve saireninkonyaya tecemmuları hayli vakte mütevakkıf görüldüğüne ve sureti hale nazaran ibrahim çelebi babası olacak mel undan kendisine gelecek tehacumatıcesame sona ereceğine ve menemenci ve kozan oğullarına pek de itimat caiz olup olmadığına meşkukatına nazaran gülek boğazı ve sair muhafazası elzem kulların böylece bırakılarak yalnız muma ileyhaya ihalesi mahzurdan salim midir değil midir ve salim değil ise şu mahzuru berteraf edecek tedbir ne ise icra ve iş ar olunması her teklifi mülzem gelenlerin istihsali esbabı telifleri ve perakende olan asakir ve mühimmat ve sairenin cem ve celbi hususlarına

dikkat ve bereketli madeni mebni halil bey bendeleri tarafından haki payi devletlerine takdim kılınmış olan şukkadameadinihumayun kazalarından müteveffa asker berilce ile gülek boğazının sed ve muhafazasında ve ferailerinahzı girifti ve levazımatı saireningasbı hususlarında lazım gelen ikdamatiicraetmiş ve etmekte olduğu muharrer olup miri muma ileyh hademe i devleti aliyyeden olarak bu vecihle ifayı şeraiti sıdk ve ğayret eylemediğine ve menemenci oğluyla mesarifesi bulunduğu mebni tarafı veliyyun nam kendiye mahsus emirname i samileri tahririyle muma ileyh ele alup .....iş gördürmeye dikkat eylemesi tavsiye ve ferman buyurulmuş olduğundan tarafı çakerilerine dahi mir muma ileyha tahrirat irsaliyle menemenci ve kozan oğullarıyla beraber boğazı mezkurun muhafazasında ve hizmeti lazime i sairede istihdam olunması irade ve tenbihatını şamil dünkü Pazar günü esamilipirayı tazim olan fermanname i samiiveliyyunnaimin mazmunu alisi karini iz anı çakerindemolmuşdur bende teveccuhataliyye i asifaneleri ile konyaya vusulü çakeriden sonra birbirini müteakip merfupışkahiveliyyunnaimiyye kılınan maruzatı bendeganemin şimdiye kadar vusulleriyle malumu übbehetimelzumasifaneleri buyurulmuş olacağı vecihle menemenci oğluyla beraber ulukışla ve gülek boğazında bulunan asker 1400 1500 neferden ibaret olduğu orduyu humayunu ser askeri müşarunileyhmehmedpaşahazretlerinin iş arlarından müstebat olup o küllide olanlar ile cümlesi ikibin kadar demek olur ise de bunların bazı şamdan beri yorulmuş adamlar ve kusuru dahi ve rantı makulesi ve müşarunileyhaliş paşanın mevcudu bulan aylıklı asker dahi ifadeleri ahirde 600 den noksan olarak bunlar ile gülek boğazı ve sair meabirin muhafazası hayyizi imkanda olmayacağı zahir iken adananın tabya ve saire ile istihkamı ahvali hazıraya göre derece i istihalede olduğundan olbabda olan irade i seniyyelerimetaliatisaiyyeden ve asakirimevcudenin tefriki dahi hakikaten caiz olmayupmea haza gülek dizdarının iki gün evvel takdimi haki payi devletleri kılınan varakasında mezkur olduğu üzere mısır havanesi askerinin adanaya gelmesi ve tarsus tarafına dahi gelecek havadisi tahakkuk eylediği suretde adana caddesi elden çıkmış olacağı bedihattanolmağlahuda bilir bilcümle memurin halliyle gece kalkarak gülek boğazı ve etrafının hasbel imkan muharasası suretini istihsale sarfi efkar kılınıp bunun üzerine ayrılmadan müzakere ve mütalaa kalmamış ise de asakiretaahhudkeyfiyyeti minvali muharrer üzere olup elhasıl cemi cüretle esbabmefkud olduğundan herne kadar müddeasında sıdk ve kizbi meşukuk ise de menemenci oğlunun telif ve teşviki ve bazı kazalardan tezilib olunan askerinin ihraclarıçüntacilatılazimenin icrası sut-retlerine ikdam olunmakdaidüğü ve müşarunileyh ser asker mehmed paşa hazretlerinin aliş paşanın ulukışlayavurudundan sonra konyaya gelmesi kendilere yazılması ve aliş paşa hazretleridahi irade i seniyye i asifanelerinemaraş misal ile bugün kalkmak üzere bulunmuş olduğundan şimdiye tahvilleri münasip görülemeyüp zira aliş paşa hazretlerinin bu babda sürati muvafakatında aşikar ise de mehmed paşa hazretleri konyaya gelmek .....Allahuteala umuru ser askerisine tekayyud eylemek üzere havaheşlu olduğundan müstelzim fakirleri olmak hatrıgüzar olduğu

Rabbul alemin her ne kadar der saadete gelen hizmeti idare ve saadetlu defterdar efendi ve necib efendi bendeleri ve sair icab edenler ile beraberce bugünün işini yarına bırakmamağa çalışmağa sarfi mukadder kılınır ise de orduyu humayunun cemi sal ve mesalihi kemaliyle teşettün etmiş olduğundan bunun yola girmesi dikkatle hasıl olacağı zahir olup Salı .....kahr etsin havane i mısıriye adana ve tarsus taraflarına payı endazıedbarolmakdaidüğüne nazaran şu hal ile ne gülek boğazı ve ulukışla ve ne mahalisakineleri layıkıyla muhafazasına hizmet müsait olamayacağı ve her nekadar menemenci arzı ubudiyyet ve sadakat etmekde ise de kendisinden emniyyetolunamayupmea haza maraş ve malatya ve .....uygunsuz işidilip ve hatta halepden müteferrik asakir hakkında olan riayetsizlikleri dahi gelmekte olan bazı asakirinizamiye zabitanı dirayet eyleyüp el hasıl bu cihetler ile taliim sadrı azam efendi bir gün evvel konyayı teşrifleri derece i vucubdaidüğüveşu iş aratıçakeranem çobanlık ve göz büyüklüğüne haml buyurulmayıp hakikate haml olunmak menuhu taraf ve ihsanın olduğu ve inşaallahuteala rabbim hunemerkumeyikahr ve perişan edip de bu telaşlar abes edilmiş olmak eltafiyeye i ilahiyyeden

Müsted a ise de her halin doğrucasını vaktiyle arz ve ifade eylemek lazime i sadakattan ve ketmi devleti aliyyeyi iğfal olarak hıyanet kabilinden olacağından bu vecihle arzı hakikatı hale ibtidar kılındığı

Mukaddema müteferrik ve perişan olan asakiri nizamiyenin buldukları mahallerden konya ve adana iğram olunmaları için anadolunun üçer kutruna ikişer kıt adan altı kıt a evamirialiyeyısdar ve mahsus asakirimensure zabitanıyla tısyar olunmuş ve lillahilhamd bazı müteferrik olanlar vurud etmeğe de başlamış ise de tekrar ile netaici kol ümerası dahi gönderilmek üzere idüğü ve esnayı rahda kalmış olan toplardan ser asker müşarunileyh hazretlerinin himmetleriyle mukaddem yirmi kıt a berat kılınmış olup bu defa dahi dört kıt ası çıkarılmış olduğu inşaallahuteala muhatı ilmi alileri buyuruldukdaemru ferman devletlu inayetluatıfetlu re fetluveliyunniyamkesirullutfuvel kerem efendim sultanım hazretlerindir fi 8 rebiül ahir lisene 48 rauf

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Musa Alpargu
Uyruğu : T
Doğum tarihi ve yeri : 04/05/1984
Medeni hali : Evli
Telefon : 0392 211 11 11
e-mail : m.alpargu@trt.com.tr

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Lisans	Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi	2017
Lise	Tepebağ Anadolu Lisesi	2012

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2018-2020	Mardin	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

le.ahbv.edu.tr